

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Droga i subcultura: una història cultural del "haix" a Barcelona (1960-1980)

Oriol Romaní i Alfonso

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) i a través del Dipòsit Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX ni al Dipòsit Digital de la UB. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX o al Dipòsit Digital de la UB (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) y a través del Repositorio Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR o al Repositorio Digital de la UB. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR o al Repositorio Digital de la UB (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service and by the UB Digital Repository (diposit.ub.edu) has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized nor its spreading and availability from a site foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository is not authorized (framing). Those rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

C1554-59260

0157-49260

DROGA I SUBCULTURA:

UNA HISTÒRIA CULTURAL DEL "HAIX" A BARCELONA (1960-1980).

R.24.265

Tesi Doctoral de:

ORIOI ROMANI I ALFONSO

Departament d'ANTROPOLOGIA CULTURAL

Facultat de GEOGRAFIA I HISTÒRIA.

Barcelona, setembre 1982.

Director de la Tesi:

Dr. Claudi ESTEVA FABREGAT, Catedràtic Antropologia Cultural, U.B.

Tribunal:

President: Dr. Josep LAPORTE I SALAS

(Catedràtic Història de la Medicina, U.A.B.).

Dr. Josep TERMES i ARDEVOL

(Catedràtic Història Contemporània, U. Palma de Mallorca).

Dra. M^a. Jesús BUXÓ REY

(Agregat Etnologia, Dep. Antropologia Cultural, U.B.)

Dr. Jesús M^a. de MIGUEL RODRIGUEZ

(Adjunt Sociologia de la Medicina, U.A.B.)

Suplent: Dra. Josefina ROMA i RIU

(Adjunt Etnologia, Dep. Antropologia Cultural, U.B.).

INDEX

	PAG.
AGRAIMENTS	1
1.- INTRODUCCIÓ	4
1.1 - NOTES EPISTEMOLÒGIQUES	5
1.1.1.- <u>La Naturalesa del treball científic en les</u> <u>ciències socials.</u>	6
1.1.2.- <u>Els models teòrics i l'objecte d'estudi.</u> ..	8
1.1.3.- <u>L'especificitat de l'antropologia.</u>	11
- La perspectiva transcultural	11
- El treball de camp basat en la observació participant.	12
- L'estudi dels costums	13
1.2.- EL MARC TEÒRIC I METODOLÒGIC	14
1.2.1.- <u>Justificació.</u>	14
1.2.2.- <u>Formulació de les hipòtesis.</u>	23
1.2.2.1.- La funció de les drogues	23
1.2.2.2.- Les drogues a les societats tra- dicionals i a les societats urba- no-industrials.	29
1.2.2.3.- Els derivats de la cannabis a Bar- celona, 1960-1980.	41
1.2.2.4.- Drogues i mistificació ideològica.	44
1.2.3.- <u>Hipòtesis: enunciat.</u>	46
1.2.4.- <u>Metodologia i tècniques.</u>	49
1.2.4.1.- Metodologia.	49
1.2.4.2.- Fonts i tècniques	62
NOTES	70
2.- EL MÓN DE LES DROGUES	73
2.1.- GENERALITATS: CONCEPTES BÀSICS I CLASSIFICACIONS ...	74
2.1.1.- <u>Els conceptes bàsics: definicions.</u>	75
2.1.2.- <u>Diferents classificacions: presentació i</u> <u>crítica.</u>	84
2.1.2.1.- Les drogues suaus, les drogues du- res i el fenomen de l'escalada ...	91

	PAG
2.1.3.- <u>Elements sobre les propietats, usos i entorn de les diverses drogues més conegudes ara i aquí.</u>	95
2.1.3.1.- Opiacis	95
2.1.3.2.- Hipnòtics, sedants i tranquil·litzants	96
2.1.3.3.- L'alcohol	99
2.1.3.4.- Dissolvents volàtils	101
2.1.3.5.- Cocaïna	102
2.1.3.6.- Cafeïna	103
2.1.3.7.- Amfetamines	103
2.1.3.8.- Tabac	105
2.1.3.9.- L.S.D.	106
2.1.3.10.- El cànem	110
2.2.- LES DROGUES A LES SOCIETATS TRADICIONALS	117
2.2.1.- <u>Introducció.</u>	117
2.2.2.- <u>La coca als Andes, un element d'identitat ètnica.</u>	118
2.2.2.1.- Breu repàs històric	120
2.2.2.2.- Usos de la coca	131
2.2.3.- <u>El Peiot: al·lucinògens i cultura</u>	140
2.2.3.1.- El peiot: una història sagrada ...	140
2.2.3.2.- La caça ritual del "cèrvol" i la visió del món huitxol.	149
2.2.4.- <u>Herbes i bolets a Catalunya.</u>	154
2.2.4.1.- Catalunya, país micòfil	154
2.2.4.2.- Les herbes: curació, ritual i festes.	165
NOTES	172
3.- LA CANNABIS AL NOSTRE PAIS EN L'EPOCA CONTEMPORÀNIA: BARCELONA, 1960-1980.	175
3.1 - LA VISIÓ HISTÒRICA	176
3.2.- LES DIVERSES ETAPES HISTÒRIQUES	181
3.2.1.- <u>De la postguerra al "desarrollismo": la "rama" o "grifa" (fins el 1966).</u>	181
3.2.1.1.- Els anys quaranta	182
3.2.1.2.- Els anys cinquanta	190
3.2.1.3.- Els anys seixanta	212
3.2.2.- <u>Unes subcultures al voltant del haix (1967-1971)</u>	254

	PAG.
3.2.2.1.- La situació del país	254
3.2.2.2.- Què passa per fóra	257
3.2.2.3.- La revolta interior	260
3.2.2.4.- Els primers "fumetes". Informa- cions i contactes	264
3.2.2.5.- Els problemes dels primerencs... i els primers problemes	267
3.2.2.6.- Els últims "grifotes clàssics". La baixada al moro i l'introducció del material	269
3.2.2.7.- Formació dels primers nuclis al voltant de l'herba	272
3.2.2.8.- L'entrada del haixix	274
3.2.2.9.- L'àcid: la visió transcendent	279
3.2.2.10.- Les activitats més o menys públi- ques	283
3.2.2.11.- La Floresta, Formentera, les co- munes	288
3.2.2.12.- El haix i els diferents grups	298
3.2.2.13.- Dades de la repressió	300
3.2.3.- <u>Els "joves radicals" (1972-1975).</u>	302
3.2.3.1.- Una crisi que s'aguditza	302
3.2.3.2.- Les noves generacions	304
3.2.3.3.- La "normalització del rollo"	308
3.2.3.4.- Amsterdam, referència obligada ...	315
3.2.3.5.- Extensió del haix i d'altres drogues	318
3.2.4.- <u>Una època d'eufòria (1976-1978)</u>	324
3.2.4.1.- La reforma política i la crisi econòmica	324
3.2.4.2.- L'ocupació del carrer	327
3.2.4.3.- Les festes... ..	329
3.2.4.4.- els embriagants	330
3.2.4.5.- i les Rambles	332
3.2.4.6.- Rollo i afinitats: anarquisme i moviments radicals	334
3.2.4.7.- La delinqüència: el "procés de criminalització" d'alguns consu- midors de cannabis.	338
3.2.4.8.- El mercat de les drogues il.legals: ampliació i transformació. L'adul- teració.	342
3.2.5.- <u>De la transició al passotisme (1979-1980)...</u>	355
3.2.5.1.- L'estructuració de l'estat i la joventut.....	355
3.2.5.2.- Crisi social i joventut urbana ...	359
3.2.5.3.- Alcohol, tabac, fàrmacs, haix i heroïna: diferents productes per un mercat ampli i diversificat ...	364
3.2.5.4.- "Què s'ha fet d'aquelles flors?" L'herència contracultural	379
NOTES.....	384

	PAG.
4.- LES DROGUES: D'UN COMPLEX TRADICIONAL A UN COMPLEX MODERN.	395
4.1.- INTRODUCCIÓ	396
4.1.1.- <u>Introducció</u>	396
4.1.2.- <u>Una aproximació al concepte de subcultura</u> ..	397
4.2.- EL "COMPLEX GRIFA" I EL "COMPLEX HAIX": GRIFOTES I HIPIS	405
4.2.1.- <u>Composició social dels grups</u>	406
4.2.2.- <u>Les substàncies consumides</u>	409
4.2.3.- <u>Formes i caràcter del consum</u>	412
4.2.4.- <u>La simbologia.</u>	417
4.2.4.1.- Les formes	417
4.2.4.2.- Els continguts	422
4.2.5.- <u>Els dos complexos: les subcultures grifota i hipí.</u>	425
4.3.- LES SOCIETATS URBANO-INDUSTRIALS: DROGUES I CONTROL SOCIAL	431
4.3.1.- <u>Marginació i intengració</u>	431
4.3.2.- <u>El control social i la pràctica assistencial</u>	436
4.3.3.- <u>Poder, consens i drogues</u>	447
4.4.- EL MOVIMENT HIPI I LA SOCIETAT INTOXICADA	455
4.4.1.- <u>La integració del moviment hipí</u>	455
4.4.1.1.- Nivell econòmic	455
4.4.1.2.- Nivell social	459
4.4.1.3.- Nivell ideològic: de la "communi- tas" a l'"estructura"	461
4.4.2.- <u>L'individu a les grans societats industrials desenvolupades: intoxicació i supervivència.</u>	469
NOTES	473
5.- CONCLUSIONS	481
6.- BIBLIOGRAFIA	487
(A) TEORIA I METODOLOGIA	488
(B) HISTÒRIA, CONTRACULTURA I JOVENTUT	501
(C) DROGUES	510
(D) COMIX UNDERGROUND	532

	PAG.
<u>INDEX DELS QUADRES</u>	
1.- Classificació de les drogues segons els seus efectes sobre el sistema nerviós central	86
2.- Classificació de les drogues segons el grau i tipus de dependència i tolerància	87
3.- Classificació de les drogues segons el seu grau de perillositat (OMS)	87-88
4.- Algunes actituds i efectes generals segons la legalitat - il.legalitat de les drogues a la nostra societat.	90
5.- Classificacions sociològiques de les drogues	91
6.- El fenomen de l'"escalada" entre la joventut espanyola. (14-24 anys)	94
7.- Un esquema antropològic per a les al.lucinacions induïdes per drogues	109-110
8.- Evolució de la producció de coca al Perú (segle XX) ..	130
9.- Refranys sobre plantes remeieres	169
10.- Evolució de la densitat de la població a Espanya	214
11.- Evolució del turisme	219
12.- Evolució del consum a Espanya (1965-1970)	224
13.- Aspectes evolució estructura de classes a Catalunya (1950-1970)	226
14.- Consum de drogues entre els hipis de Formentera (1969)	296
15.- Ús il.legal de drogues a Espanya	300-301
16.- Quantitat de grifa decomisada (1964-1973)	321
17.- Percentatges en el consum de les diferents drogues ...	322
18.- Consum de tabac per adult i any a Espanya	323
19.- Evolució consum especialitats farmacèutiques	323
20.- Proporció consum drogues il.legals universitaris espanyols (1977-78)	349-350
21.- Identificació política de la joventut (Espanya.1977) ..	356
22.- Interès de la joventut per la política	357
23.- Orígen població de Barcelona (1980)	360
24.- Consum d'alcohol joventut, Catalunya (1980)	365
25.- Consum de fàrmacs	369
26.- Consum de cigarrets a Espanya	373
27.- Producció i consum de begudes alcohòliques	374 bis
28.- Venda de medicaments	375
29.- Evolució del nombre de receptes per assegurat	376
30.- La prestació farmacèutica de la Seguretat Social.....	377
31.- Caràcter de les subcultures "grifota" i "hipi"	429-430
32.- Integració i marginació en un marc estructural comú ...	434

INDEX DE GRÀFIQUES

PAG.

1.- L'estatut legal de les drogues a les societats urbano-industrials	34
2.- Diferents usos de la cannabis	42
3.- Esquema del plantejament metodològic	58
4.- Comparació de les piràmides de la població catalana: 1960-1970	227
5.- Evolució dels decomisos de drogues il·legals a Espanya (1968-1974)	320
6.- Piràmide de població de Barcelona (1980)	360
7.- Consum de begudes alcohòliques durant el final de setmana	366
8.- Consum de marihuana i haixix	368
9.- Evolució de les situacions "communitas-estructura" durant el període 1936-1979	467

INDEX DE FIGURES

1.- "Vida de la mujer y del hombre borrachos"	98
2.- Fulles de coca	119
3.- "Lophophora williamsii" (Peiot)	141
4.- "Amanita muscaria" (Reig bord)	157
5.- Pipa romana per a fumar cànem	166
6.- Auca del bolet del tè	188-189

INDEX DE MAPES

1.- La difusió de la cannabis, segons DU TOIT	111
2.- La micofilia i la micofòbia a la Península Ibèrica i les Illes Balears	155
3-4.- Evolució de la densitat de població a les comarques catalanes (1950-1975)	216
5.- Posició de la Península Ibèrica en el tràfic internacional de drogues	344
6.- Zones principals de circulació del cànem a la Península Ibèrica (1975)	345

AGRAIMENTS

Quan s'arriba a aquesta pàgina -que aquí és la primera, però és l'última en redactar-se-un mira enrera i se'n dóna compte que és molta la gent que ha fet possible que aquest projecte arribés al final. I si la responsabilitat del fruit del treball d'aquests quatre anys és exclusivament meva, també és ben cert que sense les nombroses col.laboracions que he rebut a molts diferents nivells la cosa hauria estat molt diferent o potser no hauria arribat a ser.

Primer de tot, he d'agrair al Dr. Claudi Esteva Fabregat la confiança que em va mostrar en fer-se càrrec de la direcció d'aquesta tesi -confiança a la que espero haver correspost amb els resultats- i les seves decisives orientacions i consells que m'ha anat donant al llarg de la confecció de la mateixa.

També tots els companys del Departament d'Antropologia Cultural -inclosos PND's, és clar!- han tingut una gran influència en l'arribada a bon port d'aquest treball: des de deixar llibres, fins a donar ànims en determinats moments, passant per la discussió de plantejaments teòrics i la solució de problemes burocràtics, són moltes les formes de col.laboració que he tingut per part d'ells. El mateix he de dir dels companys que ara formen el Departament d'Antropologia Cultural de la Universitat de Tarragona, els quals han tingut un efecte decisiu, a més, en la orientació del meu treball. Però tampoc voldria ser massa gremialista i no incloure en aquest capítol d'agraïments tots aquells col.lagues d'altres especialitats amb els quals hem coincidit en temàtiques comunes; els seus punts de vista han estat per a mi molt valuosos.

També voldria esmentar aquí els companys de l'I.C.A. (Institut Català d'Antropologia) amb els que, en un marc d'obertura, he pogut ampliar tota l'"infraestructura teòrica" que tant m'ha ajudat en aquesta tesi: discutir treballs concrets, perfeccionar l'ofici en seminaris i pràctiques, ampliar contactes i perspectives....; els companys de l'Escola Superior d'Assistents Socials de Barcelona i, més en concret, el seu tàndem directiu, que m'ha donat ocasió de discutir i de veure noves dimensions en varis dels temes aquí tractats; els membres de l'I.Re.S. (Institut Reinserció Social de Barcelona) que, a més d'animar-me amb feines concretes, que m'han permès aprofundir en moltes de les temàtiques aquí treballades, m'han facilitat contactes bàsics per tirar endavant l'investigació; el personal de la biblioteca del G.A.P.S. (Gabinet Assessorament i Promoció Salut) del Col·legi de Metges de Barcelona, que amb tanta paciència com eficàcia han atès les meves demandes informatives...

Crec que hi ha alguns altres noms concrets que s'han d'esmentar en aquests agraïments. En Juanjo Achón que, immediatament després d'acabada la meva tesina, em va dir que aquesta era la tesi que jo havia de fer, contribuint a llençar-m'hi; la Dolores Juliano, que tant m'ha ajudat amb la lectura i discussió dels capítols centrals de la tesi, ampliació de bibliografia i, entre altres coses, amb els ànims de qui encara té fresca una experiència semblant; en Llorenç Prats, que ha contribuït a acabar de centrar-me les idees amb la seva crítica de parts teòriques del treball - crítica que no sé si he aprofitat del tot- i que també m'ha animat molt; a la Maite Carranza, que em va corregir l'expressió gramatical del primer capítol i em va donar unes quantes indicacions bàsiques per mantenir aquella correcció al llarg de tota la tesi, cosa que em temo que no sempre he fet; en Toni Remesar, que em va ensenyar a "llegir" els còmics "més enllà" de la superfície; en "Mingus B.

Formentor" que, tot rient rient, m'ha assessorat musicalment... No cal dir que l'únic responsable dels errors que hi pugui haver en tots aquests aspectes que ara he esmentat sóc jo.

He d'agrair també a l'Esther LLambrich, que ha mecanografiat tot el text, la tranquil·litat que dóna la seva experiència i preocupació pels mil detalls que sogeixen a última hora, i que ha resolt amb tanta dedicació i eficàcia.

Cal dir que una de les persones que ha estat més definitiva perquè tot aquest assumpte es podés realitzar ha estat l'Esmeralda, la companya de ma vida? Crec que sí. No només ha aguantat força bé un "doctorando" a casa durant uns quants anys -cosa forta ja de per sí- sinó que, a més de fer-se càrrec de la infraestructura domèstica, ha col·laborat en la confecció de determinades fitxes, alguns gràfics, ordenació de bibliografia, etc. També el nostre fill Joan i la criatura que està en camí han estat un incentiu poderosíssim perquè aquest treball es fés i s'acabés.

He deixat pel final tot un grup de persones sense les quals aquesta obra no s'hauria pogut fer, en el sentit més literal de la paraula: els informants. Tots aquells amics, parents, companys, veïns, coneguts i també desconeguts que, des dels que m'han explicat la seva vida davant d'una cassette, fins als que hem compartit xerrades de sobretaula, passant pels que fan determinades activitats, tots m'han ofert una valuosa informació i, en la majoria dels casos, bastant més que això.

1.- INTRODUCCIÓ

1.1.- NOTES EPISTEMOLÒGIQUES.

En iniciar un treball d'aquest caire, crec que s'imposen unes reflexions teòriques que explicitin tant els plantejaments a partir dels quals es va iniciar com els que s'han anat generant a través del seu desenvolupament, és a dir, els plantejaments en què s'emmarca, tot donant una coherència als diferents elements i nivells d'anàlisi que l'integren.

Abans d'entrar en la temàtica del treball pròpiament dit, però, crec que són indispensables unes mínimes reflexions sobre la naturalesa del treball científic en les ciències socials, l'especificitat de l'èntropologia en el seu sí, la posició de l'investigador respecte a l'objecte d'estudi, la configuració d'aquest objecte d'estudi i alguns altres temes secundaris lligats a aquests, no tan com a lluïment teòric una mica gratuït (que a més, podria quedar molt pobre, si tingués tal pretensió) sinó per explicar, més que justificar, el perquè s'ha triat un determinat tema i la manera com és tractat aquest.

En aquest cas, a més, l'epígraf sota el qual es podria situar aquest treball, és a dir, el "tema drogues", és una temàtica que s'ha tractat -o, millor dit, s'està tractant- des de molt diversos punts de vista, i no només en les ciències socials. Penso que és important tenir la perspectiva del treball pluridisciplinar ben present, sobretot en temes com aquest en què això és viscut ja com una exigència pràctica, almenys per determinats grups socials que des d'un angle o altre hi estan més directament implicats. És evident que aquesta col·laboració interdisciplinar, que ens permetrà conèixer d'una forma més global la problemàtica tractada, tot superant els compartiments acadèmics, en què majoritàriament ens -

Certament, hi ha una diferència fonamental entre el possible objecte d'estudi dels científics socials i els naturals ja que, mentre en aquest últim cas ells treballen amb elements menys variables, sobre els quals es poden elaborar prediccions exactes dels fenòmens que es poden reproduir experimentalment (per exemple, el principi d'Arquímides), en el cas de les ciències socials s'està tractant amb elements més dinàmics que fan molt difícil tant la reproducció experimental de determinades situacions, com la predicció exacta del camí que seguiran els processos socials estudiats, car hi ha dos factors principals que els poden fer variar: la volició humana, per un cantó, que sempre pot introduir elements no controlables en aquests processos, i per l'altre la mateixa intervenció de l'estudiós; encara que, en aquest últim cas això es pot paliar en part en aquells plantejaments teòrics en què la intervenció de l'estudiós s'hi subsumeix com un aspecte important de les seves premises, cosa que també es podria aplicar a determinats enfocaments de l'antropologia aplicada (vegi's BASTIDE, 1971).

Una possible via de superació d'aquesta situació d'impasse teòric és la que suggereix el mateix LLOBERA en plantejar que si, dins la idea de causalitat, les ciències naturals subratllen de manera unilateral les relacions immediates causa-efecte i deixen de banda les explicacions en termes de causes finals, potser seria el moment de reivindicar aquesta diferència específica entre els dos camps, com una forma de superar l'"impasse" causalista i l'ús justificatori dels models en ciències socials, sense anar a raure en l'esterilitat teòrica del relativisme.

1.1.2.- Els models teòrics i l'objecte d'estudi.

Sigui com sigui, en les ciències socials disposem d'uns models alternatius entre els quals optar en el moment de desenvolupar les nostres investigacions, no tan d'acord amb uns criteris de veritat més o menys absoluta (fins i tot en el marc del propi quefer científic, com podria ser el cas de certes proposicions de la física o de la biologia) sinó sobretot d'acord amb criteris derivats del tema plantejat des del concret posicionament teòrico-ideològic de l'investigador. Però no ens podem deixar enganyar per models massa simples o tancats, en el sentit que el nostre camp d'estudi -l'home i la societat- està possibilitat per la seva base biològica, de la qual no es pot prescindir, però a la qual tampoc no ens podem limitar. Hi ha una dialèctica entre la naturalesa i la societat, a la que més endavant ens tornarem a referir que, segons BERGER i LUCKMANN (1976 : 224):

"Externamente, consiste en una dialéctica entre el animal individual y el mundo social; internamente, en una dialéctica - entre el substrato biológico del individuo y su identidad producida socialmente".

Així doncs, ens trobem davant de fenòmens amb diferents categories de realitat la qual cosa implica uns models interpretatius amb la suficient complexitat com per integrar en una explicació holística aquestes diferents categories i la naturalesa de les seves interrelacions - (sobre aquest tema, vegi's BUXÓ, 1977).

Els dos models generals de caracterització de les relacions socials predominants en ciències socials els podem anomenar model consensual i model conflictual (veure ADORNO, HORKHEIMER, 1969). En el primer cas, l'accent es posa sobre els mecanismes d'integració de cada individu en la societat general a partir de determinades estruc

tures de complementarietat i diferenciació, cosa que trobem, per exemple, en l'elaboració que fa DURKHEIM dels dos tipus de solidaritat ("solidaritat mecànica" i "solidaritat orgànica"), o en les teories funcionalistes de MALINOWSKI, que ens proposa un model d'explicació en el qual la cultura apareix com altament integrada. Aquest model ens remet a una estructura de poder acceptada per la majoria de la societat, que no és més que la materialització d'una sèrie de valors que es comparteixen. Des d'aquesta perspectiva, la dificultat principal estriba, però, en explicar la dinàmica del canvi social.

D'altra banda, el model conflictual és el que proposa l'explicació de la societat com a producte d'un equilibri inestable entre forces contràries, que són les classes socials, amb interessos i objectius que s'exclouen mútuament a nivell objectiu. Aquest tipus de model s'ha elaborat sobretot a partir de MARX, i d'ell n'han sortit direccions divergents (veure, per exemple, MANHEIM, 1966; BACHELARD, 1973; o PIAGET et. al., 1979). El principal inconvenient d'aquesta proposta teòrica és arribar a explicar com malgrat les tensions i enfrontaments que es generen en una societat d'aquest tipus, en realitat aquesta acostuma a romandre relativament estable.

Tal com plantejo més endavant, en la formulació de les hipòtesis del treball, considero que la funció social de les drogues en les societats primitives o tradicionals és la d'integrar als individus al sí de la seva societat i, així, tenint en compte tan el que acabo de dir com el caràcter d'aquestes societats, la utilització d'un model consensual per a l'estudi de la funció de les drogues en el marc d'aquest tipus de societats podria ser força coherent.

Ara bé, en les societats urbano-industrials o complexes, aquesta funció de les drogues si bé considero que,

en definitiva també és la d'ajudar a integrar als individus al sistema imperant, això es fa a través d'una sèrie més o menys llarga de mediacions, segons els casos. Per a determinats grups i moments històrics, hi ha hagut drogues que han estat imbricades en un context de contestació a la societat, d'enfrontament amb alguns dels seus aspectes, i de vegades jugant-hi un paper simbòlic força important. Però precisament una de les característiques de les societats complexes, i sobretot de les més desenvolupades, és la capacitat de reconversió d'aquests elements conflictius o, millor dit encara, és l'existir amb el conflicte com una característica central d'elles. La coherència amb aquest plantejament exigeix treballar, doncs, a partir dels models conflictuals, els quals permetran explicar-nos, de manera que no sigui lineal ni unívoca, la transformació de determinades subcultures al voltant del haix de les que, si bé molts elements s'han integrat en la societat de consum, molts altres s'han modificat en el sentit d'aprofundir la seva contestació al sistema establert (pensem només en els moviments ecologistes o en els d'alliberament sexual).

Un aspecte bàsic en el marc d'aquest model conflictual, que és complementari amb el que he plantejat fins ara, és la consideració de que l'objecte del coneixement no són les dades de la realitat externa tal com se'ns presenten, sinó que el coneixement consisteix sobretot en un procés que va construint, precisament, el seu objecte, i les dades externes s'han de contemplar com a part d'aquest procés. És a dir, serà a partir d'un contacte íntim i persistent amb els fets i d'una elaboració sistemàtica de les dades, que tindrem la possibilitat de construir un emmarcament teòric (el qual constituirà el vertader objecte del coneixement), la verificació del qual s'haurà de buscar en la seva confrontació amb la

realitat, en una interrelació dialèctica que permetrà -
anar avançant cada cop a uns nivells més alts d'abstrac-
ció (veure, JULIANO, 1981: 34-37).

1.1.3.- L'especificitat de l'antropologia.

Per acabar aquest apartat només queda fer unes an-
otacions sobre l'especificitat de l'antropologia en el -
marc de les ciències socials. És clar que aquesta espe-
cificitat, com en tota ciència, està marcada per la in-
terrelació d'una història "exterior" a la ciència i una
dinàmica interior pròpia. Serà per tant aquesta histò-
ria social i acadèmica de l'antropologia la que haurà -
configurat el seu punt de vista específic, basat més en
l'èmfasi que es posa en determinades tècniques o aspec-
tes de l'anàlisi de la vida social, que no en marcs teò-
rics integrals, dels quals participen les diferents dis-
ciplines que formen les ciències socials.

La perspectiva transcultural: és un dels elements
més importants que l'antropologia ha aportat a les cièn-
cies socials. El fet de disposar de molts i variats es-
tudis de diferents pobles de la terra, la majoria d'ells
amb unes formes de vida molt diverses a les nostres -és
a dir, les societats urbano-industrials d'occident- ha
contribuït en gran manera a la reflexió sobre les nos-
tres maneres de viure i ha obligat a re formular-nos -
tota una sèrie de valors que fins el moment semblaven -
tenir una validesa general. En aquest aspecte, l'antro-
pologia és fidel a una de les seves bases constituents,
la il.lustració del segle XVIII, que preconitzava l'es-
tudi del "bon salvatge" per trobar una sèrie d'univer-
sals de comportament i arribar així a un millor coneix-
ment de l'home (vegi's LECLERC, 1973). Aquesta posició

està molt ben expressada per LEACH (1980: 21) quan diu:

"..... aquestes maneres de fer, les de les societats primitives, m'ajuden a prendre distància de les pràctiques que puc observar al meu voltant. La distinció entre el que és domèstic i el que és "salvatge", entre les societats "calentes" i les societats "fredes" que diu Lévi-Strauss no són més que una manera de dir les coses. És de nosaltres que parla l'Antropologia Social".

El treball de camp basat en la observació participant. Malgrat els diferents èmfasis posats per cada escola en el lloc que ha d'ocupar aquesta tècnica en el conjunt de l'activitat de l'antropòleg, no hi ha dubte que constitueix un dels "dogmes" de l'antropologia que s'ha mostrat més fecund, si més no per la gran quantitat de problemes que ha anat plantejant la seva pràctica al llarg de la història de la disciplina. Si bé en un principi l'observació participant sorgeix com a tècnica-clau en el treball de camp antropològic per causa tan de l'estatus colonialista de l'antropologia victoriana (vegi's LLOBERA, 1975: 373-387) que porta a centrar-se en l'estudi dels pobles primitius, com de les condicions d'aquest estudi, en les quals és relativament fàcil que una sola persona pugui observar globalment unes comunitats més o menys petites i tancades, progressivament se li aniran descobrint més implicacions teòriques a mesura que es vagin produïnt els diferents canvis d'enfoc de l'objecte central de l'antropologia que van significar l'emergència de noves escoles en la història de la disciplina.

D'aquesta manera, l'observació participant es revela no només vàlida per a l'estudi dels pobles primitius sinó també molt útil per a l'estudi dels anomenats grups primaris, o de relació immediata o cara a cara en societats més complexes. I a partir d'aquesta possibilitat -

-encara que no només exclusivament d'ella- i en la dinàmica de l'estudi de les societats complexes, hom ha vist que l'antropologia disposava d'un bon equipament teòrico-metodològic per dedicar-se fonamentalment a l'estudi dels grups informals en aquestes societats:

"el antropólogo está profesionalmente capacitado para estudiar estas estructuras intersticiales, suplementarias y paralelas de las sociedades complejas y explicar su relación con las instituciones estratégicas fundamentales en las que se inscriben" (WOLF, 1980: 20).

L'estudi dels costums: un aspecte que voldria destacar finalment com a àrea específica de l'antropologia és aquest de l'estudi dels costums. Aquest aspecte, a part de què es va formulant al llarg de la mateixa pràctica de l'estudi dels pobles primitius, es reforça en gran manera a partir del reconeixement per part de l'antropologia acadèmica dels plantejaments i temàtiques que li han estat aportats pels folkloristes. GLUCKMAN (1978: 354-355) afirma que l'específic de tota antropologia és el costum i que en tota societat hi ha una interdependència de costums que controlen el comportament de qui els practiquen, ja que l'individu viu en un medi social on el costum ja existeix i es troba constret per la seva força. Així es comprendrà que sigui important descobrir la lògica de costums que a primera vista poden semblar irracionals des del nostre punt de vista. Com a exemple del que diu, GLUCKMAN (1978: 354) parla de què:

"la murmuración y la maledicencia son costumbres. Ellas asumen formas establecidas y son sancionadas con normas (...) el difamador inexperto que es demasiado vulgar se excede y baja de posición"

"sólo comprendiendo otras culturas y sociedades se podrá -
observar la propia en perspectiva"

Aquesta ampliació del marc temàtic és donada, principalment, per l'evolució que el "complex drogues" experimenta al nostre país entre els anys 1974-1977. Encara que això es veurà més endavant, el que sí té interès - avançar ara és que el creixement del mercat de les drogues il·legals, les diferents manipulacions polítiques que se'n puguin fer d'elles, i d'altra banda, el procés de canvi polític viscut pel país, que presenta en - aquells anys el moment àlgid de la crisi de l'aparell de l'estat, es conjuguen per fer emergir un tema que - -almenys des de determinades posicions teòrico-ideològiques- pot considerar-se molt implicat amb la massificació del consum de tot tipus de drogues, les ideologies que l'acompanyen, etc.: aquest tema és el de la relació de tots aquests fenòmens amb el reforçament d'un consens social al voltant del poder establert.

Per què doncs, continuar amb aquest tema en aquesta tesi doctoral? A nivell pràctic, no intentaré amagar que hi ha una sèrie de raons que podríem qualificar de "facilitat acadèmica", en el sentit que ja tenia un mínim coneixement del medi, una part de la bibliografia treballada, uns certs materials sobre els quals continuar el treball, etc.; però també és cert que la professionalització que hagi pogut anar adquirint durant aquests anys de feina dins del nostre Departament d'Antropologia Cultural m'ha fet veure la necessitat de precisar més l'objecte d'estudi, els enfocaments pertinents en cada cas -defugint certs escolasticismes teòrics- ... i, en definitiva, de tractar d'una forma més afinada la temàtica proposada.

De tota manera, allò que en algun moment havia estat pensat com un treball purament etnogràfic -potser - com a reacció a una certa filia teòrica de novici- ha -

transcendit finalment aquesta dimensió: així, si la part empírica de la tesi té una importància cabdal, ja que és la que justifica tot el treball, s'intenta a partir d'ella (i d'altres elements de reflexió com la bibliografia, naturalment) situar a aquest estudi dins el que HERSKOVITS (1969: 23) defineix com a etnologia, que:

"se ocupa del estudio comparado de la cultura y de la investigación de los problemas teóricos que brotan del análisis de las costumbres humanas"

B) Però a nivell teòric crec que també hi ha prou raons per seguir en aquesta línia de treball:

1.- Hi ha una primera raó prèvia, que d'alguna manera - condicionarà tot el treball i és analitzar el concepte de consens social i la seva relació amb el complex drogues. Per què li dono tanta importància a aquesta primera qüestió teòrica? Perquè crec que, des del camp concret en què estem treballant es poden aportar uns quants elements que ens ajudin a clarificar alguns dels mecanismes que fan possible que, en una societat dividida - en classes, hi hagi sectors de las classes sotmeses i dominades que, no només no qüestionin aquesta societat, sinó que d'alguna manera en siguin còmplices actius.

Seguint a JULIANO (1981: 43-46) observem que hi ha dos models de societats on aquesta qüestió queda obviada per diferents raons:

- Per un cantó ens trobem amb les societats on les diferències socials no són massa grans i es fan possibles identifications comunes. En elles, la permanència i cohesió del grup descansa en sentiments individuals d'adhesió manifestats a través d'expressions col·lecti-

ves que es fixen en objectes concrets. D'aquesta manera, la societat s'adora ella mateixa en els seus símbols sagrats, i aquesta auto-afirmació li serveix per reduir - els desajustaments sorgits en la vida quotidiana. És el que DURKHEIM (1971) analitza en parlar de la solidaritat mecànica.

- Per altra part, trobem societats que aconsegueixen un cert nivell funcional de consens, necessari per a la seva auto-perpetuació, simplement a base de les activitats coercitives dels grups beneficiaris de la desigualtat existent que podran contar, en tot cas, amb el recolzament dels grups intermitjos.

Però, què passa amb els explotats, discriminats i sotmesos?

"El interés político de esta pregunta es evidente. Es un hecho que las clases dominantes de cada grupo han solucionado el problema empíricamente, mucho antes de que éste se planteara. Pero, ¿no sería de interés para las clases dominadas poner en claro los mecanismos a través de los cuales son manipuladas? (JULIANO, 1981: 44)

Ja al segle XVI, en un preciós discurs sobre la "servidumbre voluntaria", LA BOETIE (1976) es planteja l'absurd d'una situació en la qual la majoria de gent està treballant per a una minoria que els explota. I evidentment, plantejant-s'ho només a nivell de força física la cosa resulta força difícil de comprendre.

Encara que els filòsofs de la Il·lustració Francesa del segle XVIII també es van plantejar la qüestió, caldrà arribar al segle XIX per disposar d'una teoria explicativa d'aquesta situació aparentment irracional. En la teoria de l'alienació que MARX elabora al llarg -

de la seva obra, hi ha un fort accent en l'alienació - "objectiva" (és a dir, la separació de l'home del producte del seu treball) en relació a l'alienació "subjectiva" (l'estranyament de l'home respecte a ell mateix) -tema d'altra banda, cabdal en les anàlisis existencialistes d'entreguerres a Europa-; i malgrat d'estar present en l'obra de MARX, és una temàtica que ha quedat -relegada per la gran majoria dels seus deixebles més ortodoxes. Així s'ha arribat a una situació en què, si exceptuem la teoria del condicionament social de MANNHEIM, els estudis d'aprenentatge han anat per un cantó i les ciències socials per l'altre. De tota manera,

"la escuela de Cultura y Personalidad es la que dentro del campo específico de la Antropología ha asumido como propia esta temática, que por falta de referentes teóricos críticos de la sociedad deviene conservadora e integradora. - Un buen ejemplo de esta orientación es el análisis de los procesos disruptivos como 'patología social'"
(JULIANO, 1981: 46).

Encara que això últim és una qüestió on tornarem -més endavant, el que també m'interessa remarcar aquí és que el fet de no estar d'acord amb els marcs teòrics referencials no vol dir no reconèixer els avanços científics assolits per aquesta mateixa escola. És evident - que si les pràctiques de la primera criança, els contactes inter-personals, i els tipus de relacions familiars configuren un tipus de personalitat d'acord amb la societat que les genera, els primers interessats en conèixer els mecanismes mitjançant els quals això es realitza són els qui la volen canviar, -ja que això requerirà una manipulació conscient d'aquests aspectes- més que -no aquells per als qui aquesta societat ja és el millor dels móns possibles.

Sembla clar doncs, que en les societats que, per definició, estan constituïdes sobre un equilibri inestable de forces oposades, el consens s'aconsegueix sobretot a través dels processos de socialització, tan primaris, en què s'hi inclouen la família i el grup social més immediat; com secundaris, altres institucions com l'escola, l'església, els mitjans de comunicació de masses, etc. En aquest sentit:

"cuanto más se institucionaliza el comportamiento, más previsible y, por ende, más controlable se vuelve. Si la socialización dentro de las instituciones se logra eficazmente, pueden aplicarse medidas coercitivas con parquedad y selectivamente. Las mas de las veces, el comportamiento se encauza 'espontáneamente' a través de los canales fijados por las instituciones" (BERGER i LUCKMAN, 1976: 85).

la mateixa posició, encara que amb una dimensió complementària es expressada per LINTON (1976: 32):

"Las llamadas sociedades libres no son en realidad sino aquellas sociedades que estimulan a sus miembros para que expresen su individualidad en cosas de poca importancia y aceptables desde el punto de vista social, pero al mismo tiempo obligan a sus miembros a vivir entre innumerables reglas y prescripciones, haciéndolo tan sutil y cabalmente que apenas las notan. Si una sociedad ha logrado modelar al individuo de forma adecuada, se somete a muchas de las restricciones que aquella le ha impuesto con la misma inconsciencia que ejecuta los movimientos para andar"

Encara que aquí, seguint el fil del discurs, podríem plantejar qüestions com el "décalage" que en les societats complexes pot existir moltes vegades entre la socialització primària i la secundària, o la varietat i alternància de models que se li poden presentar a l'individu

d'aquestes societats al llarg dels seus processos de socialització, ara m'interessa més assenyalar una cosa: - les diverses manipulacions ideològiques del problema de la droga a l'estat espanyol, es donen precisament en un context en què ha entrat en crisi el model de societat que vèiem al principi d'aquest apartat -el de la coerció física- i es tracta de reorganitzar l'aparell de l'estat en base a un consens el més ampli possible, que permeti una re-ubicació de les classes més pròximes al poder per tal de no anar a raure a una situació més o menys incontrolable. Per això crec que és tan significativa aquesta relació entre el problema de la droga i el procés de canvi polític a l'estat espanyol.

2.- Penso que contribuir a elaborar una història cultural del haix entre nosaltres és d'interès també per una altra qüestió, i és pel que ens pot arribar a explicar sobre la situació actual en un sentit més ampli que el que acabo d'exposar. No hi ha dubte que, en aquests moments, el "problema de la droga" constitueix una moda cultural en el sentit que ELIADE (1977: 19) dóna al concepte:

"Uno de los aspectos fascinantes de la 'moda cultural' es que no importa si los hechos en cuestión son verdaderos o no. - Ningún tipo o cantidad de crítica puede destruir una moda. Hay algo de 'religioso' en su impermeabilidad a la crítica, aun cuando sólo sea de una manera sectaria y estrecha (...) Su popularidad, especialmente entre la "intelligentsia" revela algo de las insatisfacciones, tendencias y nostalgias del hombre occidental"

No em refereixo doncs a la moda en el sentit més sensacionalista del terme, de la qual, a partir sobretot de l'any 1973, en podem trobar referències de tant en tant a les pàgines de "sucesos" dels diaris del país, si no en aquest altre sentit més profund, que fa que la dro

ga sigui un tema important no només pels seus consumidors amb consciència de tals (en general, els consumidors de drogues il·legals i, d'entre les legals, sobretot els alcohòlics), o els familiars i grup social més immediat d'ells quan aquest consum ha adquirit la dimensió pública de problema, o els diferents tècnics sanitaris i policials; sinó també per a una part dels polítics i de la intel·lectualitat que, al menys a nivell de pronunciament pública han passat a engruixir les files dels citats anteriorment, creant-se així un moviment de sensibilització públic pel tema. Precisament entrarà dins de les finalitats d'aquest estudi l'intentar detectar les diferents posicions que es donen al voltant d'aquest moviment, les seves possibles i múltiples utilitzacions per arribar a descobrir quines poden ser les insatisfaccions, tendències i nostàlgies que s'expressen a través d'aquesta moda cultural.

3.- Per acabar d'entrar de ple en la temàtica del treball, exposaré un tercer bloc de raons per les quals crec interessant continuar en la línia de treball abans assenyalada.

D'una banda, ens trobem que l'Informe núm. 650 de la Organització Mundial de la Salut (Ginebra, 1980) proposa que:

"Es necesario desarrollar los conocimientos adquiridos sobre la forma en que el alcohol llega a incorporarse a los núcleos socioculturales e históricos y se convierte en una realidad social e histórica además de ser una entidad química"

Seguint, aquestes recomenacions, COMAS (1981: 23) fa extensiva a totes les altres drogues la referència del text a l'alcohol, emmarcant-ho en un plantejament més ampli:

".... he hablado ya de la imperiosa necesidad de conocer tanto los factores socio-económicos como los socio-culturales - para acceder a una prevención eficaz; en cuanto a los primeros, resulta que son ininteligibles sin una perspectiva histórica que es la única que nos explica la legalidad de ciertas - drogas y la ilegalidad de otras en nuestra cultura, las curiosas discriminaciones que aparecen tanto en el convenio único de 1962 como en la convención sobre psicotropos de 1970, e incluso la moderna imagen del toxicómano en el mundo occidental, pero además, como indica la OMS, es preciso rastrear como nuestras drogas étnicas se incorporaron a nuestra cultura, tanto en función del interés que el mecanismo de incorporación tiene para la subcultura específica, como por las modificaciones históricas de los hábitos de consumo y sus posibles explicaciones "

El treball que presento s'inscriu en aquesta orientació general i crec que precisament des de l'òptica - que l'he plantejat, pot aportar alguns elements per a l'anàlisi de l'emergència històrica del concepte de drogadicte, la seva operativitat i utilitzacions no en abstracte, sinó en el marc de la nostra societat dels últims anys.

Finalment, vull remarcar que, com en tots els camps de les ciències socials (les naturals ja és una qüestió diferent) és important que poguem produir estudis del nostre país i des del nostre país, no tant per un xovinisme gratuït, sinó per a poder contribuir als estudis comparatius que es puguin anar realitzant sobre temes concrets, dels quals moltes vegades quedem fora per falta de "matèria prima" (si bé és cert que de vegades - també hi ha altres tipus de problemes com desinformació, incomunicació, etc.). Com tots sabem, la producció històrica ha estat sobretot en mans dels anglosaxons i els francesos, quedant Espanya en una situació marginal res

pecte a això. I si bé és cert que a Catalunya ha sorgit en els últims anys una bona escola històrica, d'influència francesa en gran part, també ho és que s'ha centrat molt en els grans temes econòmico-polítics, quedant els aspectes més pròpiament culturals relegats a segon terme quan no inexistents en molts casos. I precisament en un d'aquests aspectes, com és el de l'ús i difusió de drogues -com l'alcohol, el tabac, la coca, etc.- el nostre país, i en general tota Espanya, ocupa una posició central en el món occidental (sobre això, vegi's COMAS, 1981: 24).

1.2.2.- Formulació de les hipòtesis.

1.2.2.1.- La funció de les drogues.- Amb l'elaboració d'aquesta tesi intento aportar nous elements per a demostrar l'afirmació de què aquests productes que anomenem drogues no tenen una funció social única lligada al seu caràcter o als seus diferents efectes; és a dir, que no hi ha una correspondència unívoca entre propietats farmacològiques d'un producte i la seva funció social. Aquesta funció social de les drogues vindrà marcada sobretot pel seu tipus d'inserció en una societat determinada, on podrem observar que les diferents elaboracions culturals els hi adjudiquen variades propietats, efectes i, en definitiva, un estatut social específic en cada cas (2). Així doncs, les manipulacions culturals de les drogues i de tota la fenomenologia que les acompanya, basades en factors de caràcter geogràfic, històric, econòmic, social i polític seran les que definiran quina és la seva funció social en una societat determinada.

També els diferents grups socials i individus d'una mateixa societat s'apropien i perceben els productes socials -en aquest cas, les drogues- de manera diferent, condicionada tant per la ubicació concreta en què es trobin en el marc de la seva societat, com per la seva història personal. En la societat incaica, per exemple, la relació que podia establir amb la coca l'emperador era diferent de la que podia establir un miner de les mines de Potosí, que en rebia una quantitat com a paga -i com a estimulants- del seu treball; però també era diferent la del miner amb la de qui podia ser el seu parent o veí que, pel fet d'haver donat gran importància a una sèrie de somnis considerats "estranyos", o per tenir algun defecte físic o psíquic (3) arribava a assolir la categoria d'endevinador (vegi's ROMANI, 1978: 34 i 84-85).

Aquestes afirmacions que he fet més amunt les podem corroborar amb la lectura tant de les diferents etnografies que parlen de les drogues a les societats primitives, com en les obres que fan referència a les drogues en les societats urbano-industrials modernes. Però rastrejant tota aquesta literatura també podem adonar-nos que sí hi ha algunes funcions que -encara que sigui en un sentit molt ampli- les drogues acompleixen de forma universal, almenys pel que coneixem fins ara.

a) Em refereixo, d'entrada, a un dels principals papers que en tota societat trobem associat amb les drogues, i és el que té relació amb l'alliberament puntual i subjectiu de les profundes tensions que implica la mateixa existència de l'home com a tal; que si per un costat és un animal, per l'altre, i bàsicament, és un ser social. L'home no pot existir com a tal sol, sinó que -com afirma DURKHEIM (1968) hi ha una íntima connexió entre la humanitat de l'home i la seva socialitat.

L'home, doncs, és aquest ésser que emergeix entre els seus dos extrems constitutius, que serien -per enunciar-ho en pla paradigmàtic- la Cultura i la Natura? - Crec que és important precisar en quin sentit parlem de natura en referir-nos a l'home ja que, des d'abans del seu naixement ja està condicionat socialment. Així, estic d'acord amb BERGER i LUCKMAN (1976: 69) quan afirmen que:

" no hay naturaleza humana en el sentido de un substrato establecido biológicamente que determine la variabilidad de las formaciones socio-culturales. Sólo hay naturaleza humana en el sentido de ciertas constantes antropológicas (por ejemplo, la apertura al mundo y la plasticidad de la estructura de los instintos) que delimitan y permiten sus formaciones socio-culturales (...) Si bien es posible afirmar que el hombre posee una naturaleza es más significativo decir que el hombre construye su propia naturaleza o, más sencillamente, que el hombre se produce a sí mismo."

Però aquesta construcció de sí mateix no està exempta de fortes tensions, i és a aquest tipus de tensions a les que em referia més amunt. Del que hem vist anteriorment no en podem deduir l'afirmació que l'home i el seu organisme siguin una mateixa cosa, amb una identitat total. Precisament hi ha una clara relació entre -aquella plasticitat dels instints de l'home i el seu control per part de la cultura, que té una gran influència sobre la formació dels sentiments humans i que pot condicionar negativament l'existència de l'individu si tal com afirma MALINOWSKI (1969: 224) tenim en compte - que:

" ... molts desajustaments dins la ment i la societat poden - buscar-se en el defectuós mecanisme cultural pel qual és suprimida la sexualitat, o regulada, o bé pel qual s'imposa l'autoritat".

Encara que el problema de l'autoritat aquí referit requeriria algunes precisions, no és aquest el moment d'entretenir-nos en consideracions secundàries al tema que tractem. El que ens interessa és que el JO, aquesta entitat humana que tots podem percebre i sentir, tant respecte a nosaltres mateixos com respecte als altres, no és totalment idèntica al seu cos, sinó que aquest forma part d'ell, i ambdós estan en una determinada disposició mútua. És el que BERGER i LUCKMAN (1976: 71) anomenen la "vinculació excèntrica" entre l'organisme i el JO:

"La experiencia que el hombre tiene de sí mismo oscila siempre entre ser y tener un cuerpo, equilibrio que debe recuperarse una y otra vez".

Una de les maneres d'intentar retrobar aquest equilibri, a nivell subjectiu, és per mitjà del consum de drogues. La forma concreta mitjançant la qual això es faci dependrà de cada societat, encara que en el següent apartat veurem que hi ha dos models generals corresponents a les societats tradicionals, per un cantó, i a les urbano-industrials, per l'altre.

b) Un altre dels universals que aquí es postulen, seria el de la funció mítica de les drogues. Aquesta funció té dos aspectes íntimament relacionats, com són A) les drogues que poden donar accés al temps mítics, és a dir, al temps no quotidià, a un temps que, d'una forma o altra està sacralitzat en tota societat; i B) el fet que a la mateixa droga se li atorguin qualitats tan extraordinàries que la converteixin en un mite.

Encara que no sembla pertinent encetar aquí una discussió teòrica sobre el mite, sí crec útil de cara a la nostra exposició assenyalar les principals característiques del comportament mític segons podem trobar-les en un text de ELIADE (1957: 31):

"Sembla improbable que una societat pugui prescindir totalment del mite, ja que de les notes essencials del comportament mític -model exemplar, repetició, ruptura de la durada profana i integració del temps primordial- les dues primeres al menys són consubstancials a tota condició humana"

Crec que aquestes característiques suara esmentades les podem trobar tant en gran quantitat de cerimònies - de comunicació amb els esperits, endevinació, curació, etc. dels pobles primitius, on el consum d'alguna droga constitueix en moltes ocasions un element indispensable, com en diverses activitats que es donen en les societats urbano-industrials. En aquestes, la funció mítica de les drogues la podem trobar tant a nivell col·lectiu, en rituals on podem observar-hi una certa analogia amb els ciutats anteriorment dels pobles primitius, com poder ser una missa cristiana o un festival de rock; com a nivell individual, quan a través del consum d'alguna droga el que intenta un individu, de forma més o menys conscient (aquesta és una altra qüestió), és trencar amb el temps quotidià, és a dir, profà.

D'altra banda aquesta utilització de la droga fa - que a ella mateixa, el producte concret del que es tracti en cada cas, se li atribueixi també un caràcter mític. I això no només en els pobles primitius en els quals predomina una visió del món animista (vegi's TYLOR, 1973 i LÉVI-STRAUSS, 1968) en què d'alguna manera tot el món físic està sacralitzat i sobretot alguns elements com poden ser determinats animals, plantes o rius que tinguin una importància especial per a la comunitat de què es tracti; sinó també en totes les societats urbano-industrials, on la mitificació -tan positiva com negativa- de determinades drogues hi és ben clara. Precisament un dels aspectes que analitzarem en fer la història del haixix entre nosaltres serà aquest.

c) Per acabar aquest apartat, m'interessa citar la teoria de WEIL (1972: 17) segons la qual:

"... el desig d'alterar periòdicament la consciència és un impuls innat, normal, anàleg al de la fam o a l'impuls sexual".

Segons aquest autor, hauríem de cercar l'origen del desig d'obtenir estats temporals d'alteració de la consciència en l'estructura neuro-fisiològica del cervell i no en condicionaments socio-culturals. Ingerir drogues seria un dels mitjans d'assolir aquests estats, al costat de moltes altres tècniques i mitjans com els dejunis, les mortificacions vàries, la meditació, l'hipnòsi, certs ritmes i tonalitats musicals, etc. De fet, moltes vegades aquestes activitats poden acompanyar o precedir al consum de drogues, com veurem en parlar de les drogues a les societats tradicionals.

En definitiva, doncs, aquesta necessitat innata del psiquisme humà d'assolir períodes de consciència no-ordinària es podria relacionar directa i prioritàriament, a partir de la teoria de WEIL, amb:

"... el uso casi universal de intoxicantes por pueblos de todo el mundo, en cualquier punto de complejidad cultural, y aparentemente en todos los períodos de la historia humana" (FURST, 1980: 25).

En el marc del plantejament global d'aquest treball, la teoria innatista de WEIL s'ha de considerar com una altra aportació informativa, però que no modifica la base sobre la qual es basteix -les teories del condicionament social. El fet de que un impuls sigui innat o no, és un tema pertinent a nivell biològic, però no a nivell social; aquí, el tema central que es tracta de discutir és el de la manipulació socio-cultural de les drogues i,

tal com s'ha anat veient, és un tema que no es planteja precisament des d'un punt de vista biològic. Per tant, la seva universalitat basada en possibles mecanismes innats, a part de ser una qüestió secundària si tenim en compte el concepte de naturalesa humana que s'ha adoptat abans (veure BERGER i LUCKMAN, cita pàg. 25), no resulta explicativa del que es pretén esbrinar. De tota manera, crec que en una discussió sobre aquests temes és necessari conèixer l'existència d'aquesta teoria i és per això que l'he citat aquí.

1.2.2.2.- Les drogues a les societats tradicionals i a les societats urbano-industrials.-

a) Societats tradicionals.

Abans d'entrar en matèria he d'advertir que fins ara he utilitzat de forma oscil·lant els termes de primitiu i tradicional, com s'haurà pogut observar. Per tal de no sobre-carregar massa el fil expositiu, d'ara en endavant utilitzaré només el terme de pobles o societats tradicionals, tant per referir-me als pobles que en l'antropologia clàssica s'anomenen primitius, com a aquells altres que constitueixen -o constituïen abans- de la seva desintegració com a comunitats amb una certa unitat i coherència- els sectors més arcaïcs o tradicionals dels moderns estats europeus (4). Crec que la línia de demarcació, pel que es refereix al model general d'ús de les drogues (i també en altres coses, però no és qüestió de tractar-ho ara aquí) passa sobretot entre tots aquests diversos pobles esmentats i aquells en què la urbanització dels modus de vida ja ha assolit de manera generalitzada fins i tot el que coneixem com a zones rurals.

En les societats tradicionals, normalment hi ha una droga que sobresurt entre les altres, però que no acostuma a ser exclusiva. La droga corresponent a cada societat se sol trobar en el medi en el que estan assentats els seus components, encara que de vegades també s'ha d'anar a buscar en una zona determinada que queda localitzada lluny de la pròpia comunitat, cosa que confereix un vertader caràcter de pelegrinatge a la busca de la droga. El que sí és clar, és que en aquestes societats mai trobem les drogues produïdes en sèrie, tot i que moltes vegades el que s'utilitza com a embriagant no és el producte tal com es pot trobar a la naturalesa, sinó el resultat de barreges de diversos productes.

Les drogues acostumen a estar integrades en les seves respectives societats a través d'usos força marcats: la orientació més general del seu mode d'ús era fonamentalment màgico-religiosa, ja que constituïa un instrument per facilitar el contacte de l'home amb el món sobrenatural, o per auxiliar-lo d'alguna forma en aquells sectors de la seva vida que, per insegurs, podien ser més angoixants, com la salut o la sobrevivència econòmica.

Això no vol dir, contra el que s'ha afirmat de vegades transposant les nostres categories mentals a la situació dels pobles tradicionals, que sempre el prendre drogues sigui una activitat totalment "seriosa": si moltes vegades realment és una obligació a la qual se li té un cert temor i molt de respecte (HARNER, 1976) en d'altres ens trobem amb l'ús d'estimulants, per exemple, per induir al festeig i a les relacions sexuals en un context festiu no per força mítico-religiós (MALINOWSKI, 1969). En d'altres ocasions, els fins que es persegueixen a través del consum de drogues són eminentment pràctics, i tampoc tenen aquest caire religiós:

"La droga narcòtica (...) (es un) mecanismo para curar las enfermedades, obtener comida, aplicar correctamente las leyes del casamiento y zanjar las animosidades personales (...) y - aunque se crea que las llamadas personificaciones sobrenaturales intervienen en ello, estos espíritus se emplean y manejan de modo muy práctico" (REICHEL-DOLMATOFF, 1978: 198).

Els rituals d'endevinació, curació o semblants tenen tots un mateix fons que és el d'intentar retrobar, per mitjà d'aquell ritual, -on es fan presents els mites de la comunitat- l'equilibri entre l'home i la seva comunitat, els avantpassats i altres esperits, i el món físic, equilibri que se suposa que s'ha trencat quan un home emmalteix o ha sobrevingut alguna desgràcia com la pèrdua d'algún animal valuós.

Cal remarcar que la visió del món en aquestes societats és eminentment indiferenciada i personal, en el sentit que el món és vist com un tot global en el qual els diferents elements estan personalitzats: el món físic no es pensa en termes clarament separats del món espiritual o del món social i s'espera que l'univers actui al mateix nivell de les relacions socials, que "entengui" els signes, les actituds, etc. (sobre això, veure DOUGLASS, 1973: 110-120). A aquesta visió del món -corresponen lògicament uns tipus de rituals en els quals hi intervenen de manera coherent una sèrie d'activitats referides a diferents sectors de la vida. Així, la droga com a instrument per a accedir a certs estats que facilitin el contacte amb les "altres parts" d'aquest món o que faciliti la comunicació entre els membres de la comunitat a un nivell de profunditat diferent del quotidià, la podem trobar al costat de la música, la dansa, l'art de pintar-se o semblants, l'activitat curativa de l'especialista, la dimensió religiosa...

Tot això que he exposat m'interessa remarcar-ho - perquè les activitats que he esmentat les trobem separades i compartimentades, com a resultat d'un procés d'especialització progressiu, en les societats complexes: - la religió, la medicina, l'art, el lleure, etc. descobren cadascun per la seva via més o menys institucionalitzada, i això tindrà una clara repercussió, entre d'altres coses, en la diferent categoria que s'adjudiqui a l'ús de les diverses drogues dins de cada especialitat.

Però tornant al camp de les societats tradicionals, i referint-nos a la droga com a espècie natural associada a totes aquelles activitats que citàvem més amunt, - crec que podem contestar ja indirectament a la pregunta de RADCLIFFE-BROWN (1974: 147-148):

"¿Por qué la mayoría de los pueblos que llamamos primitivos adoptan en sus costumbres y en sus mitos una actitud ritual respecto de los animales y de las demás especies naturales?"

a través de la resposta de LEVI-STRAUSS (1965: 93) quan afirma que:

"... es un hecho universalmente comprobado que toda cosa o todo acontecimiento que ejerce una influencia importante en el bienestar material o espiritual de una sociedad tiende a convertirse en el objeto de una actitud ritual".

En aquest tipus de societats tradicionals, doncs, la droga, més que un element de contestació, és gairebé sempre un element d'un gran prestigi ideològic que, a través de la ritualització del seu ús, tendeix a confirmar el context socio-cultural d'aquella societat. És gairebé sempre un element d'integració, el qual s'actualitza a través de l'existència d'un temps i d'uns espais sagrats en què l'home pot alliberar les tensions que implica la seva existència humana i retrobar periòdica-

ment l'equilibri necessari per a continuar el camí de -
la seva vida quotidiana en el sí de la comunitat.

b) Les societats urbano-industrials (5).

En aquestes societats, l'ús de drogues s'ha d'emmarcar, almenys, en dos tipus de complexos que el caracteritzen de manera diferent, encara que en alguns aspectes les situacions en les quals s'incardinien no difereixin tan: em refereixo, per un cantó, a les drogues legals (i dins d'aquestes haurem de fer la distinció usos medicinals/no-medicinals), i per altre cantó a les il·legals. De fet, com passa sempre en tota classificació, el que es fa és subratllar alguns dels aspectes del què en realitat és un "continuum" en el qual hi ha unes zones d'interferència força clares entre un i altre extrem. Això ho podem esquematitzar tal com apareix en la gràfica núm. 1.

Aquest esquema, però, no invalida la proposta que faig més endavant en parlar de les diverses propietats, efectes i modes d'ús de les drogues més conegudes entre nosaltres, sinó que mentre que allà l'accent es posa en la presentació de tots aquests aspectes al voltant de - cada una de les drogues, aquí el que m'interessa és oferir un model el més simplificat possible de l'estatut legal de les drogues als països industrialitzats, que sigui aplicable a nivell general, malgrat les variacions menors que puguin existir en cada estat o grups d'estats lligats per la firma d'algun conveni de caire internacional.

Si ens centrem en el tipus d'utilització institucional de les drogues que em sembla més significatiu de les societats urbano-industrials, és a dir, el seu ús -

GRÀFICA NÚM. -1-

L'ESTATUT LEGAL DE LES DROGUES A LES SOCIETATS URBANO-INDUSTRIALS.

A Legals		A - B	B Il.legals
Usos		"Medicina popular"	Tots els productes, naturals o sintètics, prohibits expressament en les lleis sobre drogues.
A ₁ Us mèdic (fàrmacs)	A ₂ Altres usos (Alcohol, tabac i altres)		A ₃ Usos il.legals (fàrmacs)

- A₁ : productes naturals o sintètics -encara que la majoria són d'aquests últims- utilitzats en el marc institucional de la medicina oficial (o científica).
- A₂ : els usos dels embriagants socials més acceptats en les nostres societats (per a diversos tipus de relació social, etc.).
- A₃ : aquells productes que, tot i estar legalitzats, el seu ús es sostreu al preceptiu control legal.
- A-B : productes naturals o sintètics -encara que amb predomini dels primers-, utilitzats principalment en la pràctica de la medicina no-oficial (popular, tradicional) que s'acostuma a moure en l'àmbit de la tolerància legal.

mèdic, veurem que l'anàlisi d'aquest ens revela bastants coses sobre el tipus de societat en la que s'insereix. - Com sempre, els problemes entorn de la salut ens donen força informació sobre les societats en les quals es plantegen (vegi's KENNY/DE MIGUEL, J., 1980; VIÑA CARREGAL, 1981; entre altres).

Com molt bé ha estudiat FOUCAULT (1967, 1976, 1980 i 1981) centrant-se en França -que, a nivell històric, serveix com a model paradigmàtic dels estats burgesos d'Occident-, a partir del segle XVIII, en què la burgesia s'afiança com a classe en el poder en el marc d'una formació social on el Mode de Producció capitalista se situa en una posició estructuralment dominant respecte als altres (6), es dóna una reorganització social al voltant de la producció. Es tracta d'aconseguir que els cossos dels súbdits de l'estat continuïn sotmesos al seu poder però que, a més, siguin útils per a ell, és a dir, rentables. Això s'intentarà aconseguir per mitjà de la creació de diferents institucions especialitzades que des d'aquella època es van fent extensives a la majoria de la població, -l'escola, la caserna, la presó, l'hospital, etc.- i que, a través de les seves finalitats específiques, emascararan de fet la seva funció bàsica útil al poder, que és la de l'aplicació de la disciplina per dominar i sotmetre el cos. Això ho expressa de manera molt clara, des d'una altra posició teòrica, KLUCKHOHN (1974: 212) en afirmar que:

"Cuando una persona ha sometido mucha de su autonomía fisiológica al dominio cultural (. . .) está ya socializada. Los que conservan demasiada independencia, necesariamente se encuentran reclusos en el manicomio o en la cárcel"

Juntament amb aquestes institucions, es constata l'eclosió de les diferents disciplines acadèmiques encarregades de racionalitzar ideològicament cada una de

les especialitats: la pedagogia, la psicologia, la criminologia, la medicina ... (7). Això té una estreta relació amb el problema del consens social ja apuntat anteriorment (vegi's pàg. 19) com es pot apreciar en aquest paràgraf de VIÑA CARREGAL (1981: 55).:

"Si se consigue un sistema suficientemente eficaz de vigilancia, puede disminuir el número de castigos. Si además esta vigilancia no se hace en nombre del poder sino en nombre de elevados fines, se podrá no sólo eliminar el rechazo, sino incluso lograr la franca colaboración de la población".

Al llarg d'aquest procés d'institucionalització, - la medicina s'ha anat fent càrrec de manera progressiva de diferents funcions que abans estaven en mans d'altres especialistes, sobretot religiosos i policials. I hi ha dues esferes "tabú" en les societats burgeses on aquesta evolució es pot veure força clara, com són la sexualitat i les drogues, on la consideració de les transgressions passa de ser considerada pecat, a ser delictiva, per esdevenir posteriorment malaltia, en línies generals.

Així doncs, el monopoli mèdic que, a partir d'aquesta situació, s'estableix sobre el control de determinades drogues, assegura un aspecte important del control del poder sobre determinats processos disruptius, a través d'uns mecanismes que poden tenir certa analogia amb la utilització màgico-religiosa de les drogues a les societats tradicionals, sobretot en els seus aspectes ideològics: sacralització de l'objecte -la medicina- i de l'especialista -el metge-; a la qual acompanya un gran prestigi i poder social; importància, per tant, dels signes externs: llenguatge, formes de vestir, etc.; llocs especials on celebrar els rituals de la curació...

D'altra banda, però, en la societat urbano-industrial s'hi acostuma a donar una jerarquització social - molt més marcada que en les tradicionals i que és més - important: si en les societats tradicionals es tractava de reintegrar al malalt per la solidificació de la solⁱdaritat de la comunitat -amb tots els elements que la constituïen, inclòs el medi ecològic, ja que aquestes - societats s'havien de basar en un equilibri adaptatiu cultura-natura (HARRIS, 1974)- en aquestes es tracta de reintegrar a l'individu en l'engranatge del sistema social, no tenint en compte factors tals com l'equilibri de l'home en el seu grup de relació primària o amb el - seu medi ecològic més o menys immediat, sinó sobretot un criteri dominant com és el de rendabilitat, el de - tornar-lo a situar el més ràpidament possible a l'interior del cicle productiu.

Encara que el rol iatrogènic de la medicina (DE MI^UGUEL, A., 1976) es pot apreciar també en la seva influència més o menys indirecta en la massificació del - consum de drogues, fenomen característic de les societats urbano-industrials, és evident que no és aquesta - l'única raó d'una tal massificació. Però per entendre - millor els altres tipus d'usos de les drogues, com són els relacionats amb el prestigi i l'extensa circulació que tenen moltes d'elles com a instruments de relació - social i/o com a font de plaer, val la pena fer una - lleugera marrada, tot reprenent l'argumentació anterior.

En el cas de les drogues s'ha d'assenyalar la coexistència de diferents interpretacions del fenomen, no contradictòria amb l'evolució general que he exposat - més amunt, quant una d'elles acostuma a predominar sobre les altres depenent, en última instància, dels diferents ritmes d'evolució socio-política dels estats moderns, sobretot en el sentit que el poder vehicula en -

ells uns determinats sistemes ideològics d'explicació - del món més que uns altres. S'ha de tenir en compte, a més, que l'emergència del concepte "droga" com a unificador -conceptual, s'entèn- de productes molt diversos es produeix a Occident cap als anys 1920-1940, cosa que fa que no es pugui tenir una perspectiva tan àmplia com, per exemple, en el cas de la sexualitat citat abans.

Així, encara que el concepte de droga a partir de la seva emergència com a tal ha estat clarament lligat al de delicte, també ha tingut una altra interpretació amb una gran força, que ni molt menys desapareix del - tot al passar-se de la "droga-delicte" a la "droga-malaltia": seria el de "drogat-possés":

"Para la ideología dominante, "la droga" no es, de hecho, - reducible a un conjunto de sustancias químicas: es más bien un virus, una infección contagiosa; a veces, más que ésto, - un estado de posesión. De hecho, el concepto de posesión - demoniaca en el Occidente cristiano constituye el precedente histórico más significativo de la actual ideología de la - droga. La posesión era definida como un estado psíquico al cual se atribuía la capacidad de expropiación total de la - voluntad del sujeto. Por una parte, era extremadamente - contagiosa (. . .) por otra parte, en cambio, era considerada como resultado de una elección personal, pecaminosamente libre; es decir, fruto de una opción deliberada contra el mundo del orden y del temor de Dios y en favor de una dimensión de rebelión -y de libertad- constantemente perseguida y periódicamente repetida de ceremonias de celebración orgiástica, o sea de momentos de profanación ritual y de libidinoso desenfreno. El mismo modelo descriptivo se - aplica hoy al modo como la burguesía concibe las "drogas"". (JERVIS, 1977: 36-37).

Aquesta analogia de JERVIS pot resultar encara més encaixada si la complementem amb la referència al procés

que han sofert alguns dels actuals heroïnòmans -almenys als països mediterranis europeus- que en moments històrics immediatament anteriors havien estat en una posició de clara i, en general, activa revolta contra el sistema establert:

"El poseído es un profeta cansado de esperar el advenimiento del Reino. En una sublime abreviación realiza , por así decir, la felicidad prometida, desde ahora y en su cuerpo. - Comprime el tiempo mesiánico, que no termina de llegar, - en un instante orgiástico, que para él vale todo el oro del mundo. Como el poeta, por lo demás, pero también como el drogado" (LAPLANTINE, 1977: 28).

Hem parlat de la massificació del consum de drogues a les societats urbano-industrials com a fenomen característic que les diferencia de les societats tradicionals. Aquest fenomen va lligat no només a la irrupció de drogues noves o "exòtiques" en una societat, sinó també al trencament dels patrons tradicionals del consum de les drogues característiques de cada lloc, com el vi, ampliament ritualitzat en la vida tradicional dels pobles mediterranis, o el tabac, tal com ens recorda MARTI (1980: 47):

". . . tendrían que haber sabido discernir entre el pitillo ligado por un campesino en un descanso del trabajo, la pipa humeante del pescador contemplando el mar, el habano de los días señalados, y por otro lado el acto mecánico, reflejo, tóxico, del encender un cigarrillo tras otro sin ningún control".

Quines altres raons complementàries poden haver contribuït a aquesta massificació? Encara que aquest és un dels principals temes tractats a partir de la investigació empírica, se'n poden apuntar, ja des d'ara, algunes d'elles:

* La Revolució Industrial que, a nivell de la vida quotidiana, implica el progressiu augment dels ritmes - de treball (producció econòmica), transport, i, en general, un ritme de vida que fa difícil de seguir per part de l'organisme humà si no és amb l'ajuda d'unes "crosses sintètiques" (a més de les ideològiques, econòmiques, etc.).

* En relació amb l'anterior, una activitat que ocupa una gran part de la vida de la majoria de la gent, el treball, consisteix en moltes ocasions en una explotació, que implica també un estranyament de l'individu d'ell mateix (veure pàg.17-18) cosa que, a part del que - significa com a situació permanent d'alienació, en determinades ocasions pot ser origen de conflictes psicosomàtics en la personalitat de l'individu.

* En la societat capitalista qualsevol producte - que sigui susceptible de ser convertit en mercaderia requereix, seguint la lògica del màxim benefici, la seva multiplicació continua cara al mercat i als subsegüents elements de la xarxa econòmica:

"El modo de producción capitalista, hasta donde le es posible, tiende a convertir toda producción en producción mercantil. El principal modo de conseguirlo es precisamente introducir toda producción en su proceso de circulación".
(MARX, 1971, vol. 2: 102).

Aquest procés ha ocorregut també amb les drogues.

* Factors polítics, com la promoció de determinades drogues enmig de sectors socials altament conflictius, com a alternativa socio-política, o d'altres. Segons HENRY/LEGER (1977: 19-20) en el capitalisme la toxicomania és una forma de contenció, una de les claus - del reformisme que permet als productors participar amb consens en la seva conservació i gestió:

"En materia de represión, por primera vez en la historia la química sustituye a las cadenas, las cuerdas y las cárceles."

* Múltiples factors individuals que pressionen a favor del seu ús, tant a nivell d'experimentar plaers o sensacions noves, com de sortir-se'n, ni que sigui subjectivament, de situacions vitals que de forma més o menys conscient es viuen com a negatives.

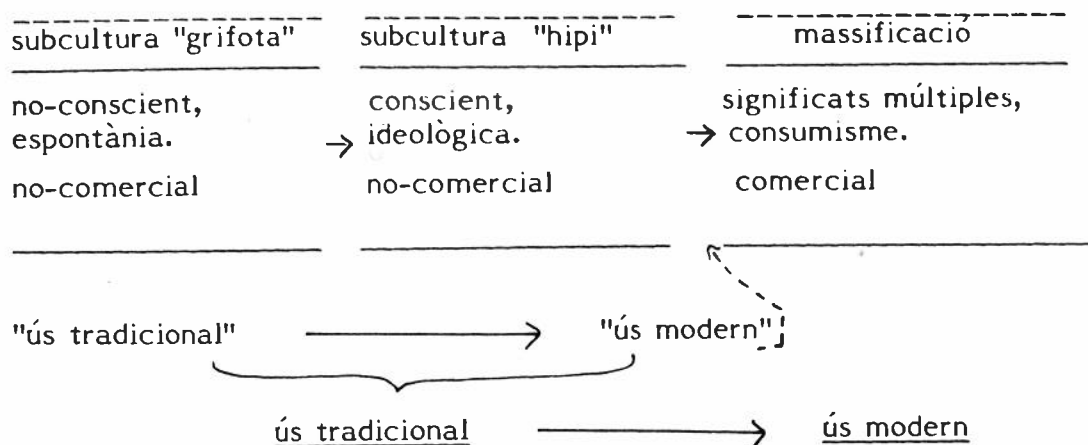
En referir-nos a les societats urbano-industrials podem parlar amb propietat de societats intoxicades. La història del consum del haix a Barcelona aportarà alguns elements a l'anàlisi d'aquesta societat intoxicada i el fet de plantejar-la en aquest marc no li conferirà una singularitat exòtica, sinó que el veurem formant part de processos històrics més generals que van configurant la vida d'un poble.

1.2.2.3.- Els derivats de la cannabis a Barcelona, 1960-1980.- Amb aquesta història cultural del haix a Barcelona crec que es contribueix a:

a) Demostrar la diferent funcionalitat de les drogues en el temps i en l'espai, acotant un temps i un espai determinats -com a referència principal, encara que no exclusiva- en la zona de Barcelona dels anys 1960 als 1980. Juntament amb l'evolució social general del període i la del "complex drogues", s'analitzarà com els derivats d'una mateixa planta (la cannabis) no aconsegueixen la mateixa funció ni tenen el mateix significat entre els "grifotas" del Barri Xino de la primera meitat dels anys 60's, que entre els "hipis" que se'n van anar a Formentera a la segona meitat de la mateixa dècada, o entre la joventut urbana de la Barcelona dels anys 70. Aquests diferents usos i significats es poden expressar

de manera gràfica tal com segueix:

GRAFICA Núm. -2-
DIFERENTS USOS DE LA CANNABIS

Crec que com a caracterització general de per on discorrerà l'anàlisi de la part empírica aquest esquema ja és vàlid, i serà en el capítol corresponent on serà treballat ampliament. D'altra banda, la història que té l'ús del haix com a fil conductor, l'he dividida per les raons que s'aniran explicant al llarg de l'exposició, en cinc períodes principals, que seran:

- 1.- Fins al 1966: De la postguerra al "desarrollismo": la "rama o grifa".
- 2.- 1967-1971 : Unes subcultures al voltant del haix.
- 3.- 1972-1975 →: Els "joves radicals".
→: Una època d'eufòria.
- 4.- 1976-1978
- 5.- 1979-1980 : De la transició al "passotisme"...

b) Plantejar l'estudi de grups de consumidors de drogues en una dinàmica en què es passa de considerar uns grups minoritaris i "exòtics" a analitzar una toxicomania de masses (8). El que es planteja doncs, és l'anàlisi d'un procés en el qual es pot destacar l'emergència d'unes subcultures que utilitzen com a un dels seus símbols expressius una droga, i la posterior dissolució d'aquestes subcultures en la societat general, amb el correlatiu canvi de significats de la droga que l'acompanyava.

Però malgrat això, i si l'anàlisi empírica abarca tot el període que he anunciat anteriorment, l'anàlisi teòrica de tot el material empíric que constituirà la part final del treball es centrarà sobretot encara que no exclusivament, en les primeres etapes de la història, per una sèrie de raons que tot seguit exposaré en l'apartat metodològic. En aquest sentit, per tant, aquest treball aspira també a constituir una aportació a les teories pertinents sobre la desviació i les minories marginals, ja que els grups de consumidors de haix que s'analitzen, corresponents a les primeres etapes de la nostra història, entren de ple en aquesta caracterització.

En relació amb això crec útil la utilització complementària de teories referides a les "institucions totals" (veure principalment, GOFFMAN, 1963 i 1976) des del moment en què es poden aplicar a certes situacions molt característiques de la societat urbano-industrial occidental: em refereixo a la creació d'espais -socials i urbans- en els quals les minories subculturals o socials puguin desenvolupar, en forma d'adaptacions secundàries, subcultures sincrètiques a partir de la degeneració dels seus propis codis culturals, que s'han d'adaptar a espais perfectament delimitats.

1.2.2.4.- Drogues i mistificació ideològica. La història del haix a Barcelona ens permetrà també arribar a detectar les diverses ideologies que han acompanyat l'existència del haix entre nosaltres i les manipulacions que d'elles se n'ha fet des dels diferents sectors socials. I com aquestes "ideologies de la droga" formen part de sistemes ideològics més amplis i generals que, en última instància, expressarien la racionalització de l'actual sistema social, ja des del punt de vista de la seva justificació, ja com a manifestacions del "malestar social" existent en determinats sectors socials dins d'ell.

A aquest nivell, la utilització de conceptes provinents de l'antropologia simbòlica (SPERBER, 1978; TURNER 1972; entre d'altres) serà molt útil, si tenim en compte que els símbols serveixen d'instruments de distribució, manteniment i exercici del poder. D'aquesta manera podrem veure, doncs, com el "problema de la droga" s'ha utilitzat com una arma polític-ideològica, no tant per a contestar el sistema establert -encara que en determinats moments històrics, o en certs nivells hi ha hagut aspectes d'això- sinó sobretot per afiançar al consens social entorn del poder constituït. En un altre lloc (ROMANI, 1978) crec haver demostrat ja el fet que la màxima acceptació, per part de les diferents capes de la població, de la interpretació de la realitat d'acord amb els interessos de les classes dominants és un element vital per a perpetuar-se com a tals en les societats industrials desenvolupades políticament democràtiques, en què la coerció física no pot jugar un paper de primer ordre en el manteniment del sistema (o almenys, ha de semblar que no el jugui).

La mateixa expressió "problema de la droga" plantejada d'aquesta manera, en un moment històric determinat que entrarà dins de la nostra anàlisi, denota un plante

jament extern als mateixos implicats, sobretot quan aquests són (com se suposa que se sobreentèn en parlar en aquests termes) gent jove:

"... los jóvenes, aún cuando actúen de tal modo que la gente podría proyectar sobre ellos el concepto de 'problema' no suelen sentirse a sí mismos como perturbadores. Se sienten como oprimidos y explotados (. . .) Considerar las drogas como un problema es un fenómeno de la clase media. Los jóvenes, en cambio, consideran las drogas como una solución a unos problemas y, por lo general, no hablan de las drogas como de un problema. (La excepción son algunas personas que utilizan drogas fuertes y que se concentran en su hábito para rehuir sus problemas)".

(CLARK/JAFFE, 1976: 212-213).

Penso que aquest paràgraf es força significatiu de l'època a què em referia, sobretot si tenim en compte que els seus autors van ser dos individus actius dins del moviment "underground" nord americà.

Així doncs, es pot parlar, a aquestes alçades de "fals problema" en referir-nos al "problema de la droga"? El plantejament que, en general, proposen les ideologies dominants, tendeix a emascarar la qüestió en unes coordenades de disfuncionalitat, bé sigui individual o bé grupal, que poden tenir diverses manifestacions com la delinqüència o la malaltia. Encara que ja m'he referit a aquesta qüestió un xic més enrera (pàg. 36), en aquest sentit seria un problema d'aquests que, en realitat, tendeixen a amagar les contradiccions de la realitat, el mal funcionament i la incapacitat del sistema social establert per a satisfer tota una sèrie d'aspiracions de la població: seria un fals problema.

Però des del moment en què es planteja com a tal, en que les "disfuncionalitats" existeixen i són sofertes

de manera punyent per molta gent, que per la mateixa in-
capacitat de l'ordre social imperant, molts problemes -
de la vida quotidiana que en una altra estructura s'hau-
rien pogut resoldre sense tants traumes aquí s'han con-
vertit en drames de primer ordre, etc. etc. el problema
existeix. Però cal situar-lo en els seus termes exactes:
no és tant el problema de la droga com el problema d'un
determinat tipus de societat.

1.2.3.- Hipòtesis: enunciat.

D'acord amb tot el que s'ha exposat fins aquí, les
hipòtesis d'aquest treball queden enunciatedes de la se-
güent manera:

1) Encara que s'admet que les drogues tenen unes -
funcions genèriques universals, es postula que la fun-
ció social que tinguin en una formació social concreta
dependrà d'una sèrie de variables fonamentals:

a) la producció i distribució del producte i el -
marc econòmic-social en què aquestes es realitzin. Com
a derivada d'aquesta, s'ha de considerar la mediatitza-
ció del sistema ecològic.

b) el tipus d'estructura socio-política, tenint en
compte principalment la seva incidència en les formes -
de control social.

c) els sistemes ideològics existents, distingint -
les posicions estructurals de les diferents cosmovisions
(dominants, subordinades).

d) la història d'aquella formació social. Encara - que aquesta variable es podria considerar implícita en les anteriors, no em sembla gratuït remarcar explícitament el caràcter històric de la funció social de les - drogues.

2) Partint d'aquí, i en relació a les seves funcions, s'estableix que les formes d'ús de les drogues - es poden classificar en dos models generals, corresponents el primer a les que hem anomenat societats tradicionals, i el segon a les societats urbano-industrials.

Considerant els dos models, s'arriba a la conclusió que les drogues són utilitzades en la majoria de - les societats com una de les formes d'assegurar la integració dels individus en elles. Els mecanismes mitjançant els quals això es porti a terme, però, seran molt diferents i, de fet, aquesta funció integradora de les drogues és, en general, més coherent i global en el - cas de les societats tradicionals que no en el cas de - les altres.

3) Les societats urbano-industrials són definides com a societats intoxicades, tenint en compte la massiva extensió i la intensitat del consum de drogues, almenys en comparació a les societats tradicionals. Les - variables que s'hauran de tenir en compte aquí, a més - de les esmentades en el punt 1) i com a dependents - d'elles, seran principalment:

- l'imperi de la llei econòmica de la oferta i la demanda, amb totes les seves implicacions no estrictament econòmiques.

- l'alienació, tan objectiva com subjectiva, dels individus en aquelles societats.

- el paper de la medicina en elles.
- l'estatut legal de les drogues.

La definició de "societats intoxicades" parteix de no considerar aquesta "intoxicació" com un epifenòmen, sinó com un aspecte característic i important de les esmentades societats, en tant que fenomen integrat en els mecanismes de control social que permeten la seva auto-perpetuació. Això no és contradictori amb el fet que, a aquesta extensió, també hi ha contribuït el consum de drogues com a expressió del "malestar social" de diversos sectors d'aquestes societats (bé a nivell individual bé a nivell col·lectiu).

4) L'expressió del "malestar social" al qual ens hem referit adopta formes molt diverses, i una de les coses a què es vol arribar a través de l'anàlisi de la història cultural del haix que aquí es proposa és demostrar que el dit malestar social abarca manifestacions molt diverses provinents de diferents grups socials, i que aquests poden fer unes variades manipulacions culturals dels mateixos o semblants objectes per tal de manifestar-la. Així, no té el mateix significat una droga inserida en una subcultura "grifota" que en una subcultura "hipi", ni tampoc quan la mateixa droga no està lligada de forma rellevant a cap segment social concret, sinó que és un element més de la societat general.

Si s'ha considerat la droga com un element expressiu, l'anàlisi de la història del haix a Barcelona ens aportarà també informació sobre els processos de "distançament-integració" de determinats grups respecte a la societat que els engloba.

5) Finalment, les implicacions ideològiques del "problema de la droga" en un context socio-polític de-

terminat (crisi i transformació del caràcter polític de l'estat) permeten analitzar la seva instrumentalització com a element que contribueix a la mistificació ideològica; i el paper d'aquesta en la formació d'un consens al voltant de les classes dominants, com a element fonamental per a la seva reproducció com a tals dins de sistemes polítics basats precisament en el consens.

D'aquí que la importància política del "problema de la droga" en aquestes societats sigui evident, i que tot i podent considerar que aquesta hipòtesi estaria inclosa en el punt 3) com a derivada, l'hagi volgut remarcar explícitament.

1.2.4.- Metodologia i tècniques.

1.2.4.1.- Metodologia.- Els problemes metodològics que es presenten en el moment de realitzar una investigació antropològica que, com aquesta, està plantejada en una societat complexa, no resulten gens fàcils de resoldre almenys des del punt de vista d'un treball que s'ha fet individualment (9). La principal raó de la dificultat resideix en triar els criteris metodològics, i el triar-los no només a nivell teòric, cosa ja prou important, sinó també d'acord amb les possibilitats de manobra de l'investigador.

Tal com ja he plantejat anteriorment, la metodologia i les tècniques que s'utilitzin estaran condicionades pel marc teòric en què es plantegi el treball. El d'aquesta tesi ja l'he anat desenvolupant en els apartats anteriors però, malgrat això no crec gratuït insistir en l'explicació d'un aspecte que segurament ja s'haurà pogut advertir i que tindrà les seves repercussions en

L'enfoc metodològic: és que, malgrat que el treball es-
tigi elaborat sota les coordenades de les teories del
condicionament social i, en especial, dels enfocs neo-
marxistes pel que fa als seus aspectes més macrosocials,
d'altra banda hi ha un eclecticisme teòric fruit d'una
opció conscient. Crec que cada nivell d'anàlisi reque-
reix un abordament teòric prioritari, i així com en -
tot l'emmarcament macrosocial està plantejat sota l'òp-
tica del corrent citada més amunt, quan analitzem al-
guns aspectes de la socialització dels individus pren-
drem conceptes teòrics de l'antropologia psicològica -
(escola de Cultura i Personalitat), en centrar-nos en -
els problemes ideològics per força haurem de donar prio-
ritat a enfocs que ens pot aportar l'antropologia simbò-
lica, etc.

Plantejo això perquè tot investigador, ho confessi
o no, parteix d'unes determinades teories -més o menys
elaborades, més o menys implícites o explícites, fins i
tot cara a ell mateix...- que condicionaran el seu tre-
ball. El que pot ocòrrer, quan s'adopta una actitud de
rebuig "a priori" de tota teoria és que aquest hiper em-
pirisme ens porti a "descriure coses" que resulta que -
no ens expliquen res, excepte -tot s'ha de dir- en al-
guns casos en els que aquesta falta de perspectiva teò-
rica pugui ser suplerta per una gran dosi d'intuició i
sensibilitat. Com diu CRESWELL (1981: 24):

"Hay que conjurar el fantasma del investigador que, a fuer-
za de quererlo decir todo sobre una sociedad, parte sobre -
el terreno sin 'teoría', incluso sin 'conocimientos previos',
para redactar una monografía en la que la enumeración in-
digesta de hechos sin ninguna vinculación entre sí, hace -
imposible cualquier esfuerzo de análisis a fondo".

D'altra banda, a partir de certs enfocs molt auto-
suficients, com per exemple alguns de caire estructura-

lista o funcionalista, s'ha produït monografies etnogràfiques molt completes, algunes de les quals constitueixen fites clàssiques dins la nostra disciplina (com, per exemple, MALINOWSKI, 1975 o EVANS-PRITCHARD, 1978). D'aquestes monografies no se n'han elaborat només sobre pobles primitius, sinó que també han tingut un gran predicament els anomenats estudis de comunitat, en els quals es pren a una comunitat aïllada com a unitat d'estudi i s'intenta l'anàlisi exhaustiva de tots els seus aspectes (PITT-RIVERS, 1970; LUQUE, 1972, entre d'altres).

Amb aquestes monografies es disposa d'uns models que són de gran utilitat per a qui encara està en fases inicials del seu aprenentatge professional: des de la gran tradició que tenen en la nostra disciplina, fins a les guies on estan ordenats tota una sèrie d'ítems que s'han d'anar tractant, hi ha uns paradigmes de treball força coherents per a la investigació en el camp de les societats tradicionals (en l'amplic sentit que li hem donat abans -vegi's pàg. 29). Això no vol dir que aquests models siguin l'única alternativa, sinó que precisament el més interessant per a seguir avançant acostuma a ser generalment la crítica de les teories sobre les que es basen, o d'aspectes concrets com un excessiu tancament en determinats nivells d'anàlisi o la confusió, moltes vegades, entre l'objecte d'estudi i l'objecte físic que s'està estudiant, etc. (vegi's MORENO, 1978; FRIGOLÉ, 1980 a)).

Però, què passa quan el que es tracta d'estudiar són societats complexes? Tal com diu ESTEVA (1978: 264):

"El problema ha aparecido cuando esta tradición antropológica se ha extendido al estudio de las sociedades complejas modernas. En este supuesto, el holismo ha entrado en crisis por la dificultad de la misma condición del método antropo-

lógico, que basado en el trabajo de campo y en la observación personal, y hasta en una participación social en la cultura, siempre ha sido cualitativo y asimismo siempre ha podido presenciar el proceso social de la cultura."

Ho plantejo aquí per referir-me principalment a dos aspectes, encara que aquests no exhaureixin el tema: per un cantó, la impossibilitat per part d'un sol investigador de copsar globalment, no ja la vida de tota una comunitat d'aquest tipus, cosa que no s'acostuma ja a posar en aquests termes, sinó la vida dels individus que vol estudiar; els podrà veure en determinades situacions però no en d'altres, a diferència del que passa en el poblament primitiu. Per altre cantó, si l'estudi de comunitats primitives o rurals implicava d'entrada un distanciament -ja que l'antropòleg era sempre un "urbà"- que era un dels dogmes de les orientacions positivistes, amb tota la problemàtica que això implicava -de relació amb els "altres-objectes d'estudi", l'estudi realitzat en el sí d'una societat complexa pot ser que, a més, es refereixi a aspectes en què:

". . . l'antropòleg examina la seva vida, els seus companys, els seus amics, els seus enemics, o molt més senzillament -treballa sobre qüestions que l'afecten o poden afectar-lo directament, en un llenguatge idèntic al seu"

(COMELLES et al., 1982: 158).

Aquest és, evidentment, el cas del present treball. Aquesta situació exigirà algun tipus d'objectivació, no tant de cara als fets, que ja existeixen amb la seva objectivitat externa a l'antropòleg, sinó de cara a la significació que se'ls atorgui en l'anàlisi que es realitzi, de la seva pertinença o no al marc teòric plantejat.

Això porta a referir-nos a dos temes que ja han estat abordats en aquest capítol introductori: la forma - com resoldre els problemes de la configuració de l'objecte d'estudi i els criteris de verificació, prenent - com a paràmetre comparatiu significatiu la inserció social de l'investigador; i el fet que, degut a la tradició teòrico-metodològica de la disciplina, l'antropòleg està més qualificat, en les societats complexes per a - estudiar els grups informals i els de relació primària (10) que no altres aspectes; dit d'una altra manera: si l'antropòleg no estudia aquests aspectes intersticials de les societats complexes, que són importants, costarà molt més d'omplir aquests buits (veure pàg. 13). Tenint en compte que el marc teòric proposat i l'objecte d'estudi escollit s'adeqüen a aquests requeriments, intentaré avançar un altre pas.

Sembla evident que un tipus d'estudi com aquest - s'hauria d'emmarcar clarament en el que coneixem com a antropologia urbana. Però l'evidència de vegades és enganyosa, i aquí es podria donar un equívoc entre el marc teòric escollit i el marc físic en el qual es desenvolupa el treball de camp. No vull crear dicotomies absolutes entre la praxis i la teoria, o defugir les probables dificultats d'un "plantejament urbà", sinó que, simplement, val la pena contextualitzar aquest plantejament.

L'estereotipada dicotomia rural - urbà em planteja va durant la investigació empírica alguns problemes que es podrien relacionar amb el que s'ha anomenat la urbanització progressiva dels modus de vida de la majoria de la població (PRAT / CONTRERAS, 1979: 131-136). Per exemple, patrons de consum o de relacions socials que s'havien caracteritzat com a "urbans" es poden trobar ara en zones que són clarament "rurals". Per superar aquestes dificultats, crec que l'anomenada teoria dels sistemes de LEEDS (1981) ofereix un enfoc adequat.

En ella, se li distingeixen a la societat humana - quatre categories d'especialització que són: 1) Tecnologia; 2) Sistemes ecològics; 3) Institucions i 4) Ideologia. La progressiva complexitat a l'interior de cada una d'aquestes categories implica també la de les seves interrelacions (11). Per reduir aquesta complexitat el que ha fet l'home ha estat agrupar localment les especialitzacions, cosa que també s'ha produït a les societats "simples", no només a les "complexes". I les especificitats que produeixi aquest fet seran les que ens donaran l'estructura típica d'una societat.

En aquest context podem admetre parlar de ciutats -encara que seria més pertinent l'expressió "nucleaments urbans"- allà on sigui més gran la complexitat de les múltiples interrelacions per constituir punts d'organització de l'intercanvi. Factors com el nivell de generalitat d'aquests, o la quantitat d'intercanvis implicats influiran en el tamany d'una ciutat, però aquesta diferència serà més quantitativa que qualitativa. Encara que aquí s'ha de tenir en compte que quan les ciutats són molt grans, sorgeixen aspectes interns específics importants per a l'experiència humana, a nivell cognitiu, com per exemple la percepció del propi barri respecte a l'exterior. I el que m'interessa remarcar és que tant en específics sectors rurals com urbans es generen cultures parcials, moviments específics, que no tenen res a veure amb la dicotomia "rural=idíl·lic/urbà=sòrdid", sinó que la tallen horitzontalment tot mostrant-nos el significat de les diferents manipulacions culturals a un nivell més general.

Crec que l'anàlisi d'una subcultura de la droga queda molt ben perspectivada en aquest context teòric, precisament com a expressió d'unes determinades manipulacions culturals de sectors específics de la societat.

A més, en tractar-se d'un model dinàmic d'anàlisi, ens permetrà també poder donar raó de perquè en un moment donat, en què sembla que aquesta especificitat social es transforma, les seves expressions culturals -en aquest cas, a través de la cultura de la droga- també resten transformades, perdent la seva especificitat anterior.

Això ens dóna una ampla perspectiva encara que els problemes de complexitat en el sí de l'antropologia urbana (12) no s'acaben aquí. Però abans de parlar d'aquests problemes concrets i de la forma com s'han anat resolent esmentaré, encara que de forma molt abreujada, una via teòrica, les teories de les xarxes socials de la qual he incorporat alguns dels seus elements, a partir d'aquesta reflexió:

".... l'estructura social, esdevindria en les societats urbanes un conjunt constituït per una sèrie de categories que s'encavalquen parcialment o totalment i que s'encadenen per mitjà de membres comuns sobre els quals, els processos de transformació històrica de la societat s'hi aboquen de manera més punyent que sobre d'altres: les persones que se situen en els sectors d'intersecció són, sovint, les més sensibles a les variacions" (COMELLES, 1979: 129).

Finalment, però no l'he utilitzat com a sistema de classificació empírica per incapacitat de resoldre alguns problemes pràctics dins dels estrets marges econòmics i temporals en què està realitzada aquesta tesi.

RADCLIFFE-BROWN (1974: 210-218) utilitza el terme de xarxa quan es refereix a que l'estructura social està composta per una xarxa de relacions socials reals - que es mantenen per una convergència d'interessos o, com a mínim, per una limitació dels conflictes que pu-

guin sorgir d'una divergència d'interessos: és aquesta estructura social la que ha d'estudiar l'antropòleg. - Posteriorment NADEL (1966: 14) també utilitzarà el mateix terme de xarxa, però com a equivalent al de sistema, en afirmar que arribem a l'estructura social:

"... partiendo de la población concreta y de su conducta y derivando de ellas, por abstracción la pauta o red (o 'sistema') de relaciones existentes entre actores que interpretan roles."

L'anàlisi del caràcter sistemàtic dels enllaços entre els actors que formen una xarxa és fonamental en la construcció de l'estructura social basada en els rols - que proposa NADEL, ja que és aquest lligam de relacions a través de la dicotomia dels rols, la que ocasiona - l'expansió de les zones de relacions, fins que aquestes es converteixen en xarxes. Aquestes poden pertànyer als sub-grups limitats, la interrelació sistemàtica dels - quals constitueix l'estructura social, o bé poden ser - de tipus obert.

En aquest últim aspecte NADEL es recolza en la definició que fa BARNES (1954) de la xarxa com un camp social compost de relacions entre persones. De tota manera, el que m'interessa assenyalar aquí és l'existència d'aquests sub-grups limitats com a elements de l'estructura social en tant que, dependent del seu "contingut" cultural poden coincidir amb un altre enunciat:

"... la cultura no existe como una unidad indivisible (mas que, quizás, a nivel de unas pocas "estructuras elementales") sino que está compuesta por una serie de subculturas que se entrelazan jerárquicamente en un movimiento continuo" (COMAS, 1981: 11).

El caràcter de la cultura, doncs, segons aquella perspectiva, vindrà condicionat pel tipus d'interrelacions entre les diferents subcultures. En aquest sentit, em sembla útil incloure també, dins la mateixa perspectiva, la definició que MAYER (1980: 108-109) fa dels quasi-grups -a partir de GINSBERG- com a:

"... entidades sin una estructura reconocible, pero cuyos miembros tienen en común ciertos intereses o formas de comportamiento que podrían inducirles en cualquier momento a configurarse como grupos definidos (...) Éstos se pueden considerar como cuasi-grupos interactivos, ya que se basan en un conjunto de personas en interacción".

A partir d'aquesta definició podríem distingir també, dos tipus de subcultures: les que d'alguna manera tendeixen a la institucionalització, i poden cristallitzar en un moment donat com a estructures formals, i les que la mateixa especificitat que les ha produït és tan marcada que les empeny a desaparèixer en transformar-se la situació. En les nostres societats podríem considerar com a exemple de les primeres, les subcultures formades al voltant de les minories sexuals ("gais" i feministes), i de les segones les de la droga que s'analitzen en el present treball.

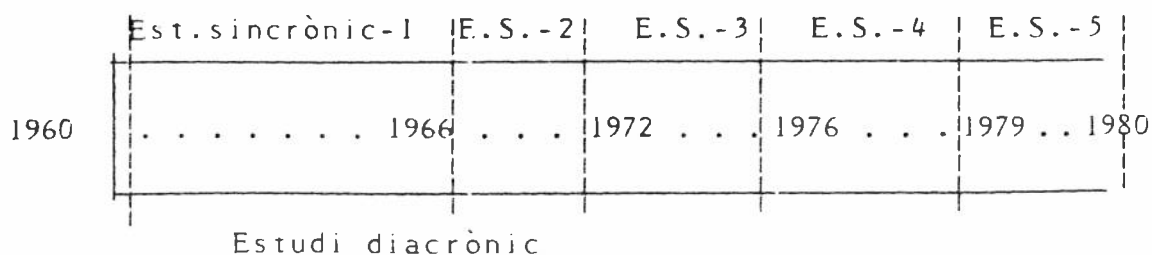
He utilitzat part d'aquests conceptes com a forma de categorització teòrica per a ordenar d'alguna manera els contactes que m'anaven sortint a partir de les "recomanacions" d'una persona o una altra (recomanacions que, en base a criteris de prestigi, autoritat, etc. funcionen també en el "medi de la droga" com en qualsevol altre medi social, encara que els continguts sobre els que es basen aquests criteris no tinguin gran cosa a veure, moltes vegades, amb els de segments més "convencionals" de la societat), i per intentar superar la sensació d'atomització que produeix l'observació parti-

cipant en un medi urbà, en el qual el contacte amb els subjectes observats només es dona en certs moments, és una observació parcial.

Els aspectes tractats fins aquí els he integrat en una dinàmica metodològica que ha procurat tenir en compte les propostes de CONTRERAS et al. (1972), FRIGOLÉ (1972) i TERRADAS (1979), de considerar la relació dialèctica entre un nivell microsocial -propi de l'enquesta etnogràfica- i un nivell macrosocial -en què es consideren bàsiques les aportacions de la sociologia i la història-, com a l'objecte fonamental de la investigació etnològica. Entrecreuant-se amb aquesta perspectiva, l'estudi emfatitza també dos punts de vista principals, com són l'estudi sincrònic per un cantó i el diacrònic per l'altra, qüestió que a aquestes alçades no crec que hi hagi necessitat de justificar teòricament. El plantejament general que d'aquí en surt es podria esquematitzar de la manera següent:

GRÀFICA NÚM. -3-

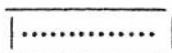
ESQUEMA DEL PLANTEJAMENT METODOLÒGIC

N. macrosocial

N. microsocial

a) L'estudi sincrònic.

Es tracta sobretot de la carecterització de cada una de les etapes en què s'ha dividit aquest procés històric, i de la seva relació amb les immediatament pròximes. Dins de cada una d'elles centro l'atenció principalment en els ítems que aquí assenyalo, encara que he de dir que si això m'ha servit de "plantilla" no sempre ha estat possible omplir tots els seus buits, almenys - en la mesura en què ho creia necessari:

- Aspectes econòmics: xarxes comercials (quan es puguin establir), preus mercat, etc.
- Aspectes socials: consumidors: tipologies i quantitat (són aspectes -sobretot el segon- difícils, excepte per a l'última etapa, que ja hi han estat dístiques).
- Aspectes político-legals.
- Aspectes ideològics: * simbolització i ritual - (centrat en el haix, però també referència a altres drogues).
* valoració global per part de diversos grups.
- Importància relativa del haix respecte a les altres drogues (considerant les que tinguin una major presència en la nostra societat).

D'altra banda, s'hauran de tenir en compte també - els dos nivells dels que he parlat, amb una relació dialèctica entre ells, però al mateix temps amb una especificitat ben clara:

a) Nivell macrosocial: aquí s'ha tractat d'establir el marc general dins del qual es dona el fenomen: situació socio-econòmica del país, moment polític, estat de la qüestió de la droga ... La perspectiva sociològica ha estat molt útil a aquest nivell.

b) Nivell microsòcial: la investigació etnogràfica ha permès establir el significat del pas d'unes subcultures "grifotes" al que es pot anomenar, encara que no sempre amb propietat, "modes de vida "hipi"" en uns reduïts sectors de població de Barcelona, durant les primeres etapes de la nostra història, i ens ha donat unes indicacions molt vàlides sobre les etapes següents. - Crec que aquestes, però, encara s'han de considerar merament indicatives a falta d'una ampliació de l'enquesta etnogràfica i, correlativament a això, d'un aparell metodològic més sofisticat que les pogués confirmar i validar.

b) L'estudi diacrònic.

Aquest ha anat adquirint importància a mesura que s'anava desenvolupant la tesi, tant per la necessitat - que tenia de comptar amb una perspectiva històrica si - volia verificar les hipòtesis proposades, com per les - condicions en què s'ha desenvolupat la investigació, com veurem seguidament. Es clar, però, que mentre un univers relativament simple i limitat com és el dels fumadors - de haix del 1966 al 1971 és força abarcable per a un estudiós individual (cosa també molt relativa i ni molt - menys ideal: de segur que hi ha aspectes que queden fò - ra de l'estudi), a partir del 1972 la cosa es complica i no es pot pretendre tenir una visió completa de la si - tuació si no és en el marc d'un equip d'investigació - que sigui capaç d'establir les àmplies i diverses xar - xes socials vehiculades a través del haix o què tenen - en ell un punt de referència important; els diversos - efectes, individuals i col·lectius, de la seva masifica - ció; els resultats de les interaccions socials entre - els fumadors de haix i els centrats en el consum d'al - tres drogues (legals o il·legals), i de tots ells res - pecte a altres segments de la societat general; l'estu -

di d'unes estructures de mercat que es van transformant en, i afiançant com, a activitat econòmica específica - cada cop més important, etc.

He decidit doncs, centrar-me en l'estudi sincrònic més detallat de les primeres etapes sobre les quals es basarà en gran part, encara que no exclusivament, l'anàlisi final del treball; i d'altra banda, operar en una visió diacrònica del procés que m'ha permès presentar - una visió històrica que crec bàsicament correcta, encara que és segur que han quedat molts buits; precisament per això necessitarà un posterior treball d'aprofundiment, tenint en compte sobretot que el que pot ser més útil a nivell general és precisament l'aportació al coneixement d'aquest tema des del punt de vista específic de l'antropologia, d'acord amb les qüestions plantejades anteriorment.

Aquí també s'ha treballat en la perspectiva de la delimitació, per un cantó, i la integració, per l'altre, dels dos nivells:

a) Macrosocial: centrat en dos aspectes:

- l'evolució del país durant aquest vint anys,
- evolució general del "fenomen droga" durant el mateix període.

Aquí ha estat molt útil, evidentment, la metodologia històrica.

b) Microsocial: la investigació etnogràfica ens dona la base per a conèixer i caracteritzar, - d'acord amb els paràmetres d'aquest estudi, - els grups lligats d'alguna manera al consum - del haix i al seu ambient cultural; cosa que s'haurà d'emmarcar adequadament a nivell macrosocial.

1.2.4.2.- Fons i tècniques. - Des de la perspectiva que em confereix l'estar redactant ara sobre l'últim "estat de la qüestió" del present treball, es pot apreciar que el ritme que aquest ha tingut al llarg dels quatre anys que ha durat des del seu primer plantejament, ha adquirit una autonomia notable. Potser hauria estat millor des d'un bon principi intentar una sistematització temporal de les seves etapes, però aquí sí que no puc dir res més que la cosa no ha anat així: una sèrie de circumstàncies que van des de qüestions com la relació amb determinats sectors del "món de la droga", fins a problemes laborals, com la necessitat d'acomplir uns terminis en l'obtenció del doctorat han condicionat en gran manera -al costat dels plantejaments estrictament teòrics- l'evolució de les seves diferents etapes.

Durant el curs 1978-79, tenint encara molt "frescos" tots els contactes que havia posat en marxa a partir de l'elaboració de la tesina, va ser quan va sorgir l'embrió d'aquesta tesi. Va ser una fase d'anar mantenint tots aquests contactes que m'anaven proporcionant informació i d'ampliar perspectives bibliogràfiques sobretot cara a plantejaments teòrics que es trobaven a faltar en aquell treball.

El curs 1979-80, si per un cantó sembla que tinc més clars elements teòrics que m'ajudaran a construir la investigació, per un altre això queda en gran mesura frustrat per raons que si en part són personals van lligades també a l'evolució de la situació general. Del 1977 al 1979 es produeix un progressiu enduriment de l'ambient del "medi" -del qual en el seu moment n'analitzo algunes de les possibles causes- que, a part de distanciar-me vivencialment d'alguns contextos i relacions em fa definir respecte a la meva situació: tinc clar que estic intentant tirar endavant un modest treball d'investigació en el marc de la meva activitat pro

fessional però, la veritat, no tinc vocació d'apòstol, ni molt menys de màrtir. Vull dir amb això que certs aspectes de l'observació participant com l'estar llargues estones acompanyat per determinada gent, en segons quins bars, places i altres espais oberts (o també tancats, com pisos); l'observar certes transaccions comercials il·legals, participant-ne, per tant, encara que només sigui de manera passiva; l'observar o participar en contactes inter-individuals o inter-grupals entre elements de vegades homogenis, però altres vegades força heterogenis, com per exemple "quinquis" (per entendre'ns) i policies, etc. Alguns d'aquests aspectes, doncs, a part de la tensió que implica sempre la relació amb l'"altre" de vegades aporten veritables satisfaccions humanes. Però en un ambient de crisi social generalitzada, la circulació cada cop més àmplia de drogues dures com l'heroïna implica també la circulació d'una gran quantitat de diners, amb la problemàtica, a més, de la compulsió psicològica dels depenents ("enganxats" o "penjats" del "cavall"), incidint en un augment de la tensió, la incomunicació, la desconfiança i la violència, la qual cosa fa que un es pugui trobar en situacions realment desagradables i compromeses, per expressar-ho amb adjectius el més neutres possible. Tot això doncs, em produeix un cert desànim que es tradueix en un punt d'impasse no només pel que fa al treball de camp, sinó també als altres nivells, com ja he dit abans.

Cal explicitar que el principal tipus d'informants entre els que em movia en aquesta època estava constituït sobretot pels que podríem definir com a "xavas" de barri, que van des dels que tenen una feina més o menys regular o els que poden anar sobrevivint a base de treballs esporàdics -complementats en molts casos per algun tipus de recolzament econòmic familiar: sostre i menjar, com a mínim,- fins als que mai no han treballat (en el -

sentit institucional del terme, s'entén), que tenen una gran vida de carrer i alguns dels quals es dediquen -o almenys es dedicaven aleshores- al petit tràfic de drogues o altres negocis il.legals de caire semblant; al costat dels que, conjuntament amb alguna d'aquestes situacions que acabo de descriure, estudiaven el batxillerat o la formació professional, normalment en institucions estatals. D'altra banda, els barris on més m'he mogut amb aquest tipus d'informant, han estat, per aquest ordre, Sta. Coloma de Gramanet, Horta, El Guinardo i altres.

Durant el curs 1980-81, tot i reprenent el fil teòric i sense deixar els contactes del "medi" que, en tots aspectes (acadèmic i personal) em resulten més positius, em concentro sobretot en la realització d'entrevistes obertes i intensives -algunes de les quals es reformularan posteriorment com a biografies- a uns quants individus que, per les informacions de què dispo, em semblen significatius dels dos primers períodes de la nostra història. Encara que no sempre va resultar així i que, sobretot en les primeres entrevistes d'aquest tipus hi va haver alguns problemes, fonamentalment tècnics, de comunicació, al final, el material que he pres en consideració per a aquest estudi està basat en deu personatges, dos dels quals serien els típics "grifotas" i els altres vuit alguns dels primers fumadors de haix a Barcelona i participants de la "contracultura" que acompanyava el moviment "hipi".

No crec necessari glosar l'eficàcia del mètode biogràfic en tant que ens pot donar gran quantitat d'informació viscuda sobre la societat a què pertanyen els biografiats, però sí explicaré que vaig triar uns personatges significatius, però no excessivament (em refereixo en concret als vuit no "grifotas"), tan en el sentit

quantitatiu, que hauria requerit una mostra prèvia de la qual extreure aquells individus que exhibissin una major recurrència de les variables considerades com a més importants, com en el sentit d'evitar protagonismes excessius: hauria pogut entrevistar, uns quants individus del món de la música -i en general de l'espectacle- però que precisament per ser famosos i "públics" -singulars- en gran part, a partir d'aquella època estudiada, podien, des de la seva actual perspectiva, donar una visió de la història un xic esbiaixada (cosa d'altra banda, que sempre ocorre) a partir precisament de la seva singularitat, que és el que cal evitar; almenys en una primera etapa del treball com aquesta. Els deu informants d'aquestes primeres èpoques són:

1) 45 anys. Pares: pare mort al final de la guerra, als seus 2 anys.
Formació: elemental, les 4 regles, llegir i escriure.
Ofici: no conegut. Activitats varies: petit tràfic de drogues, robatoris, etc.
De tant en tant, peonatge.
Residència: centrada al Barri Xino de Barna, però no fixa. Moltes èpoques de presó.
Situació familiar: vidu amb 1 filla, - que viu amb els avis.

2) 42 anys. Pares: morts els dos als anys 40's (accident i malaltia).
Formació: elemental. Després ha fet alguns cursets (P.P.O....)
Ofici: camioner, treballs ocasionals.
Residència: Sta. Coloma de Gramanet.
Situació familiar: casat, sense fills.

Tant aquest com l'anterior són ex-legionaris.

- 3) 37 anys. Pares: de cambrer a alt tècnic d'hoste-
leria (Madrid).
Formació: batxillerat superior, escola
de cine.... i molt autodidactisme.
Ofici: Empresa de Publicitat i "Manage-
ment". Arts Gràfiques.
Residència: Gràcia (Barcelona).
Situació familiar: aparellat, dos fills.
- 4) 43 anys. Pares: treballador d'una gran fàbrica
(St. Andreu).
Formació: llicenciat en farmàcia.
Ofici: traductor. Activitats relaciona-
des amb la música: crític, comentarista.
Residència: Badalona.
Situació familiar: solter.
- 5) 37 anys. Pares: menestral (petit comerç) a l'Ei-
xample (Barcelona).
Formació: fins a mig peritatge indus-
trial (oficialia).
Ofici: treballa en una revista de "cò-
mix".
Residència: La Floresta.
Situació familiar: aparellat, dos fills.
- 6) 41 anys. Pares: advocat (Astúries).
Formació: llicenciatura en dret, a mig
fer.
Ofici: traductor i escriptor.
Residència: Gràcia (Barna).
Situació familiar: casat, quatre fills.
- 7) 40 anys. Pares: propietari i professor acadèmia
classe mitja (Lleida).
Formació: llicenciat en econòmiques i
dret.

Ofici: professor universitat.

Residència: Horta-Guinardó (Barna).

Situació familiar: aparellat, sense fills.

8) 38 anys. Pares: petit taller (Sants-Barna).

Formació: llicenciat en Filosofia i Lletres.

Ofici: professor INB, toca en un conjunt popular.

Residència: La Ribera (Barna).

Situació familiar: casat, un fill.

9) 31 anys. Pares: delineant i dibuixant, deixa de veure'l aviat (Barna).

Formació: batxillerat elemental, autodidacta.

Ofici: tècnic de so.

Residència: Barna-Eixample.

Situació familiar: aparellat, un fill.

10) 32 anys. Pares: administratiu empresa tradicional (Granollers).

Formació: batxillerat elemental, molt autodidactisme. Música.

Ofici: diversos, relacionats amb la música (corals, etc.) i el comerç (representant editorials, petit tràfic drogues, etc.).

Residència: Pirineu Català.

Situació familiar: solter.

Per altra banda, ja a partir del 1978 i gràcies - principalment a la participació en algun treball per a planificar centres d'acolliment a joves toxicòmans, a les discussions conjuntes amb altres especialistes, a les xerrades donades sobretot a les associacions de pares d'alumnes, però també a altres centres (13), al contacte amb les escoles d'assistents socials i altres institucions preocupades més o menys específicament per temes relacionats amb les drogues, he pogut anar obtenint

una bona informació sobre aspectes del què he anomenat "cultura de la droga", no en el sentit clàssic del terme, que l'acostuma a referir només als usuaris de certes drogues il·legals, sinó en el que es refereix a tota aquella gent que fa diverses elaboracions i/o manipulacions culturals al voltant del món de la droga (veure pàg. 20). I que per tant són significatius de car a aquest estudi no pel consum que puguin fer d'alguna droga, sinó per la seva posició ideològico-pràctica respecte al problema: els qui, per vocació i/o professió estan involucrats en tasques de prevenció, ajuda als tòxicomans, planificació social, etc.

Finalment, durant el curs 1981-82, encara he realitzat algunes activitats relacionades amb el treball de camp, mentre feia la re-ordenació definitiva del material i iniciava la redacció final. M'ha semblat d'interès poder establir uns elements comparatius amb grups que vaig estudiar a la tesina, quan això ha estat possible, per tal de captar l'evolució tendencial de la "qüestió droga" en unes poblacions determinades. Per això he realitzat, el novembre de 1981, la repetició de l'enquesta que vaig passar a l'abril de 1978 a 200 alumnes del mateix institut d'ensenyança mitjana de Sta. Coloma de Gramanet (14) i també el seguiment d'aquell que a la tesina anomeno "grup de referència".

Una altra font d'informació que, tal com vaig fer a la tesina, també he utilitzat ara i que, excepte aquest any, ha durat gairebé tot el temps de la confecció de la tesi (potser no amb la regularitat que hauria estat desitjable) ha consistit en el fitxatge d'observa

cions soltes, sobretot de: inter-accions diverses (al carrer, al metro, a la porta d'un bar, etc.): d'objectes variis (des de vestits a panells publicitaris, passant per "gadgets" o aparadors de botigues) i de converses o opinions pescades al vol (encara que de vegades eren provocades: per exemple, amb un taxista).

Documentació.

Al costat de les feines que he exposat fins ara, he anat fent un repàs més o menys regular de quatre blocs de diverses fonts documentals:

1) Portantveus de la "contracultura" (de manera molt laxa):

- "comix underground"
- revistes com Ajoblanco, Star, Rock-Comix, Bicicleta y Sal Común.

2) Altres tipus de publicacions, en les que es pot veure com és tractada la problemàtica de la droga:

- Mèdiques (Jano, Tribuna Mèdica, "J.Mental Health", Drogalcohol.....)
- Policíaques (Policía española, Bureau Narcotics U.S.A. ...)
- Polítiques (Viejo Topo, La Calle, Cambio 16.....)
- Comercials (Interviú, Posible, La Gaceta Ilustrada).

3) Premsa diària (en una primera època, Mundo Diario i Tele-Exprés, sobretot, i posteriorment El Periódico i el País).

4) Discografia: bé directament, bé a través de les publicacions sobre cantants o grups musicals. Música folk, beat, i rock, i amb un criteri més selectiu quan s'ha referit a Espanya o la resta del món (només els "grans") i menys selectiu pel que fa referència a Catalunya.

NOTES

- (1) De la part introductòria de la tesi de JULIANO (1981) on he trobat plantejaments de gran interès, n'he extret algunes de les idees que proposo en aquesta introducció.
- (2) Ja veurem més endavant que fins i tot en els efectes percebuts de cada droga hi tenen un gran pes diversos condicionaments de tipus cultural i individual.
- (3) MEAD, M. (1978: 20) posa l'exemple dels xamans de Sibèria, que en la nostra cultura considerariem "anormals psíquics", per comentar que cada cultura:

"... puede plegar a cada individuo nacido en su seno a un determinado tipo de conducta, prescindiendo de la edad, sexo o disposiciones especiales como puntos de referencia para una elaboración diferencial. O bien puede apoderarse de los múltiples factores obvios de diferencias de edad, sexo, fuerza, belleza, o, de variedades poco usuales como la propensión innata a ver visiones o tener ensueños, y convertirlos en temas dominantes".
- (4) Qui estigui interessat en la discussió del concepte de primitiu des del meu punt de vista pot consultar a:
ROMANI, O. "Australia, ¿un mundo primitivo? a Razas Humanas, 1981. Vol. IV. pàg. 259-264. Cía. Internacional Editora, Barcelona.
- (5) Aquí el concepte es podria discutir, car no hi ha dubte que és un reduccionisme notable, però serveix per entendre'ns, i per això l'uso.

- (6) Per a una definició clara, encara que escolàstica, d'aquests conceptes, es pot veure HARNECKER, 1971.
- (7) Que s'adopti aquí aquesta perspectiva teòrica no implica uns judicis morals absoluts ni el desco-neixement d'altres perspectives que poden incidir en la mateixa temàtica. Per exemple, l'èmfasi en els aventatges que també ha suposat la generalit-zació de la medicina o de l'escola, per posar els dos exemples més clars.
- (8) "Hay un prejuicio etnocéntrico que ha extrapolado el 'exotismo' de los pueblos primitivos a nuestros 'exóticos internos'" (COMAS, 1981: 16).
- (9) No és casualitat que ja des de bon principi, en - les notes epistemològiques, hagi parlat de la ne- cessitat del treball interdisciplinari: a mida - que anava avançant en el treball la seva manca - se'm feia sentir com un pes cada cop més dur.
- (10) Aquests poden o no coincidir. Un hom pot estudiar, per exemple, les bandes juvenils d'una ciutat, i encara que tots siguin grups informals, la rela- ció primària no es donarà entre tots els membres de totes les bandes.
- (11) Per exemple, la categoria 2) està formada per mi- crosistemes que encaixen en un sistema més general. Com més intercanvis hi hagi entre els diferents - microsistemes, més complex serà el sistema general.
- (12) Encara que seria més exacte a nivell teòric parlar d'antropologia centrada en els nucleaments urbans, això resultaria molt farragós a nivell expositiu, per la qual cosa conservaré els termes tradicionals, tot i donant-los-hi el significat que acabem de veure.

(13) Això va respondre a la gran demanda que en un moment donat es va produir en aquest sentit, degut a l'engoixa dels pares i altres raons que molt bé exposa MENDOZA (1981: 619-621), i a la necessitat de conèixer tots els punts de vista sobre el tema, no només els més clàssics (policials i sanitaris). Si d'una banda això pot ser molt encomiable a nivell institucional, d'altre part estic d'acord amb l'autor ara citat en que aquest sistema, si no és molt controlat (no una xerrada aïllada, sinó que es pugui fer un seguiment del públic, re-discussió de certs temes, etc.) no és eficaç com a mesura preventiva.

(14) Malgrat considerar que aquesta enquesta complementària ja no "s'aguantava" tal com l'havia elaborat aleshores, vaig decidir deixar-la igual, precisament, cara a aquests efectes comparatius.

2.- EL MÓN DE LES DROGUES

2.1.- GENERALITATS: CONCEPTES BÀSICS I CLASSIFICACIONS.

Aquí entrarem a discutir els conceptes i classificacions bàsics emprats en el camp de l'estudi de les drogues. Si bé l'aspecte que aquí tractaré no és el central d'aquest treball i potser amb una referència a les obres que actualment es consideren bàsiques en aquest camp s'hauria pogut resoldre el tràmit, això hauria deixat un aspecte teòric de la tesi una mica a l'aire. Crec, doncs, que és indispensable una definició concreta de què entenem per cada un dels termes que, amb més o menys freqüència, aniran sortint -alguns han sortit ja- al llarg d'aquesta tesi, i de quina és la seva situació en el context general de les drogues, tenint en compte els seus efectes i usos.

Aquest apartat tindrà el caràcter d'actualització de dades en el sentit que molts dels temes aquí plantejats ja els havia tractat en la meua tesina de grau. Però en els anys que han passat des d'aleshores i amb la importància que ha adquirit el tema de les drogues en la nostra societat actual, han estat forces les aportacions que hi ha hagut, a part de que el meu coneixement del tema també s'ha ampliat. Així doncs, si per un cantó hi ha tot un material de la tesina que aquí tindrè en compte, per l'altre considero nous aspectes de la qüestió.

Crec que, almenys entre nosaltres, l'estudi de la temàtica relacionada amb les drogues està a un nivell que permet anar definint ja els seus diversos camps interns, cosa necessària no precisament per una sofisticació acadèmica, sinó de cara a l'eficàcia d'aquests estudis. I si per una banda la pluridisciplinarietat en aquest tema és fonamental, la clarificació de les òptiques concretes des de les quals es realitzin els dits estudis és una premisa indispensable per tal que aques-

ta pluridisciplinarietat sigui fructífera. Així, doncs, en aquest estudi espero contribuir a aquesta línia des de l'òptica sociocultural.

2.1.1.- Els conceptes bàsics: definicions.

Evidentment, el primer que cal aclarir és què és una droga. Aquí consideraré els plantejaments que tenen una base científica, i no m'entretindré a fer l'exercici -que en altres aspectes seria molt revelador- de tenir en compte definicions sobre les quals avui -dia hi ha un consens generalitzat, en què estan superades, degut a l'estretor de mires amb què havien estat formulades, com per exemple el fet de considerar drogues només a certs productes provinents d'altres cultures.

Segons KRAMER i CAMERON (1975: 13), -el "Manual sobre dependència de drogues" dels quals està basat en la documentació de la OMS i es considera, d'alguna manera, com una espècie de "guia oficial" sobre el tema droga o fàrmac és:

"... toda substancia que introducida en el organismo vivo, puede modificar una o mas de las funciones de éste. Es un concepto intencionadamente amplio, pues abarca no sólo los medicamentos destinados sobretudo al tratamiento de enfermos sino también otras sustancias activas desde el punto de vista farmacológico."

Es realment una definició molt àmplia que no sé fins quin punt pot ser operativa, sobretot tenint en compte que no considera aspectes contextuais i intencional_o nals que tanta importància tenen en l'ingestió d'una droga. Encara que els aspectes contextuais és molt difí

cil d'incloure'ls en la mateixa definició, els intencionals sí que s'hi poden incloure, tal com fa LAPORTE - (1967: 13) per a qui les drogues són:

"totes aquelles substàncies que, siguin o no medicaments, - són utilitzades amb la intenció d'actuar sobre el sistema nervios per tal d'aconseguir un millor rendiment intel.lectual - o físic, amb ganes d'experimentar noves sensacions o bé amb la pretensió de modificar, cal suposar que agradablement, - l'estat psíquic de l'individu (...) tota substància que sigui utilitzada amb la finalitat primordial d'aconseguir una autogratificació."

Aquest autor ha introduït aquí l'element fonamental de l'autogratificació, component psicològic que, com es veurà, és el centre de la problemàtica de l'ús de drogues. Aquesta definició es pot complementar, sobretot per la concreció, d'alguns aspectes, amb aquestes altres dues presentades conjuntament per ROMANI (1978: 11) on es diu que les drogues són:

"... totes aquelles substàncies químiques que són introduïdes voluntàriament a l'organisme i que "... tenen el poder de modificar l'estat psicològic de l'individu. Provoquen modificacions subjectives de l'humor, del pensament i del nivell de consciència de l'individu, tot transformant el seu comportament aparent" (CLARIDGE, 1972: 11-12), i que poden crear algun tipus de dependència, entenent aquesta com "... la necessitat de recórrer amb més o menys regularitat a aquest mateix producte químic per a superar les dificultats psicològiques derivades de la vida quotidiana d'un individu" (JERVIS 1977: 9). Dependència que, com respecte a molts altres elements dins la nostra vida quotidiana, pot ser psicològica, en el cas d'unes drogues, i física en el cas d'unes altres."

Penso que ara ja tenim prou clar que és el que entenem per droga. De tota manera en la última definició

hi ha un aspecte que considero que s'ha de suprimir, i és el de la voluntarietat. Tant perquè aquesta voluntarietat en alguns casos és molt relativa -pensi's amb la inconsciència amb que molta gent es pot prendre alguna de les drogues més integrades a la nostra societat, o en aquells que es poden prendre una droga com a "única opció" (almenys des del seu punt de vista) abans de no fer alguna "barbaritat" en la seva desesperació, o per sentir-se admesos en determinats cercles (1), etc.- com perquè en altres casos és totalment inexistent: les toxicomanies d'origen iatrogènic, i els casos en que un és forçat a prendre's alguna droga; per exemple, quan s'apliquen com a part dels processos de tortura en les modernes tècniques policials (vegi's - JERVIS, 1977: 107-133).

Hi ha un concepte que s'ha anat abandonant paulatinament com a generalitat i és el d'abús de drogues, ja que en un marc contextual molt concret ens pot indicar de què s'està parlant, però a nivell general és totalment inoperant. Abús de drogues seria:

"... L'administració indeguda de medicines o substàncies hèdòniques, o a dosis que sobrepassin la proporció convenient."
(REMSCHMIDT i DAUNER, 1971: 84).

Aquesta és una mostra de definició tan imprecisa - que en el moment de la veritat no serveix per a res ja que, si "indegut" o "convenient" per una part hem de suposar que es refereixen al funcionament del cos humà, - per l'altra tenen una clara referència social, doncs són dos aspectes inextrincablement lligats. Es clar que, en aquest sentit, és una definició que no fa més que reflexar l'ambigüetat real de la qüestió, ja que el que per a una persona o grup social és simplement un ús, pot ser vist com un abús per altres persones o grups socials.

Sí que és important, en canvi, el concepte de farmaco-
dependència:

"Estado psíquico y a veces físico causado por la acción recíproca entre un organismo vivo y un fármaco que se caracteriza por modificaciones del comportamiento y por otras reacciones que comprenden siempre un impulso irreprimible a tomar el fármaco en forma continua o periódica a fin de experimentar sus efectos psíquicos y a veces para evitar el malestar producido por la privación."
(KRAMER I CAMERON, 1975: 13).

Tenint en compte que, com afirma FREIXA (1972: 12) aquest concepte presenta dificultats semàntiques en aplicar-lo al nostre context cultural, en què fàrmac s'identifica principalment a medicina -cosa que varis autors han resolt parlant de drogodependència-, crec que és una definició que es cenneix força al que vol expressar. S'ha de considerar, però, que aquesta "acció recíproca entre un organisme viu i una droga (farmac)" es dona en un context -personal, social, cultural- molt concret, que és el que condicionarà de forma definitiva tant el fet que aparegui la farmacodependència (no tota persona que pren opiàcis, per exemple, es converteix automàticament en farmacodependent), com les manifestacions concretes que aquesta tingui.

La dependència a les drogues doncs, és un altre aspecte fonamental, que abans hem inclòs ja en la seva mateixa definició. Però si abans considerem un concepte més ampli, com és el d'addicció, podem contextualitzar millor el que volem dir en parlar de dependència.

A partir de la llei dels reflexos condicionats de Pavlov -qualsevol experiència pot ser associada a qualsevol altra, involuntàriament i inconscientment, mentre es dongui un poc després de l'altra- s'ha demostrat que

quan hi ha dos o més elements que produeixen una associació gratificadora per a l'individu, aquest tendeix a repetir la connexió i a fer-la sòlida i estable, produint-se un fenomen d'autogratificació, anomenat reforçament, que pot trobar elements de confirmació o de rebuig en el seu entorn sociocultural. Així, un instrument indispensable per als poders estatals moderns com la televisió, per exemple, és un element addictiu de primer ordre:

"La televisión provoca hábito e incide directamente sobre el cerebro; el television addict = drogadicto televisivo acaba - viviendo en su mundo enteramente suyo, alejado de la realidad, y el brusco retorno a ella puede conducirle muchas veces a la desesperación y a la neurosis, a instintos suicidas u homicidas. Los casos de niños que después de haber asimilado la dosis cotidiana de policíacos-westerns-con-ahorcamiento, han querido repetir la escena con el hermano pequeño, - son indicativos."

(MAFFI, 1975: 31).

També hi ha altres elements, com els de vestir, dels quals en depenem bastant, tan físicament com mentalment, i que el no tenir-los ens pot produir molèsties varies, tensions psíquiques "... i és una arma ben coneguda per al rentat de cervell" (LAURIE, 1969: 15); creen una adicció que té un nom per quan es considera excessiva: fetitxisme. Es podrien posar molts més exemples d'adicció entre els ciutadans d'Occident, referida a coses tan diverses com els esports, l'ordre personal, el treball, la política, etc. Considerant les diferents addicions, n'hi ha algunes que són permeses, fomentades, tolerades, etc. i el mateix passa amb les drogues, segons el lloc i els moments històrics, com veurem amb la història del haix a Barcelona.

Degut a això també, en molts casos -sobretot en l'adolescència- pot ser més important l'afirmació de la pertanyença a una determinada subcultura per mitjà d'una sèrie de signes externs, comportament i formes de vida que, en el fons, són les que ofereixen un tipus de gratificació (autoafirmació personal, "comunió" amb els altres, afectivitat, oposició a l'ordre establert que un sent com a negatiu, etc.) que no el mateix fet de prendre la droga, que pot venir com un reforçament posterior abans de convertir-se en una part important d'aquella subcultura.

Així doncs, els objectes en els quals es fixi l'addicció -és a dir, la repetició del "ben-estar"- dependran en gran part de situacions d'estructura social i conjunturals: algunes addiccions es poden donar més en determinades classes socials, altres en determinats cercles culturals, altres perquè en aquell moment s'ha extés una determinada indústria; altres, en fi, perquè hi ha una base psicopatològica que ho pot afavorir. En el cas de les drogues podriem trobar addictes amb totes aquestes raons i moltes més. De fet, moltes de les raons que s'han donat per explicar el consum de drogues són comunes a molts individus en més o menys grau, com per exemple l'ansietat, la tensió, etc. I és ben cert que, per les raons que sigui, hi ha individus que no resisteixen el tipus de vida que els ha tocat i del qual no se'n saben sortir -de vegades no poden- i congelen els seus problemes o, per no acabar-se d'enfonsar, fan un "ajustament raonable" amb la vida per mitjà de la droga, legal o no. S'ha de considerar, en aquest sentit que moltes de les coses titllades per segons quins psicòlegs i especialistes afins de complexos d'inferioritat i inadaptació, falta d'emulació, etc. poden no ser més que diverses manifestacions de rebuig d'una societat en la que un viu però que no li agrada.

Crec que la consideració general d'addicció és una perspectiva que ens ajuda a situar el concepte de dependència en els seus termes més precisos, sense aïllar-lo excessivament d'altres aspectes del comportament de l'individu. La dependència pot ser dependència psíquica o psicosocial que:

"... constitueix una conducta que porta a prendre periodicament o continuada la droga de manera que es mantingui l'estat de plaer o s'eviti el malestar induït per aquella (...) només es pot quantificar en termes de reforçament d'una conducta."

(CAMI, 1977: 129).

Aquest tipus de dependència pot tenir molt diferents graus i com hem vist, no es refereix a trastorns fisiològics, encara que puguin aparèixer alguns com a manifestació d'ella. Es una de les causes principals directes de la perduració massiva de l'hàbit de prendre drogues. Per poder parlar de la seva existència en un individu hem de considerar si dedica molt temps i esforços a la droga (obtenció, experimentació i pensar-hi..) i si davant de determinades circumstàncies (personals, anímiques) tendeix a recórrer gairebé sempre a la droga o té altres tipus de reaccions (vegi's KRAMER i CAMERON, 1975: 24). En canvi, parlem de dependència física quan:

"... com a conseqüència de l'ús continuat d'una droga s'arriba a un estat d'adaptació en el qual l'organisme requereix la seva presència per tal de que el funcionalisme sigui normal." (CAMI, 1977: 129).

L'existència de la dependència física es comprova quan, amb la interrupció brusca del producte, un individu mostra el síndrome d'abstinència, consistent en trastorns fisiològics que poden ser més o menys greus -de vegades fins i tot mortals- depenent de les condicions

concretes en què es presenti (des del tipus de producte fins a l'estat psicològic de l'individu, passant per molts altres aspectes).

La tolerància és un fenomen lligat a la dependència encara que no sempre. També pot tenir graus molt diversos, i es pot definir com:

"... la necessitat d'emprar dosis cada cop més elevades d'una droga per tal d'aconseguir l'aparició d'efectes de la mateixa intensitat. Cal precisar que, en el sentit utilitzat ací, el fenomen de la tolerància és sempre un fet adquirit. Això vol dir que no ens referim a la tolerància congènita que certs individus poden presentar a les accions d'un producte determinat. D'altra banda cal aclarir que la tolerància a una droga pot afectar no tots els efectes que aquesta droga exerceix sobre l'organisme, ans només alguns d'ells."
(LAPORTE, 1976: 21).

La OMS va publicar l'any 1956 les definicions d'habituació i toxicomania, associant la primera a les drogues que no produeixen dependència física, i caracteritzant-la com un fenomen més lleu que no la segona, associada a les drogues que produeixen dependència física i considerada més greu "per a l'individu i/o per la societat". Posteriorment aquestes definicions s'han abandonat, ja que si per un cantó resultaven molt còmodes, per l'altre no responien a la realitat, ja que les fronteres entre l'una i l'altre depenen de múltiples factors que en elles no es consideraven, a part de la imprecissió en parlar dels efectes perniciosos si no es situen d'alguna manera aquests múltiples factors.

Tant a nivell social com a nivell individual podem parlar de situacions que afavoreixen més o menys el desenvolupament de conductes depenent de les drogues. Però no només això, sinó que també una gran part dels seus

efectes concrets estan molt condicionats per tots -
aquests diferents factors dels que parlem. Així, enca-
ra que podem detectar uns efectes de cada droga en lí-
nies generals, això és pot concretar en cada individu
de formes molt diferents. De fet, tots els autors estan
d'acord en que els efectes d'una droga sobre un indivi-
du tant o més condicionats que per les propietats in-
trínseques de cada substància, ho estan per l'estructu-
ra física i psíquica de qui les pren, les expectatives
que n'espera i la predisposició amb la que la pren, els
objectius que té al fer-ho, l'ambient social en què viu
(així, per exemple, en molts heroinòmans i alcohòlics
resulta més nociu moltes vegades, la forma de vida que
porten -menjars a deshores, alimentació insana, poca hi-
giene, falta de vitamines, etc.- que els mateixos efec-
tes de la droga), l'atmòsfera del moment concret de pren-
dre la droga, si està sol, ben o mal acompanyat, les do-
sis que fa servir, la qualitat del producte, etc. Degut
a la gran significació emocional d'aquestes substàncies
només una part dels seus efectes provenen clarament -
d'una acció bioquímica, essent la component psicològica
fonamental (CLARIDGE, 1972: 25-54). Un exemple ben clar
del que estic dient és el que aporta COMAS (1981: 5) -
parlant de les benzodiazepines que:

"... de tranquilante evasivo, típicamente femenino o para -
personalidades hiperactivas, está siendo usado como droga de
la productividad (relajante y ansiolítico que evita errores y
objetiva las ideas), en medios de altos ejecutivos, conscientes
de los riesgos del alcohol y las anfetaminas."

Es en aquesta perspectiva que hem de considerar -
tant els conceptes bàsics que hem vist fins ara com les
diferents propietats de les drogues que veurem més endà-
vant. Resumint, doncs:

"Para que se presenten situaciones que se definen operativamente como "dependencia" y/o "toxicomanías", tienen que darse, además de los efectos farmacológicos, una serie de circunstancias y correlaciones personales, sociales, culturales y antropológicos que condicionan en forma inevitable el uso del producto."

(FREIXA et al., 1981: 4).

2.1.2.- Diferents classificacions: presentació i crítica.

La primera dificultat que es presenta al moment de classificar les drogues és el criteri que s'ha d'emprar per a fer-ho. Fins ara se n'han fet moltes, la majoria de les més completes des del punt de vista farmacològic, malgrat que els problemes de privilegiar un o altre criteri subsisteixen (per exemple, tenir en compte l'estructura química, la seva acció metabòlica, els seus efectes sobre el comportament); i tenint en compte, a més, el que acabem de veure de la decisiva influència del medi sociocultural en la relació home-droga.

Des del punt de vista sociològic també s'han fet algunes classificacions però aquí els problemes són encara més greus. Aquestes classificacions o bé són molt generals o bé són extrapolacions de classificacions farmacològiques, aplicant-se les classificacions que han estat elaborades a l'interior d'un determinat camp, a un altre totalment diferent. Per tal de superar aquesta situació, em sembla interessant la proposta de COMAS (1981: 6):

"... desde una perspectiva sociológica, la clasificación de los usos de una droga no debe proceder de sus características farmacológicas, sino de sus caracteres sociológicos, de su forma de uso, de sus expectativas de efectos, de la cultura completa de los usos, y debe atender a los fenómenos de la

funcionalidad, disfuncionalidad, ambivalencia y dinámica de tales usos; a partir de aquí y con el tiempo podría llegar a establecerse una relación con los efectos farmacodinámicos de un producto, mientras tanto las extrapolaciones son errores metodológicos."

Aquesta proposta però, i tal com reconeix el mateix autor, presenta dificultats greus i el que és evident és que al nivell actual dels estudis sociològics sobre les drogues seria molt difícil tirar-la endavant mentre no hi hagin moltes més dades de base.

Com que aquí no pretenc fer una afinada elaboració teòrica del tema, sinó simplement donar unes dades que aproximïn als coneixements més elementals sobre el mateix, obviare en gran part aquestes dificultats metodològiques que, de tota manera, em sembla important tenir en compte. No presentaré aquí les clàssiques classificacions de LEWIN o DELAY, que es poden trobar en molts llibres sobre drogues (LAPORTE, 1976; BENG, 1981; FREIXA et al., 1981; CONSELL NACIONAL JOVENTUT... 1982, etc) sinó algunes que m'han semblat més útils cara al present treball per la seva síntesi i/o claretat. Així doncs, presentaré tres classificacions de tipus farmacològic, o més exactament i seguint la terminologia de FREIXA (1982: 15-23) de tipus clínic (efectes sobre el comportament), i tres de tipus sociològic, encara que la tercera d'elles no és més que la combinació de les altres dues.

Els enunciats dels dos primers grups són prou clars, mentres que el del tercer es refereix a les drogues que produeixen alteracions en la percepció sensorial, anomenades també psicomimètics i al·lucinògens. Malgrat seguir la classificació de LAPORTE, en el grup de les depressores he introduït els dissolvents volàtils, donada la importància que aquests han adquirit els últims temps

entre nosaltres. Aquesta serà la classificació que ens servirà de guia en el proper apartat.

QUADRE núm. 1.

CLASSIFICACIÓ DE LES DROGUES SEGONS ELS SEUS EFECTES
SOBRE EL SISTEMA NERVIÓS CENTRAL.

a. DROGUES DEPRESSORES

- 1.- Opi i derivats.
- 2.- Hispnòtics, sedants i tranquil·litzants.
- 3.- Alcohol.
- 4.- Dissolvents volàtils.

b. DROGUES ESTIMULANTS

- 1.- Coca i cocaïna.
- 2.- Cafeïna i begudes que en contenen.
- 3.- Amfetamina i derivats.
- 4.- Tabac.

c. DROGUES PSICODÈLIQUES.

- 1.- Dietilamida de l'àcid lisèrgic (LSD)
- 2.- Peiot i mescalina.
- 3.- Fongs al·lucinògens (Psilocibe i psilocibina).
- 4.- Compostos sintètics al·lucinògens (DMT, DÈT, DPT, STP).
- 5.- Cànem i derivats (amb el mateix principi actiu⁹ - tetrahidrocannabinol).

(Font: LAPORTE, 1976: 40).

QUADRE núm. 2
 CLASSIFICACIÓ DE LES DROGUES SEGONS EL GRAU I TIPUS DE
 DEPENDÈNCIA I TOLERÀNCIA

	<u>Tolerància</u>	<u>Dep. psíquica</u>	<u>Dep. física</u>
Opiacis	* * *	* * *	* * *
Barbitúrics	* *	* * *	* * *
Alcohol	*	* * *	* * *
Amfetaminics	*	* *	*
Tabac	* *	* * *	?
Cocaïna	- -	* * *	- -
Cafeïna	*	*	- -
L S D	*	*	- -
Marihuana	*	*	- -

(Font: CAMI, 1977: 130)

Seguint al mateix autor d'aquesta classificació, - s'ha de fer alguna petita precisió que no queda reflectida al quadre: el fet de que els grups que produeixen més dependència física són els opiacis i l'alcohol, i que els primers en referència a la dependència psíquica són la cocaïna i el tabac. D'altra banda he canviat - l'ordre d'alguns dels grups perquè es podés veure millor els tipus de dependència, agrupant totes les que produeixen dependència física.

QUADRE núm. 3
 CLASSIFICACIÓ DE LES DROGUES SEGONS EL SEU GRAU DE PERIL·LLOSITAT (OMS)

Més peril·llositat

- Les que creen dependència física.
- Les que provoquen la demència més aviat.
- Les que posseeixen més toxicitat.

Menys perillositat

- Les que només creen dependència psicosocial.
- Les que triguen més a provocar-la
- Les que en poseeixen menys.

Grup 1. Opi i derivats: morfina, heroïna, metadona, etc.

Grup 2. Barbitúrics i alcohol.

Grup 3. Coca-cocaïna i amfetamines i derivats.

Grup 4. LSD, Cannabis, i derivats, mescalina, etc.

La classificació de la OMS (1975) es va elaborar, amb un criteri "pragmàtic" (és a dir, tenint en compte la seva utilitat per a l'actual sanitat pública), a partir dels criteris especificats a la part de dalt del quadre, essent el grup 1 el de més perillositat, i el grup 4 el de menys.

En quant a les classificacions sociològiques, la primera que presento és molt general, limitant-se a constatar que hi ha dos estatus legals de les drogues; cal considerar com a desenvolupament d'aquesta classificació la gràfica núm. 1, on s'especificuen alguns dels seus aspectes.

Un exemple de l'operativitat d'aquesta classificació la tenim en el quadre núm. 4 en què s'ha utilitzat per a discernir les diferents actituds que en relació a temes sobre drogues predominen a les societats occidentals actualment i alguns dels seus efectes. Per a confeccionar aquest quadre m'he basat en part en l'article de MENDOZA i SAGRERA (1979: 58-59).

Des de l'òptica d'aquest treball, la classificació sociològica que fa FREIXA (1982: 20 i 22) entre drogues

institucionalitzades i drogues no institucionalitzades té varis problemes: el primer és que el que aquí jo defenso és precisament que la forma d'integració -i l'autor esmentat inclou el concepte d'integració amb el d'institucionalització- del cànem a la nostra societat és, actualment, a través de la seva il.legalitat. L'altre problema fonamental és que ara prenen algunes d'aquestes drogues més gent que no pas els grups que ell assenya la: marginals, marginats, malalts mentals, i "fenòmens socials de contracultura i subcultura"; a no ser que es donés a aquests termes un sentit tan laxe, que aleshores els faria perdre tota la seva especificitat.

Una altra classificació sociològica és la que es fa partint dels seus diferents usos, i que jo havia elaborat anteriorment, malgrat no considerar-la com a tal (ROMANI, 1978: 146-162); allí explico les característiques principals de cada grup. Encara que parteix de la mateixa idea de la de KRAMER i CAMERON (1975) el desenvolupament és diferent, ja que el que s'intenta, de fet, és partir d'alguns dels aspectes que plantejava COMAS -malgrat que el grau d'elaboració és encara molt primari- accentuant potser el seu caràcter instrumental. Aquesta classificació es complementa amb l'anterior on es tenia en compte les variables legalitat -il.legalitat, és a dir, considerant aquesta en cada tipus d'ús. Una primera representació esquemàtica que ens aproximés a aquesta tercera classificació és la que aquí presento, que caldria anar enriquint, per exemple, en la direcció que assenyalo a la gràfica núm. 1.

QUADRE núm. 4

ALGUNES ACTIUTS I EFECTES GENERALS SEGONS LA LEGALITAT - IL.LEGALITAT DE LES DROGUES A LA NOSTRA SOCIETAT

LEGALS

- No s'anomenen "drogues"
- No es relacionen amb la droga
- S'accepta i valora a qui n'usa i es rebutja a qui n'abusa
- L'usen més persones, però menys percentatge depenents:
 - * aprenentatge previ (p.ex. "cultura de l'alcohol")
 - * integració social
- No suprimir producció i comercialització
- Honorables empresaris

ITEMS

- Definició
- Mals que presentin consumidors
- Ús i abús
- Dependència
- Solució abús
- Traficants

IL.LEGALS

- Sí s'anomenen "drogues"
- S'atribueixen a la droga
- Es rebutja tant a qui n'usa com quin n'abusa: assimilació dels dos termes
- L'usen menys persones, però més percentatge de depenents:
 - * falta d'aprenentatge previ
 - *marginació social
- Suprimir comercialització i producció
- Proselitistes, pervertidors

QUADRE núm. 5
CLASSIFICACIONS SOCIO LòGUES DE LES DROGUES

I. LEGALS ----- IL.LEGALS

II. Tipus d'usos - RELIGIOS
- TERAPEUTIC
- INTEL.LECTUAL
- POLITIC
- LUDIC

III. ----- LEGALS ----- IL.LEGALS -----
RELIGIOS
|
TERAPEUTIC
|
INTEL.LECTUAL
|
POLITIC
|
LUDIC
|

2.1.2.1.- Les drogues suaus, les drogues dures, i el fenomen de l'escalada. Hi ha una altra classificació que de manera expressa he deixat pel final, i és la de dividir les drogues en fluixes o suaus, per un cantó, i en fortes, o dures, per l'altre. Es una classificació fonamentalment sociològica, però que parteix d'unes premisses farmacològiques, d'aquí la seva debilitat teòrica. Tampoc hi ha un acord en situar els límits entre unes i altres: de vegades es pren el criteri de les que produeixen dependència física (dures) i les que no (suaus); - d'altres, seguint el criteri de perillositat de la OMS inclouen els grups 1 i 2 en el concepte dures, el 3 en aquest concepte de "les drogues de l'àrea gris", i el 4 en el de suaus. S'ha de tenir en compte, però, la relativitat de les fronteres entre els diferents grups de drogues també a nivell general:

"No existe una línea de demarcación clara entre los opiáceos y los estupefacientes sintéticos; entre estos últimos y ciertos analgésicos; entre ciertos analgésicos y ciertos hipnóticos sedantes que producen fácilmente hábito; y tampoco entre las anfetaminas y otros psicoestimulantes, etc. En definitiva, no existe ya una separación y menos que nunca un límite claro entre estupefacientes y psicofármacos. Es significativo, a este respecto, que en Italia la toxicomanía de heroína se haya difundido, en estos últimos años, ciertamente no sobre la base del uso del cannabis, sino sobre el de los psicofármacos, y en particular de los anfetamínicos." (JERVIS 1977:27).

Malgrat aquesta imprecisió i la seva inconsistència teòrica, són uns conceptes força utilitzats i crec que en gran part perquè tenen una utilitat pràctica a la que encara no s'ha trobat una alternativa. Sobretot si previament es concreta el context en què s'usen. Aquí em cenyiré a considerar aquesta divisió fonamental en el marc dels usos il.legals de les drogues, i més en concret, del condicionament del mercat negre, sense tenir en compte, per tant, l'alcohol, el tabac i el café, per exemple. En aquest sentit serien drogues suaus els derivats del cànem i al.lucinògens en general, i dures els opiàcis, barbitúrics, amfetamines i cocaïna.

Aquesta distinció m'interessa plantejar-la sobretot en relació al fenomen de l'escalada, és a dir, del pas d'un tipus de drogues més fluixes a unes altres més fortes. El famós tòpic de que el primer porro és la porta oberta a la toxicomania i, per tant, a la desfeta personal i a la mort prematura, deixant de banda la seva evident exageració, tindria una part de veritat si -de manera totalment diferent als que plantejen aquesta posició- es parlés de les verdaderes raons que poden fer que de vegades s'iniciï un procés d'aquest tipus.

Sembla ben demostrat que els al.lucinògens no creen dependència física ni tampoc cap encadenament fisiològic que porti a prendre altres drogues més dures. Però hi ha una sèrie de raons que pressionen per tal de que aquest pas es pugui produir. Primer de tot, la manca d'una informació objectiva i veraç, fins fa molt poc - inexistente entre nosaltres on, al contrari, hem patit d'una gran quantitat d'informació interessadament tergiversada, que no fa més que ampliar la desviació... i el confusionisme. I això té els seus efectes: per a molts individus la qüestió consisteix principalment en passar la barrera de la prohibició. A partir d'aquí, i tenint en compte l'actitud psicològica bàsica que això comporta, ja no són importants les diferències entre una o altra droga (il.legal) doncs els seus efectes concrets són, fins a cert punt, una cosa secundària:

"... el haberse dado cuenta -y el estar convencido de ello- de que el fumarse un "porro" supone ya haber traspasado los confines de la "droga", significa simplemente que una vez constatado que el hashish no hace ningún daño, se puede tranquilamente pasar a la heroína"

(JERVIS, 1977: 33).

A més, el fet que s'hagin de proveir a través de les mateixes xarxes socials fa que els seus compradors es vegin exposats a la pressió del mercat negre, i per al comerciant és molt més rendable vendre un gram d'heroïna, per exemple, que no un de haixix, ja que hi podrà guanyar molt més en les 20.000 ptes. que es paguen del primer que no en les 750 ptes (en el cas de la qualitat més cara) que es paguen pel segon (preus aproximats, al principi de 1982, al mercat negre de Barcelona). Això ho corroboren MENDOZA i SAGRERA (1979: 59) quan diuen que:

"... parece que el mecanismo de ampliación de la desviación social que se da en el fenómeno del "pase" de unas drogas a otras, depende de la legalidad o ilegalidad de una droga, y no de la droga en sí."

QUADRE núm. 6
EL FENOMEN DE L'"ESCALADA" ENTRE LA JOVENTUT ESPANYOLA
(12 - 24 anys)

<u>Van començar amb</u>	<u>Consumeixen actualment</u>	
	<u>Suau</u>	<u>Dura</u>
SUAU	96,7%	53,3%
DURA	3,3%	46,7%

(Font: CIDUR-EDIS, 1979: 53)

Crec que val la pena subratllar ni que sigui només dos aspectes del quadre núm. 6, tenint en compte que la investigació a la que pertany es va utilitzar el concepte de droga suau = no dependència física (cannabis, LSD, cocaïna) i droga dura = dependència física (opiacis, barbitúrics, amfetamines). Per un cantó, el 96,7% consumidors de drogues suaus van començar per aquest mateix tipus de drogues. Per un altre cantó, un 53,% dels actuals consumidors de drogues dures van començar per drogues suaus; és a dir, gairebé la meitat dels actuals consumidors de drogues dures van començar ja per drogues d'aquest mateix tipus (46,7%).

Potser podrien ajudar a acabar d'explicar aquest fet, aquestes paraules de CAMI (1981: 47), amb les que tanco el present apartat:

"... al nostre entendre, l'argument de la progressió és cert però ens el serveixen tergiversat: perquè en el nostre medi el més important és observar la història natural de la dependència de drogues, que no comença mai amb la Cannabis sinó amb el consum de tabac i l'abús d'alcohol."

2.1.3.- Elements sobre les propietats, usos i entorn de les diverses drogues més conegudes ara i aquí.

Cal fer dues consideracions prèvies abans d'entrar en matèria en aquest apartat: 1) Aquí parlaré d'uns trets generals, però s'ha de tenir molt en compte el que hem vist abans dels factors contextuals en el moment de parlar d'efectes d'una droga, per no fer-se'n una idea massa simplista; 2) en la mateixa línia, el que aquí presento són unes pinzellades molt elementals que no pretenen més que donar una orientació general que ens serveixi per a la resta del treball.

2.1.3.1.- Opiacis. Considerarem en aquest apartat l'opi i els seus derivats, els més coneguts dels quals són la morfina, que és un alcaloïde de l'opi i l'heroïna, derivat de la morfina.

Els opiacis són, sobretot, potents analgèsics. Si es prenen injectats, en el moment de fer-ho es produeix una espècie de "flash", d'orgasme interior que baixa ràpidament, mantenint-se després "... un estat de relaxació, indiferència, tranquil·litat, incapacitat de concentració i eufòria (bé que de vegades provoqui malestar: disfòria" (LAPORTE 1976: 44). Les primeres vegades que se'n pren els efectes són desagradables, ja que es presenten nàusees, vòmits... Els efectes físics perniciosos

són notables ja que, a part de crear una forta dependèn-
cia física, produeix depressió respiratòria, diversos -
transtorns digestius, insuficiència hepàtica i, en ca-
sos greus, l'heroinòman té palpitations, síncope i es
troba sense defensa davant d'algunes malalties princi-
palment la congestió pulmonar, l'asma i l'angina de pit.

La utilització terapèutica dels opiacis és ja en
l'actualitat força restringida degut als evidents pe-
rills que comporta. Però el seu ús moderat era tònica
general a molts països de l'orient des de fa molt pocs
segles encara que, especialment a Xina, es va incremen-
tar molt a partir de la dominació dels anglesos, per
als quals resultava un bon negoci el comerç de l'opi i,
després de les famoses "guerres de l'opi", al segle pas-
sat, van lliberalitzar i promocionar molt el seu consum.

Per això també es va estendre per Europa on el pre-
nien, per una part, les èlites literàries i artístiques
molt ben representades, per exemple per Quincey, i tam-
bé el proletariat, ja que l'opi resultava més barat que
l'alcohol, en certs països, i era una forma que tenien
els patrons de pagar part dels sous. A partir de les
diferents guerres imperialistes, s'ha extés massivament
la toxicomania dels opiàcis, primer en base a la pres-
cripció indiscriminada que en féren els metges militars
per a qualsevol tipus de dolències, i després (sobretot
al Viet-Nam), en base a la corrupció i la desmoralitza-
ció que va caracteritzar la participació yanqui en aque-
lla guerra.

2.1.3.2.- Hipnòtics, sedants i tranquil·litzants.
Tots els productes d'aquest apartat el constitueixen
preparats que la medicina ha anat descobrint, per anar
actualitzant la seva funció adaptativa en el marc del
sistema social del qual n'és un pilar fonamental. Són -

promocionats publicitàriament com qualsevol producte comercial i tenen una utilització majoritàriament terapèutica, és a dir, altament prestigiada i gairebé sacralitzada, a part dels seus possibles usos il·legals.

Els barbitúrics "... produeixen sedació, disminució de l'acuitat mental, alentiment de la paraula i, - com a conseqüència de tot això, a dosis suficients produeixen son... Quan hom dóna una dosi excessiva apareix un quadre d'incoordinació nerviosa, pèrdua del coneixement i mort per paràlisi respiratòria" (LAPORTE, 1976: 52). Els barbitúrics i els tranquil·litzants provoquen un síndrome d'abstinència equivalent moltes vegades al "delirium tremens" dels alcohòlics, i més greu que el produït per la supressió de la droga a un morfinòman. - Els sedants, en canvi, ténen un grau de tolerància més fluix i de dependència física que se situa al mínim.

El problema de totes aquestes pastilles és que, - avui per avui, són indispensables per al funcionament - previst de la societat amb els seus diferents temps programats de treball, oci, reproducció, etc. Són una part central de l'actual societat intoxicada, com després - veurem.

D'altra banda, en ser unes drogues tan integrades a la nostra societat no presenten per a la majoria de la població els problemes provocats per la il·legalitat d'altres drogues, per la qual cosa hi ha una gran quantitat de "drogats" que no saben que ho són: la dona de sa casa que no pot dormir sense les "pastilles", l'executiu que va tirant gràcies a la combinació d'estimulants i tranquil·litzants, l'obrer que té "problemes de nervis" -és a dir, que no pot resistir més el tipus de vida al que està sotmés- i al que el "segur" facilita les "píndoles màgiques".

VIDA DE LA MUJER Y EL HOMBRE BORRACHOS

FIG. núm. 1

(Font: Arxiu de Tradicions Populars, 1980; V; 293)

2.1.3.3.- L'alcohol. La primera etapa de la intoxicació etílica consisteix sobretot en aixecar les barres inhibidores de l'individu, produïnt-li al mateix temps un augment de la confiança en ell mateix i una minusvaloració dels seus errors. Segueix després l'acció depressora que, en dosis suficients, pot arribar a fer perdre la consciència. Els seus efectes poden ser modificats a nivell fisiològic per la rapidesa amb què es begui (ja que al fetge es produeix la transformació metabòlica de l'alcohol a la velocitat de 8 grs./h.) i per si el cos disposa d'aliments o no.

No cal insistir en que l'alcohol té un cert grau de tolerància provocat per l'adaptació del sistema nerviós a ell, i una gran dependència, tan psíquica com física que es manifesta, en l'últim cas, pel "delirium tremens" que provoca "... tremolors, debilitat, ansietat, còlics intestinals, al·lucinacions visuals, confusió, desorientació i, de vegades, convulsions" (LAPORTE, 1976: 58). El consum continuat i a certes dosis, pot provocar també una sèrie de perturbacions somàtiques (gastritis crònica, lesions al fetge, etc.) i influir en altres enfermetats (arterioescleròsi, anèmia o astèmia, etc.) i produir certes alteracions neurològiques.

A nivell social els seus efectes es manifesten moltes vegades de manera aparatosa quan s'hi reflexiona, però que és acceptada per la majoria com a normal ja que és un element vital del nostre sistema socio-cultural. L'evolució del consum d'alcohol es pot veure al quadre núm. 27 referit al conjunt d'Espanya. També a aquest mateix nivell, després de les enfermetats cardiovasculars i el càncer és la tercer causa de mort: moren uns 8.700 habitants cada any per ingestió excessiva d'alcohol. A part hi ha 36.000 ferits en accidents de tràfic i 150.000 en accidents laborals; aquests són alguns dels estralls que produeix entre nosaltres.

Això formaria part de les "anomalies normals" previstes en qualsevol sistema socio-cultural, al voltant de les quals giren una sèrie d'aparells preventius-primitius-integradors, amb les diverses ideologies que els sustenten. Així, es considera "viciós" o "malalts" als alcohòlics mentre s'està promocionant l'alcohol, ja que com a narcotitzant d'efectes deshinibidors i agressius impulsa a l'acció i és, per tant, un instrument ideal - cara als continus requeriments competitius que planteja la societat occidental. Té, a més, una clara utilitat social, doncs actúa com a lubricant dels desajustaments, queixes i insatisfaccions dels individus, culpabilitzant, a sobre, als elements, que d'alguna manera, han estat marginats per la mateixa societat.

Però, per un altre cantó, s'ha de considerar també la tradició de l'alcohol en la nostra societat, on el trobem des de als rites més sagrats (l'eucaristia de la missa catòlica) fins als més profans (qualsevol tipus de "juerga", per exemple), i ja hi ha, per tant, - una cultura de l'alcohol mitjançant la qual els seus individus han après, des de ben petits, a utilitzar-lo i també a no abusar d'ell, dintre de certs límits. Una manifestació d'aquesta cultura de l'alcohol seria la gran quantitat de refranys que hi ha referits a les seves - virtuts, a diferents qualitats i condicions del mateix, prevencions contra l'abús, etc. M'ha semblat d'interès triar-ne uns quants d'entre els molts i molts que hi ha sobre el vi, sobretot; encara que tradicionalment, com es podrà veure, també feien algunes barrejes:

- "Amb un tragueta de vi bo, el malalt es posa bo"
- "Carn fa can i vi fa sang"
- "A les penes, punyalades, i darrera gots de vi"
- "D'aiguarent i malvasia, fes-ne barreja, Maria"
- "Oli, vi i amic, l'antic"

- "Si vesses vi trauràs la rifa"
- "Vi batejat, el beure'l és penat"
- "Si aixeques massa el porró, aniràs potser de cantó"
- "Menjar fred i vi calent, pel cos és dolent"
- "Qui molt beu, no va gaire dret ni té secret"

A la part històrica del treball veurem, però, com a les societats més desenvolupades es pot apreciar el - trencament dels models tradicionals del beure, provocat per vàries raons, entre les que podem esmentar el ritme de vida, la gran ciutat moderna, la imposició publicitària de la indústria de l'alcohol i, en general, la crisi social que afecta amplis sectors de la població, cada dia més necessitats -d'una forma fictícia o real, - creada o no- de "drogar-se".

2.1.3.4.- Disolvents volàtils. En aquest apartat hi entrarien l'èter i el cloroform, però em referiré principalment als més usats aquí entre gent molt jove, normalment, que són l'acetona i el toluè que es poden trobar en moltes coles industrials. Els seus símptomes són semblants als de l'alcohol, malgrat la gran variabilitat que presenten. Al principi hi pot haver una - lleugera eufòria, per passar després a un estat de confusió i desorientació general:

"Algunas de estas sustancias, inclusive el petróleo y el tolueno, pueden producir también síntomas bastante parecidos a los provocados a veces por los alucinógenos, es decir, una euforia marcada, sensación de grandiosidad, inquietud, delirio, alucinaciones, y una pérdida importante del autodominio. Las dosis crecientes pueden provocar convulsiones, coma y muerte." (KRAMER i CAMERON, 1975: 43).

També es poden presentar algunes complicacions de fetge i ronyons. Alguns d'ells poden produir dependència psíquica, que pot arribar a ser bastant marcada, presentant-se també, de vegades, el fenomen de la tolerància. No està clar encara si produeixen o no dependència física, però sembla que el síndrome d'abstinència que puguin produir no és tan fort com el de l'alcohol.

2.1.3.5.- Cocaïna. És el principal alcaloïde extret de les fulles de la coca, un poderós estimulants, del mateix tipus que les anfetamines. Segons Laurie "... és possible que gran part del mal que s'atribueix a l'heroïna sigui causat per la cocaïna hidroclohidràtica. En la pràctica mèdica es considera que la cocaïna injectada... és molt perillosa perquè estimula poderosament el sistema nerviós central. En grans dosis provoca una paranoia aguda i en alguns casos un col.lapse repentí" (LAURIE, 1969: 40). D'altra banda, la cocaïna provoca una gran dependència psíquica encara que no se li assenyalen tolerància ni dependència física. Això no vol dir que el seu abús no tingui efectes perniciosos per a l'organisme humà, com pot ser la ulceració del tabic nasal deguda a la presa continuada i a grans dosis de la cocaïna inhalada. Les sensacions d'optimisme i d'eufòria, la intensificació de les ganes de xerrar i de treballar i l'eliminació de la sensació de cansament són algunes altres de les propietats, altament valorades, d'aquesta droga.

En l'actualitat el seu ús lúdic i social està força extès entre la "alta societat", principalment. D'altra banda, la seva utilització terapèutica com a anestèsic local, en boga a partir de finals del segle passat, està avui superada per la utilització d'altres anestèsics més segurs. (OMS, 1969: 21-22).

2.1.3.6.- Cafeïna. Aquest és un principi actiu - que es troba en més o menys grau en el tè, cafè, mate, xocolata i begudes que contenen cola. Tots aquests productes eren desconeguts a l'Europa anterior al segle - XVI, i es van anar integrant amb més o menys facilitat, ja que el seu comerç va esdevenir una font de riqueses notable.

Totes aquestes begudes, quan es prenen en grans - quantitats actuen sobre el sistema nerviós, estimulants l'activitat mental, eliminant o retardant la fatiga i contribuint al rendiment, tant en les tasques purament físiques com en les que requereixen habilitat. També - augmenten l'estat d'alerta i produeixen una lleugera - eufòria.

El grau de tolerància que provoquen es considera baix, inexistent la dependència física i força marcada la dependència psíquica. "L'ús immoderat pot produir ansietat, intranquil·litat, tremolors, insomni, mal de cap i confusió mental" (LAPORTE, 1976: 73). D'altra banda, els seus principals efectes perniciosos són la constatació de que com més café o tè pren un individu, més propens és a sofrir un infart de miocardi, essent les raons d'aquest fenomen encara desconegudes.

2.1.3.7.- Amfetamines. Les amfetamines van començar a ser utilitzades pels alemanys durant la Guerra Civil espanyola, extenent-se més tard el seu ús massiu en els exèrcits durant la Segona Guerra "Mundial". Actualment és una de les principals drogodependències d'Occident i la seva droga social per excel·lència, gràcies a les modificacions de la conducta que pot provocar.

Els seus efectes principals són un gran increment de l'activitat psíquica, l'ajornament de l'aparició de la fatiga i la son, l'augment del rendiment físic o intel·lectual quan se'n prenen dosis adequades, una gran excitació i una marcada sensació d'eufòria, poder i força. Però un cop passats aquests efectes, la "baixada" es presenta en forma d'esgotament físic i psíquic, amb depressió i angoixa, podent arribar a deliris paranoïdes. Molts individus per superar això, acudeixen aleshores als barbitúrics, creant-se una cadena de dependències que, en segons quines personalitats, pot configurar alguna psicopatia.

Les seves utilitzacions terapèutiques més importants són com a anti-hipnòtics, anti-depressius, pel tractament de l'obessitat, etc. D'altra banda, es ben coneguda la seva utilització lúdica per part dels adolescents dels anys 60 i no només a Anglaterra, tal com podem veure a la part històrica. Actualment torna a estar força en boga entre ells.

Les amfetamines, doncs, són ideals per seguir el ritme programat de vida de l'actual muntatge social. Són com la gasolina que "dóna marxa" a l'individu per fer la cosa que li toca en el moment pertinent. A més, si no hi ha un sobre-esforç -penso en el cas clàssic dels estudiants prenent-se amfetamines per a preparar-se els exàmens- no "pujes" i no "triomfes". Serien un dels exemples més clàssics de les drogues que han contribuït a crear la "societat intoxicada", que després defineixo.

2.1.3.8.- Tabac. Entre els factors que en més o menys grau, influeixen en els seus efectes, hi ha les partícules de carbó que es troben en el fum aspirat, l'òxid de carboni, el quitrà o brea, a més de la nicotina, principal alcaloïde de la planta. La nicotina té un moderat efecte estimulants.

"A dosis més elevades l'estimulació sol anar seguida de depressió, fet que explica els efectes sedants que són observats en certes ocasions. Per mitjà de l'estimulació nerviosa la nicotina fa sentir els seus efectes... en especial sobre el sistema cardio-circulatori, amb aparicions de taquicàrdia lleugera, hipertensió i palpitations. Aquests efectes no tenen gaire importància en un individu normal, però poden tenir-ne, en canvi, en persones portadores d'alguna alteració vascular" (LAPORTE, 1976: 85).

Entre les alteracions immediates provocades pel tabac cal citar l'obturació de les vies respiratòries, la bronquitis, que es pot convertir en crònica, l'emfisema, etc. A més llarg plaç cal assenyalar el càncer de boca, llengua i pulmó i la propensió a l'angina de pit i a l'infart de miocardi (el doble entre fumadors que entre no-fumadors).

Com ja s'ha vist, el tabac és una de les drogues que causa una dependència psíquica més forta, com es pot apreciar pel fet de que, a heroinòmans que també se'ls hi ha interromput el tabac, senten més necessitat d'aquest abans que de la heroïna, quan se'ls deixa prendre de nou qualsevol dels dos productes, després de la desintoxicació. D'altra banda, el cos té una marcada tolerància als efectes de la nicotina, la qual cosa, juntament amb la rapidesa amb la que aquesta és eliminada, fa que els seus efectes immediats siguin relativament moderats, sobretot tenint en compte la toxicitat d'aquesta substància. No s'ha establert amb certesa si el ta-

bac produeix dependència física que, en tot cas, seria moderada.

La seva incidència social es pot endevinar a través d'algunes xifres: a l'estat espanyol moren cada any 10.000 persones de càncer de pulmó, boca o llengüa. Per altra part, aquesta droga reporta a l'estat espanyol, - monopolista del seu tràfic, de 70.000 a 100.000 milions de pessetes, segons diverses apreciacions. Només a Barcelona, els seus habitants van gastar prop de 10.000 milions de ptes. en tabac l'any 1977. (Cambio 16, 9-IV-78; Tele-Exprès, 1-II-78; La Vanguardia, 4-III-78).

2.1.3.9.- L.S.D. Aquí tractaré de la LSD com el més representatiu que és a la societat occidental, dels psicodèlics majors. En parlar del peiot, més endavant, tractaré altres aspectes del tema dels psicodèlics. Els seus principals efectes objectius són "... l'aparició de tremolors, d'incoordinació motora i una moderada excitació del sistema simpàtic, que es tradueix per una discreta midriasi, un lleuger augment del ritme cardíac i de la pressió arterial i una major vivacitat de reflexos... La realització de diversos tests pot demostrar, aparentment, un lleuger descens de la capacitat intel·lectual (LAPORTE, 1976: 111).

La LSD pot provocar una lleugera dependència psíquica i no crea dependència física ja que, inclús en consumidors habituals, pot ser interrompuda sense conseqüències. Pot provocar també una certa tolerància, encreuada amb les que es presenten en la psilocibina, la mescalina i en l'alcohol. En quant als seus efectes subjectius, es troben ben resumits per LAURIE (1969), - per la qual cosa m'he permès aquesta extensa cita:

"1.- Los sentidos perciben con mayor fuerza los estímulos; - los colores son más brillantes; sonidos que normalmente no se oyen, como el tic-tac de los relojes, llegan a ser sorprendentemente audibles.

2.- Se dificulta el mecanismo que relaciona un dato sensorial con otro, de manera que al sujeto puede resultarle difícil - constatar que su mano está tocando su pierna y a la inversa.

3.- Desaparece la relación entre los datos actuales de los sentidos y las experiencias ya vividas, de manera que las cosas son vistas como por primera vez. La inefable silla del jardín, a la que Aldous Huxley hace referencia en "The Doors of Perception" es un famoso ejemplo.

4.- Se reduce la coordinación muscular y la percepción del dolor.

5.- Los test de la personalidad efectuados demuestran que las normas de comportamiento aprendidas, como el pensamiento lógico, la interpretación de un papel y los métodos trabajosamente adquiridos que nos capacitan para subsistir y triunfar, tienden a desaparecer.

6.- Con los ojos cerrados se ven formas en un torbellino de colores.

7.- Son frecuentes las alucinaciones, que van desde imágenes que el sujeto contempla como puras fantasías, hasta una completa inmersión en un mundo irreal.

8.- Se debilitan las represiones emocionales y el sujeto se comporta, para bien o mal, de manera más elemental. Bajo la influencia del LSD, las reservas emocionales entre las personas se rompen y cada uno se hace más sensible a la personalidad de los otros.

9.- Los recuerdos y experiencias que han sido severamente reprimidos en el inconsciente, pueden ser liberados y experimentados como acontecimientos actuales. En personas neuróticas y psicóticas, esta experiencia puede ser abrumadora y nociva."

(LAURIE, 1969: 124-125).

Després de l'entusiasme que va provocar la seva utilització mèdica, inicialment (cap als volts de l'any 1960) per al tractament d'algunes enfermetats psíquiques com l'esquisofrènia (degut al paral·lelisme en els dos processos), es va veure que, si bé servia per a trencar la "cuirassa caracterial", es necessitava un posterior procés de curació. S'ha utilitzat, a més, pel tractament de nens autístics, de diferents psicopatics i psiconeuròsis, i per a la curació d'alcohòlics, amb resultats positius en un 50% dels casos, entre altres coses.

D'entre totes les condicions que afecten al consum de les drogues, les que es consideren més importants per a un bon viatge d'àcid són l'estat d'ànim amb que s'embrèn, el medi ambient, el guia, la dosi, i la pureza de l'àcid. Això últim és important subratllar-lo, ja que l'experiència que s'ha tingut aquí ha estat en general la de l'àcid amb impureses (sobretot "speed", - amfetamines), que no és el mateix. Els primers propagandistes de l'àcid als EEUU van canviar de posició després de l'any 1969 en què, degut a la prohibició, l'àcid havia entrat al mercat negre:

"El nuevo material "funcionaba", desde luego, en el sentido en que cualquier nueva sustancia química que altera la mente logra producir efectos subjetivos dentro del organismo, pero no parecía provocar en los que la utilizaban ninguna elevación notable y especial, ni en la cabeza ni en el corazón - (...) El creciente número de impurezas lleva así a muchos individuos a reprimir las experiencias místicas que habían tenido y a retirarse a una cómoda conformidad "fría y distanciada" (...) En Timothy Leary at Folsom Prison, una entrevista filmada para la televisión que nunca llegó a pasarse, amplía mucho más: "No recomiendo particularmente el uso del LSD. En primer lugar, el 99% de lo que la gente llama LSD no lo es. Y el 99% de lo que dicen de él no es verdad". (EISNER, a GLOBO, 1979: 16-19).

Aquestes posicions aquí exposades s'han de contextualitzar dins una sèrie de factors que van contribuir a l'expansió mundial dels psicodèlics. Al llarg dels anys 60 la guerra del Viet-Nam, el sorgiment d'una Nova Esquerra, els conflictes de les minories marginades (per raons ètniques, socials, polítiques, etc.), l'exploració espacial, fets que es van donar principalment als USA, però també en altres indrets del món occidental i la rebel·lió de la joventut en general i de l'estudiantat en particular... varen ser factors que es van interrelacionar juntament amb l'aparició de l'"àcid", per a conformar un "nou tipus de cultura", en el sentit que hi van haver canvis radicals a nivell moral, ètic, de costums, actituds i formes de vida. Un dels objectius principals d'aquest estudi és veure, precisament, com es va produir aquest procés a Catalunya.

Aquesta relació entre al·lucinògens i cultura, que en la nostra societat ha estat molt conflictiva, però que en moltes societats tradicionals és un aspecte fonamental de les mateixes (vegi's 2.2.2.) és el que porta a plantejar a DOBKIN (1975) una metodologia per al seu estudi, que és la que queda esquematitzada en el quadre núm. 7

QUADRE núm. 7

UN ESQUEMA ANTROPOLÒGIC PER A LES AL·LUCINACIONS INDUIDES
PER DROGUES

Variables antecedents

Variables consegüents

Biològiques

Pes corporal

Condicions físiques

Dietes especials

Abstinència sexual, etc.

Variables antecedentsVariables consegüentsPsicològiques

"Set" (motivacions, actituds)
Personalitat
Humor (disposició d'ànim)
Experiències passades

Socials-Interaccionals

Participació grup/individual
Naturalesa del grup
Funció ("performance") ritual
Presència d'un guia

Consegüent relació
amb la droga:

(p.ex., sinestesia, desperso-
nalització, canvis somàtics = UNA TEORIA
i psicològics, etc.) = SOBRE ELS
EFECTES DE
LA DROGA.

Culturals

Enculturació i participació
("shared")
Sistema simbòlic
expectativa contingut visió
Qüestions no verbals; p. ex.:
música, olors agradables....
Sistemes de creences
Valors

(DOBKIN, 1975: 413)

2.1.3.10.- El cànem. La cannabis sativa és una plan-
ta, de tija alta i prima, amb les fulles en forma de ga-
nivet de serra, i unes flors petites, de color verd-
groguenc. Es una espècie dioica i anual que s'adapta a
tots els climes més o menys temperats o calurosos. D'a-
quí que n'hi hagi moltes qualitats diferents. Hi ha la
que és més rica en fibra -conreada principalment als -
països mediterranis- que pot tenir només un 0,2% de Δ^9
-THC (principal principi actiu de la planta) i les que,
poden arribar a contenir un 4% d'aquest mateix principi
actiu, ja que produeixen molta més resina. Es unisexual
i les seves substàncies psicoactives es troben en tota
la planta, però sobretot a la resina, que en conté prop
d'un 40% a les summitats florals i a les fulles joves,

les del capdamunt de la planta. Les parts superiors de la planta masculina són molt petites i, després de la polinització, es marceixen ràpidament, per la qual cosa no s'acostumen a collir. Potser d'aquí ve l'afirmació sostinguda fins fa poc temps, però actualment ja descartada, de que les úniques que contenen substàncies psicoactives eren les plantes femenines.

MAPA núm. 1. LA DIFUSIÓ DE LA CANNABIS
(Font: DU TOIT, 1975: 85)

He d'assenyalar que aquí he pres la Cannabis sativa com a prototipus del cànem ja que és sobre la que he trobat més informació. Però, reprenent la línia de LAMARK, SCHULTES et al. (1975: 21-36) han plantejat que ara ja és ben clar que entre les tres espècies de cannabis - (sativa, indica i ruderalis) hi ha significatives diferències químiques en el contingut cannabiolic i altres aspectes de la planta.

Del cànem se'n poden extreure diversos preparats, dels quals assenyalaré els més emprats: A la Índia: bhang: extremitats de la planta no conreada, amb un contingut de resina relativament baix, que s'acostuma a prendre com a beguda, acompanyada de pebre, sucre i herbes aromàtiques; gandjah: formada per summitats florals femelles i fulles seleccionades amb el més alt contingut de resina. Al Pròxim Orient: charas, molt ric en re

sina; madjoun, barreja de haix, opi, nou vòmica i datu-
ra; dawamesk, mermelada feta de haix, almesc, canyella,
festuc i sucre. Al Nord d'Àfrica: kif o kiffi, extret -
de les fulles que es barregen amb tabac, no massa abun-
dant de principis actius; haixix, extret de la resina i
premsat en forma de pans; chastri, beguda que a més del
haix conté sucre, plantes aromàtiques i raki. A Amèrica
del Nord i altres països occidentals: marihuana o mari-
juana: fulles i flors seques i triturades per a ser fu-
mades i també haixix.

La quantitat de THC de la planta pot variar del -
0,02 al 3,5%; una marihuana de qualitat normal conté un
0,5-1% o més de THC; l'haixix pot tenir una riquesa de
5-10% o més de THC, sobretot quan és fresc. (CAMI, 1981:
42).

Els efectes del cànem, si és fumats, es comencen a
sentir als pocs minuts, atenyent al seu punt màxim en-
tre els 20-40 minuts, i duren unes 3-4 hores. Si s'ha -
ingerit triguen més en aparèixer -uns 30 minuts- i duren
entre 7-10 hores.

"La diferencia entre ingerir i fumar cannabis es muy notable.
Los efectos (siempre según la dosis, potencia y límite de to-
lerancia personal), pueden ser de una leve subida, colocarte
lo que se dice bien, o proporcionarte un viaje similar al del
LSD u otros alucinógenos."
(GLOBO, 1979: 21).

Els signes físics o els efectes subjectius són -
molt pocs: una discreta injecció conjuntival, una certa
taquicàrdia, sobretot les primeres vegades, una lleuge-
ra pèrdua de la força muscular i de l'estabilitat corpo-
ral, una gran sequedat de boca, amb la set consegüent i
una marcada sensació de gana. En alguns casos pot provo-
car nàusees o vòmits. S'ha demostrat experimentalment -

que el THC té accions anti-convulsivants, analgèsiques i hipotermitzants. (LAPORTE, 1976: 113). El cànem no produeix dependència física i sí pot provocar una lleugera dependència psíquica.

Entre els seus possibles efectes perniciosos, els immediats i que afecten a l'intel·lecte són, principalment, una disminució de l'exactitud i el rendiment de tasques determinades, sobretot si requereixen càlculs complexes (operacions matemàtiques, per exemple), pèrdua de l'atenció sostinguda, dificultat de concentració i, a dosis elevades, pèrdua de la memòria immediata, disminució de l'auto-crítica i de l'auto-control. Malgrat això, i encara que l'acord no és total, diferents autors afirmen que no disminueix la "performance" en la conducció d'automòbils.

"En tot cas, sembla ben clar que resulta més perillós un conductor sota els efectes de dosis moderades d'alcohol que un altre que acabi de fumar un cigarret de marihuana" (LAPORTE, 1976: 113).

No cal dir que el perill augmenta si es barregen els dos productes.

En quant a les possibles alteracions a llarg plaç hi ha algunes discussions. Per una part, s'ha comprovat una irritació de les vies aèries que és, però, un fenomen degut al fum, mentre que el THC té una acció broncodilatadora. Alguns autors han afirmat que els fumadors crònics presenten quadres d'intoxicació crònica, amb els símptomes d'apatia, letargia mental, afectació més o menys greu del judici, de la memòria i de la capacitat de concentració, i amb episodis de desorientament, manifestacions psicòtiques agudes o reaccions de pànic. Però d'altres asseguren que això es degut al substracte psicològic de l'individu, que hi juga un paper fonamen-

tal, limitant-se al cànem a treure'l a la superfície. - Igualment passa amb l'atròfia cerebral difosa, la presència de la qual s'ha assenyalat alguna vegada com a efecte a llarg plaç. Experiments recents, però, no han pogut establir una relació causal entre el consum de cannabis i la lesió cerebral, i més aviat s'inclinen a creure que l'atròfia cerebral era una lesió prèvia a aquest consum.

CAMI (1981: 47) esmentant, entre altres autors, - els experiments de NAHAS (1977) -impulsor del Symposium de Reims (1978)- afirma que, malgrat no haver-hi proves concluints, raons de prudència desaconsellarien el consum del haix en individus que estan en ple desenvolupament de les seves funcions fisiològiques i intel·lectual (adolescents), les dones embarassades i als subjectes amb una tendència i predisposició a les alteracions mentals.

Esmentaré finalment, el resum dels resultats de - l'Informe Jamaica, en el que es van estudiar 118 casos de fumadors inveterats de cannabis a Jamaica, Costa Rica i Grècia. No es van trobar alteracions cardíques, renals, hepàtiques, neurològiques ni ecoelectroencefalogràfiques. Es va trobar alguna disminució de la funció broncopulmonar i una lleugera alteració del nivell - d'hemoglobina, coses que també es poden atribuir al tabac. Tampoc es van detectar alteracions psíquiques, ni de personalitat, ni síndromes amotivacionals (2). En - les mateixes línies generals es pronuncia l'informe La Guardia (1944), l'informe 478 de la OMS (1971) i l'informe Mendhelson (1976).

En quant als efectes subjectius, els més globals són l'aixecament temporal d'inhibicions, que s'acompanya però, d'un augment de la consciència de sí, cosa que fa que no es donguin les brutals desinhibicions que aparei-

xen amb l'alcohol, per exemple. Segons SAMI (1971: 273) "l'acció específica del haix resideix en l'aixecament provisional d'una inhibició concernent a la capacitat relacional de l'individu", amb la qual cosa aquesta és facilitada. D'altra banda es presenta una gran loquacitat, amb jocs de paraules, associació d'idees, acudits paradoxals; la imaginació sembla que es dispari, i a partir de cert moment es donen com uns atacs d'hilaritat, doncs qualsevol gest, mirada, paraula o detall en pot ser el detonador i el cos es troba en un gran relaxament. Augmenta molt la percepció sensorial: pot intensificar-se la vivesa dels colors, el tacte es multiplica, així com el gust (per això agrada tant menjar coses dolces quan s'està "flipat"), se sent qualsevol petit soroll i la música es pot descomposar de mil maneres diferents. A això hi contribueix la mateixa naturalesa de la música (relació ritme-temps), ja que el haix presenta també una distorsió en l'apreciació del temps i l'espai -que semblen en general molt més llargs del que són-.

Sobre les suposades propietats afrodisíiques dels derivats del cànem, és evident que no provenen d'una acció específica de la planta, que més aviat és sedativa, sinó del conjunt de condicions que es donen quan hi ha activitat sexual sota els efectes del cànem: la desinhibició, el relaxament i, bàsicament, la hiper-sensibilitat (sobretot tàctil) i la sensació allargada del temps, així com les noves dimensions que de vegades es descobreixen en coses ja conegudes.

Finalment, les aplicacions terapèutiques del cànem, que al llarg de la història han estat moltes i molt variades (per a combatre paràsits intestinals, laxant, analgèsic, antipirètic, vomitiu, etc.) són molt reduïdes actualment, almenys a Occident. A l'Europa Oriental s'usa com a antibiòtic per a infeccions d'oïda, nas i

coll; sembla que és un bon auxiliar en els casos de -
glaucoma, com s'ha provat als USA, i també un complement
de la isoprenalina en el tractament de l'asma.

2.2.- LES DROGUES A LES SOCIETATS TRADICIONALS.

2.2.1.- Introducció.

En aquest apartat veurem diferents exemples d'utilitzacions de drogues en societats tradicionals, ja que aquest és un dels elements que s'ha considerat en l'enfoc teòric del treball. Analitzarem el món d'usos, costums, creences i símbols diversos de les drogues integrades en aquestes societats tradicionals, a través de tres casos que em semblen significatius per diferents raons.

En el cas de la coca al Perú, analitzant tant la seva evolució històrica com els seus diferents usos tradicionals, es pot veure clarament el rol integrador que ha jugat aquesta droga en relació a la seva "comunitat d'usuaris", és a dir, els indis quitxua i aimarà dels Andes, que són sobre els que es centrarà l'estudi; integració que s'ha donat en contextos socials i històrics molt diferents. En el cas del peiot entre els huitxols de la Sierra Madre Mexicana, d'altra banda, el que es recalca és sobretot l'aspecte sacramental d'aquest al·lucinògen, situat al centre de tot un culte religiós, i com les visions induïdes per ell no fan més que reforçar la concepció del món predominant en aquella cultura. També es toquen alguns aspectes de la transformació funcional que ha sofert aquesta droga en un context diferent al seu tradicional.

Finalment, l'apartat dedicat a les drogues tradicionals a Catalunya és un dels que, a mida que ha anat avançant la confecció de la tesi, ha anat adquirint per mi un interès més gran i s'ha convertit en un repte cara al futur ja que, ara per ara, el que faré serà poc més que presentar uns quants punts de referència en relació a alguns dels productes més característics que en

trarien dins la categoria en relació a alguns dels productes més característics que entrarien dins la categoria de drogues a la nostra cultura tradicional, per més que de vegades costi veure-les en aquest sentit, al tractar-se d'elements tan "propis" i tenir el concepte de droga les connotacions que, malgrat tot, encara té. Malgrat que és un tema sobre el qual s'ha de profunditzar bastant més, aquest apartat em semblava indispensable per donar una perspectiva de profunditat, més ajustada, a la meva història contemporània del haix.

Així doncs, en aquest apartat no s'han d'esperar grans originalitats sobre els temes tractats, sinó sobretot la inclusió d'uns temes concrets que, contextualitzats en el marc d'aquest treball, aportin uns elements que crec necessaris cara a l'argumentació del mateix.

2.2.2.- La coca als Andes, un element d'identitat ètnica.

L'anàlisi tant de la història d'aquesta planta com dels seus usos actuals en el seu medi tradicional, ens aportarà força elements als temes que es discuteixen en aquest treball. Encara que la producció i consum de la coca es donguin en tota la zona andina, des de Colòmbia fins als Nord d'Argentina i Xile, passant per Ecuador, Perú i Bolívia, aquesta part està enfocada sobretot a l'estudi de la seva zona central, és a dir, la coca al Perú, un marc suficientment significatiu per apropar-nos a una visió general del tema (3).

La coca. Començaré parlant de què és la coca. Des del punt de vista botànic, l'Erythroxylum coca és un: "arbust d'un a tres metres d'alçada, d'escorça blanquinosa, fulles el·líptiques semblants a les del taronger, -

flors grogenques i fruits dopacis. Propi dels Andes bolivians i peruans, és conreat també per les fulles, que són estimulants i narcòtiques per la cocaïna que contenen. (Gran Enciclopèdia Catalana, Vol. 5, Barcelona 1973: 275). Encara que avui dia aquesta planta està aclimatada a certes zones americanes a prop dels tròpics (Jamaica, Guayana...) i a l'Orient, essent Indonèsia i Ceilan dos productors força importants, el seu cultiu tradicional es troba a les valls humides i calentes dels Andes, a unes altures que oscil·len entre els 1.500 i els 6.000 metres sobre el nivell del mar.

FIG. núm. 2.- FULLES DE LA COCA

Els seus principals efectes són els d'eufòria, energia, vigor, sensació de benestar, alleugeriment. Això s'aconsegueix principalment per l'anestesiament del revestiment de la llengua del que mastega la coca, de manera que l'individu no es dóna compte del seu gust amarg; a l'empassar-se el suc de les fulles, la cocaïna un dels alcaloïdes que conté, anestesia també el revestiment mucós de l'estòmac i així ja no es noten les sensacions que es donen en aquest òrgan, sobretot la de

fam. A més, les fulles de coca s'hi troben força quantitat de vitamines que poden proveir l'organisme humà de calories de les quals no disposi. "Cent grams de fulles, una porció regular, supleixen una gran part dels requisits diaris de vitamines B, B₁₂, i C" (GARY LOBB, 1974: 934).

A aquests efectes hi col·labora també la substància que acompanya a la fulla de coca en el moment de ser mastegada, la llupta. Es una preparació a base de calç, encara que allà on no hi ha pedra calissa es fa amb matèries vegetals en forma de cendres, o també amb la pols calcària obtinguda de moldre les closques d'alguns caragols. La llupta s'afegeix després de que l'individu hagi tret el nervi de la fulla i n'hagi fet una bola que s'humiteja prèviament amb saliva. S'ha comprovat que quan es mastega una substància alcalina amb la cocaïna, aquesta queda reduïda a ecgonina, un potent estimulant (vegi's BURCHARD, 1975). Si tenim en compte la duresa climatològica dels Andes i les pobres condicions alimentàries i de tot tipus en les que s'ha desenvolupat la vida de les seves comunitats indígenes des de fa molts anys, podem entendre que aquest tipus de planta hagi estat tan popular entre els seus habitants.

A més dels seus usos industrials (Coca-cola i elaboració de cocaïna per el tràfic de drogues) els seus efectes s'aprofiten per a certs usos terapèutics, relacionats principalment amb la cirurgia bucal i ocular, i amb la geriatria (vegi's MACHADO, a VARIS (c) 1979-80: 44).

2.3.2.1.- Breu repàs històric.

1.- ORIGENS. Malgrat no poder parlar amb total certesa del seu origen, hi ha suficients indicadors geogràfics i arqueològics per aproximar-nos a ells. D'una banda, a la zona muntanyosa de Perú i Bolívia es constata l'exis

tència d'unes espècies silvestres molt semblants a la coca cultivada, la qual cosa fa suggerir, seguint una sèrie de proves botàniques i culturals, que aquesta regió és el centre de cultiu més primitiu de la planta i, per tant, el lloc d'origen d'on ha partit la seva domesticació (GARY LOBB, 1974: 920). D'altra banda, indicis arqueològics ens permeten situar l'origen del cultiu i mastificació de la coca entre les tribus chibchas de Colòmbia, que a través d'una sèrie de relacions culturals, l'haurien difós als seus veïns del Sud, quitxues i aimaràs, que encara avui dia són els seus principals consumidors.

"Se desconoce si tuvo su origen en América o fue una costumbre traída de Asia. Diversas fuentes coinciden en que la manera de masticar las hojas añadiéndole sustancias alcalinas es idéntica a la que utilizan los pueblos de Malasia, Indonesia y Polinesia para masticar el betel."
(PEÑA, 1972: 181).

Sigui com sigui, tot indica que a la banda Oest de Sudamèrica la coca s'havia utilitzat d'una manera àmplia i extensa abans de que apareguéssin els inques. Ja des d'aquestes èpoques, el seu ús se'ns presenta associat als ritus de fertilitat i la pubertat com es podria interpretar pel fet de que moltes de les figures que mastegen la coca són homes en actitud de masturbar-se. D'altra banda, entre els kógi de la Sierra Nevada de Santa Marta (Colòmbia) encara perdura una cerimònia, en la que els joves es casen amb una petita carbassa plena de llupta, que té un forat al qual s'introdueix un pal, que serveix per treure la dita llupta (GARY LOBB, 1974: 920). Aquesta acció simbolitza el coït. Així un acte important de la vida social d'aquest poble, el ritus d'iniciació a la vida adulta on s'especifica la fertilitat, va associat a l'ús de la coca i es pot pensar que per aquest tipus de cerimònies no -

s'utilitzava qualsevol planta, sinó alguna a la que se li reconeguèssin propietats prou importants i que, per tant, se li hagués conferit una certa sacralització. -

Hi ha una llegenda de l'època colonial, que, recollint una vella tradició, associa els orígens de la coca a la divinitat -i que és, a més, un bon exemple de sincretisme cultural:

"Cuando nació Jesús, los diablos intentaron matarlo. Dios, para librarle de sus enemigos, lo transformo al instante en adulto y le aconsejó la huída. María, al no encontrar a su hijo, se afligió mucho. Montada en asnal bestia, atravesó - la región en su busca. Un día iba a perecer de inanición - cuando Jesús, que por ella velaba, bendijo un arbusto de coca silvestre. Así que su madre hubo comido de su fruto, le volvieron las fuerzas." (BRAU, 1972: 123).

2.- L'ÈPOCA INCAICA.

D'entre totes les tribus de la zona central dels Andes, els inques, provinents d'una illa del llac Titicaca i assentats al Cuzco, van destacar per la seva capacitat organitzativa, que els va permetre imposar-se als pobles veïns i anar configurant un poderós imperi, que només seria destruït pels conqueridors hispànics.

La societat incaica es caracteritza per un col·lectivisme agrari que és la base d'una forta oligarquia, formada pels descendents dels inques, els dels caps de les antigues tribus i pobles sotmesos i assimilats a l'Imperi, alts funcionaris i altres elements lligats al cultiu de la coca, com ara veurem; i una autoritària monarquia teocràtica: l'Inca -l'emperador- fill del déu suprem, el sol, i el seu representant sobre la terra. La religió incaica malgrat basar-se en la concepció del

món animista d'aquells pobles (vegi's pàg.) és elaborada ja com una religió d'Estat. El seu substrat conceptual no és metafísic i trascendental, sinó que es redueix a una sèrie de codis i regles morals de tipus pràctic. Si tenim en compte que abans de la formació de l'Imperi la coca ja era molt considerada per totes les seves propietats, no ens sorprèndrà que es convertís aviat en un element més de diferenciació social: en passar el seu ús a dependre exclusivament de l'Inca es va reforçar, d'alguna manera, el caràcter d'element de gran prestigi, sacralitzat, de la planta. L'Inca tenia el monopoli de la coca que, més enllà d'ell i dels del seu entorn, i a part de les utilitzacions rituals, era només emprada com a do otorgat des del poder per determinats serveis o per al dur treball de les mines.

De tota manera, la imatge de "do graciós" queda matitzada quan aquest do és otorgat a un grup que, a més, té cert poder, ja que aleshores passa a primer terme l'estratègia del poder en relació als grups en que es recolza. Això és el que ocorria amb els coca-camayox, una casta en els orígens de la qual podem veure una espècie de selecció del més fort. Un dels serveis obligatoris que tot ciutadà havia de fer per a l'Inca era anar a cuidar les seves terres. Però als cocals, degut a les seves condicions, era molt més difícil mantenir-hi a la gent, i per això l'Inca va haver de donar una sèrie d'avantatges als que anessin a treballar-hi. La tradició en aquesta feina, la cessió d'unes chácaras, l'especialització només en unes tasques determinades, etc, va ser el que va anar creant aquella casta al llarg de generacions.

Degut a la quantitat de terres que els coca-camayox van anar rebent dels diferents Inques, es va crear per part dels primers una acumulació de propietats enfront de las de l'Inca, limitant d'aquesta manera el

seu poder sobre la coca. De fet, els Inques van voler - canviar aquesta situació cara a un control més rígid - dels sembrats de coca amb l'establiment d'unes colònies en què els seus individus, a més de controlar la collita de coca tal com fèien els coca-camayox, es dedicaven també a cobrar els tributs -dels quals un dels principals era precisament la coca-, que tant l'Inca com els cacics rebien dels indis.

Alguns autors consideren que l'ús limitat de la coca en aquella època s'explica també per una altra raó, relacionada amb la relativa abundància d'alimentació: "... no hay que olvidar la abundancia de alimentos durante el Incanato, y dada la estrecha relación entre hiponutrición y cocaísmo no es difícil suponer que su uso no era imprescindible, ya que el pueblo no necesitaba compensar su dieta alimenticia. Esta última razón la apoya el hecho de que al escasear los alimentos en las postrimerías del imperio Incaico se difundió su empleo de modo considerable" (PEÑA, 1972: 181).

Per altra banda, sabem que a l'època de l'Inca existien una sèrie de dipòsits de queviures repartits - pels diferents suyos (províncies) de l'imperi, amb la finalitat de prevenir-se de cara a anys de mala collita, desgràcies naturals, etc. D'aquesta manera la regió que es trobava en aquesta situació podia utilitzar els seus dipòsits, fins i tot rebre ajut d'altres llocs, segons decidís l'Inca. Un cronista, el soldat DIEGO DE TRUJILLO ens diu, entre altres coses. "... en el Cuzco avia grandes depósitos de ropa y depósitos de coca". (Relación del descubrimiento del Reyno del Peru. Escuela de Estudios Hispano-Americanos. Sevilla, 1948).

A l'època incaica, doncs, la coca -a més de presentar-se en el context xamanístic de l'endevinació- és una ofrena ritual als deus i als morts, és integrada -

a les cerimònies religioses, que formaven part del poder teocràtic, és una font de riqueses per a l'Estat, per mitjà dels impostos i, en general, un element de control social molt directe (com a "premi" que pot atorgar l'Inca, com a energètic pels treballadors de les mines de plata de Potosí, etc.).

3.- L'ÈPOCA COLONIAL.

Aquell imperi va ser destruït en pocs anys pels conqueridors hispànics. La conquesta del Perú per les tropes d'en Francisco Pizarro es va produir entre el 1531 i el 1535, encara que a fins de 1572 subsistís un estat inca a Vilcabamba, més com a símbol de resistència que com a realitat operant.

Després d'uns primers conqueridors que anaven amb l'aspiració pura i simple d'expoliar al màxim les riqueses dels nous dominis, la corona castellana va enviar un altre tipus de gent: els colonitzadors, funcionaris reals i clergues, principalment; a més de conquerir unes terres, es tractava d'implantar un nou tipus de societat.

L'estructura social va patir profundes transformacions. Durant el segle XVI es va anar formant l'identificació indígena -classe treballadora (mineria i agricultura, principalment) que, si al començar el segle XVII ja s'havia consolidat, va ser aviat re-estructurada per la disminució continuada de la població indígena, i el creixement del mestissatge i de la població blanca, a més de l'importació de negres com a esclaus.

L'organització de les explotacions agrícoles va adoptar varies formes, la més important de les quals va ser, al principi, el repartimiento d'un número determinat d'indis a un encomendero, que tenia drets senyorials sobre ells d'una manera temporal, no hereditària -almenys en teoria- i tenia l'obligació de protegir-los i instruir-los.

A nivell pràctic, però, i malgrat totes les lleis, la encomienda va encobrir moltes vegades un sistema - d'explotació esclavista i, de fet, va ser la base de la formació posterior dels latifundis.

Una altra forma d'organització era la de les reduccions o comunidades, que estaven en mans de les ordres religioses (dominics i jesuïtes principalment). Aquestes comunidades estaven basades en l'estructura col·lectivista de tradició incaica, amb la qual cosa varen convertir-se en una de les principals palanques de la cristianització dels indis.

El braç religiós de la conquesta, l'Església, es va poder instal·lar fàcilment sobre la base de l'anterior estructura teocràtica de l'Estat incaic. I els indis van assimilar la nova religió catòlica, sobretot en els seus aspectes més formals, a les seves antigues - creences, ritus i costums, la majoria dels quals va conservar o fins i tot van adquirir més força, com és el cas de l'ús de la coca; en aquest cas, per un conjunt - de raons derivades directament de la conquesta.

La destrucció de la jerarquia que protegia el caràcter elitista del consum de la coca va fer possible la seva "democratització" ja que, element sagrat de la seva tradició cultural, molts s'hi van aferrar en una situació d'anomia social tan marcada com la que es van trobar en aquells moments. Així, la coca era un element d'identificació, però també un bon estimulants en un moment en què el daltabaix provocat per la conquesta es manifesta en una dràstica devallada de la demografia, deguda als mateixos fets d'armes, als mals tractes, a les dures condicions de treball i a les noves enfermedades contra les que els indis no tenien defenses, com la verola i el xarampió.

D'aquesta manera es va produïnt la seva massificació, que és ben aviat impulsada pels mateixos colonitzadors, malgrat les reticències dels inquisidors enfront d'aquesta planta "demoníaca". En veure que la coca estava tan extesa en la vida quotidiana dels indis, molts encomenderos varen començar a fer negocis plantant coca en les seves terres. Aquesta va ser la raó fonamental - de la generalització de l'ús de la coca, a nivell econòmic. El seu tracte i cultiu aviat es va convertir en un dels negocis més importants dels espanyols a les Indies. Interessava doncs, la seva extensió tan als colons com a la Corona, ja que era per a ella una bona font d'ingressos. Si a això hi afegim que aviat els espanyols - van descobrir les seves propietats energètiques tan importants per al rendiment laboral dels indígenes entenedrem molt bé la seva actitud:

"... tiene también otro gran provecho y es que la mayor parte de la renta del obispo y de los canónigos y de los demás ministros de la iglesia catedral del Cozco es de los diezmos de las hojas de la cuca, y muchos españoles han enriquecido y enriquecen con el trato y contrato de esta hierba; empero algunos ignorando todas estas cosas han dicho y escrito mucho contra ese arbolillo, movidos solamente de que en tiempos antiguos los gentiles, y ahora algunos hechiceros y adivinos, ofrecen y ofrecieron la cuca a los ídolos; por lo cual dicen se debería quitar y prohibir del todo".

(GARCILASO DE LA VEGA "Conquista del Nuevo Mundo" a Los comentarios Reales de los Incas. T. II. Madrid, 1960).

Aquest cronista fa referència a la que potser va ser una de les primeres pol·lèmiques "modernes" sobre l'ús de determinades drogues en una societat, en que s'entrecreuen els arguments a diferents nivells, principalment polític-ideològic (religiós), i econòmic. L'estat, que té un interès molt marcat pel cultiu de la co-

ca, intenta una mínima racionalització de les formes de treballar-la, centrada sobretot en el tracte i les condicions de treball dels indígenes, i també en deslligar el seu aspecte econòmic de la seva càrrega ideològica. Malgrat les diferents lleis que, en aquest sentit, publica Felip II (la més important de 1573), el control del cultiu de la coca no sembla massa efectiu: a finals del segle XVI més de 2.000 hisendats espanyols cultiven la coca amb mà d'obra indígena (GARY LOBB, 1974: 925). De tota manera, sembla que en regions no mineres es va aconseguir limitar en certa manera el seu cultiu, encara que no s'erradiqués, ni molt menys, el seu ús generalitzat entre la població india que, de fet, perdura fins als nostres dies.

4.- L'ESTAT NACIONAL

La crisi espanyola del segle XVII, en debilitar el comerç de les colònies amb la metròpoli i fins i tot prohibir-se l'inter-colonial, influeix en l'aïllament i progressiva diferenciació de les regions indígenes, en algunes de les quals (encara que aquest no és precisament el cas del Perú) creixerà una industrialització autònoma, factors tots ells que van preparant la formació de societats nacionals. Malgrat una certa aproximació de les diferents ètnies, de la que en podria ser expressió el mestissatge, no hi ha una integració dels indis en tot aquest procés. En canvi, amb l'expansió econòmica del segle XVIII, s'afirma la consciència de la burgesia criolla, establerta a les ciutats.

Així, quan a partir de les guerres napoleòniques es van començar a produir revoltes en totes les regions de l'Amèrica espanyola, el Perú va permanèixer com a reducte reialista fins que, després de diverses expedicions de San Martín i Bolívar i conflictes entre líders revolucionaris, Santa Cruz va proclamar la independèn-

cia del país (1827). Aquesta responia als interessos - dels criollos i espanyols de la colònia, que encarnaven el capitalisme lliberal que es veia ofegat per la metròpoli. La independència del Perú, però, no va suposar una revolució burgesa i ben aviat -amb el descobriment del guano l'any 1841- va començar la dependència d'Anglaterra que es veurà substituïda, sobretot a partir de 1919, per la dels Estats Units de Nordamèrica, amb l'explotació del coure com a primer pas d'un domini econòmic en tots els sectors claus de l'economia. El Perú, doncs, - es va consolidar com un estat neo-colonial, dins del - qual els indis han restat en una situació de marginació.

Com s'ha vist, ells són els principals usuaris de la coca, havent-hi:

"..... profundas y permanentes asociaciones entre la cultura indígena y el uso y cultivo de la planta. Se puede considerar el uso de la coca como una práctica ordinaria que se ajusta a las necesidades del individuo, especialmente en situaciones de trabajo o ceremonias religiosas."

(GARY LOBB, 1974: 931).

Si tenim en compte, a més, el seu paper substitutiu com a energètic, donades les males condicions de vida dels indis, tant els de la Sierra com els que han baixat a treballar (viure?) a les ciutats, on ocupen les zones més inhòspites podem explicar-nos la permanència del costum de coqueo.

Les lleis que ha anat dictant l'estat republicà - per limitar i erradicar progressivament el cultiu de la coca (sobretot de 1929 a 1949, i a partir de la firma del Conveni Unic d'Estupefaents de Ginebra de 1961), no es justifiquen ja tant amb els principis de l'humanisme cristià, com era en el cas de les lleis de la corona de Castella, sinó sobretot en raons "de alto interés nacio

nal". S'associa la coca a "supersticions primitives" - que cal superar per fer un fort i unit estat modern, i en la última etapa es dóna més importància a raons de "salubridad pública" i de "protecció" dels índigenes - (evidentment considerats com a mers sers passius, en aquesta qüestió, com en tantes d'altres). A més de - prohibir la venda de la fulla de la coca per sota dels 1.500 mts (amb la qual cosa els indis que s'han vist obligats a emigrar per sobreviure se'ls priva legalment -és a dir, se'ls dificulta- l'obtenció d'aquell producte), el març de 1978 es publicà un Decret-Llei precisant passos i terminis concrets per a erradicar la coca en 25 anys.

De moment, però, totes aquelles lleis -que s'han d'emmarcar en el context de la situació del Perú com a país totalment depenent dels EEUU i de l'anomenat "tercer món", els productes del qual són els únics contemplats en els acords executius de les Nacions Unides sobre les drogues"- no tenen massa repercusió pràctica, com es pot veure per l'evolució de la producció que - mostra el quadre adjunt:

QUADRE núm. 8
EVOLUCIO DE LA PRODUCCIO DE COCA AL PERU
(segle XX)

<u>Anys</u>	<u>Quilos</u>
1926	4.800.000
1948	8.500.000
1950	10.000.000
1978	30.000.000

(Font: PEÑA, 1972: 192; i MACHADO, a VARIS (c) 1979-80: 43).

D'aquestes xifres la població autòctona en consumeix uns 6.000.000 de Kgs., una altra part va a parar a l'estat que la processa per a productes farmacològics, una altra (una bona proporció de la producció legal) - s'exporta als EEUU per a la Coca-cola, i l'altra.... es calcula que prop del 60% de la producció passa de contrabàn cap a Colòmbia, primera etapa d'un dels camins més concorreguts del tràfic internacional de drogues, - ja que en aquest viatge la coca es convertirà en cocaïna, tan sollicitada en el mercat negre mundial en aquests moments. De tota manera, mentre que el tràfic que es dirigeix al gran mercat dels USA continua per la ruta esmentada anteriorment, l'uropeu té la seva principal porta d'entrada per Madrid (4).

Segons s'ha vist, es pot situar als EEUU els centres que, de fet, controlen el mercat de la coca, bé a través d'una exportació legal i directa -Coca-cola- o bé il.legal i indirecta. Així, la coca que produeix una de les més importants entrades de divises del Perú, juga un paper central en la dependència que aquest sofreix respecte a la metròpoli americana.

2.2.2.2.- Usos de la coca.

1.- US ENERGÈTIC.

L'ús quotidià de la coca, més directament lligat a l'activitat econòmica diària de les comunitats indies, és la seva utilització de cara a augmentar l'energia vital dels individus. Ja m'he referit abans a la íntima - relació existent entre les males condicions de vida que pateixen els indis i el costum del coqueo, així com de l'aportació que fa la coca al cos de certes vitamines. Però aquesta funció d'aportació complementària que té - la coca a la llarga acaba essent perjudicial per a l'in

dividu que la pren regularment:

"Estos estudios también indican un aumento de la frecuencia y severidad de la anemia y una cantidad más alta de días/persona de enfermedades que incapacitan a los que usan la coca en comparación con los que no la usan. La mayoría de las diferencias respecto a la salud están en relación con el estado de nutrición inferior de los que usan la coca, causado por la reducción del hambre y la fatiga" (GARY LOBB, 1974: 1930).

Així doncs, veiem que s'ha format un cercle viciós alimentació-coca que no és possible trencar des del seu mateix interior, si no amb mides que afectin globalment les condicions de vida d'aquest poble. La prova més clara és que l'ús de la coca és més general entre les classes treballadoras indígenes que no entre les més altes i els mestissos, molt més aculturats, influenciats per la cultura urbana. I per raons ben concretes:

"... es en el trabajo campesino donde más se consume y en este sentido y excepto en las familias mestizas, todos los días se mastica alguna cantidad, aunque sea por hábito. Por añadidura, cuando más pesado es el trabajo que se realiza, mayor es la cantidad de coca que se consumo. Como dicen algunos campesinos: 'sin coca no trabajamos!'. Es tal la costumbre de masticar que su falta por los campesinos se resiente con cierta ansiedad" (ESTEVA, 1971: 2).

De tota manera, també hi ha indígenes -sobretot urbans- pertanyents a classes més o menys altes i en les quals la permanència del costum del coqueo no estaria tan relacionada amb aquest ús energètic, sinó que seria un indicador de la seva identificació amb la cultura tradicional (vegi's ESTEVA, 1971: 441).

Com ja s'ha vist la qualitat energètica de la coca ja l'havien advertit la majoria dels cronistes de l'època colonial. Com es pot veure per aquesta cita del P. - BLAS DE VALERA que esmenta l'Inca GARCILASO el qual assenyala a més, com un dels beneficiaris de la coca:

"De cuanta utilidad y fuerza sea la coca para los trabajadores se colige de que los indios que la toman se muestran más fuertes y más dispuestos para el trabajo; y muchas veces contentos con ella trabajan todo el día sin comer"

(Conquista del Nuevo Mundo, a Comentarios Reales de los Incas, Madrid, 1960: 312).

L'utilització de la coca -per les caminades, el treball al camp i altres tipus de treballs pesats, com els nocturns, etc.- indica la pertinença a la comunitat indígena com a persona adulta, ja que els indis la comencen a prendre quan es van integrant en el món del treball. Es considera que els nois la poden començar a prendre a partir del set anys, quan ja ajuden als seus pares en algunes feines del camp; i les noies a partir dels 12-13 anys, després de les primeres menstruacions. L'únic tabú que trobem respecte a la coca en la ideologia tradicional del poble inca es que es creu que la coca és perjudicial per als petits, sobretot de cara al seu desenvolupament mental.

2.- US MEDICINAL.

En tots els cronistes d'Indies es troba ben documentat ja aquest ús que, des de l'òptica de les nostres categories mentals, hem qualificat com a medicinal. La coca s'utilitza sobretot per a diagnosticar les malalties internes, i té també una ampla gamma d'aplicacions terapèutiques, com es pot observar en les següents línies:

"Entre otras aplicaciones se emplea hervida en agua para gargarizaciones y enjuagues con vistas a combatir la tos, sobretodo de aquella que va acompañada de esputo de sangre. Es igualmente común oler coca para sanar molestias o dolencias ligeras del aparato respiratorio. También se usa para quitarse penas o disgustos. En dicho caso, el individuo recorre a pijchar grandes cantidades de coca acompañadas con trago. Y cuando, por añadidura, uno se siente cansado es probable que se tome un te de coca, en agua hervida reposada. Esto suele considerarse terapéutico en casos de resfriado y de "soroche" o mal de altura, que incluye dolor de cabeza, vómitos y desmayos. Y en casos de bronconeumonía suelen frotar su jugo por el cuerpo. Tomada en infusión, la coca se considera que aumenta la temperatura del organismo de manera que al incrementarse el calor y la energía del cuerpo - éste se defiende del enfriamiento. Por añadidura, se usa para los dolores de estómago y del corazón que atacan a las mujeres. Para ello se mezcla el alcohol con coca pijchada y con ello se frota el cuerpo de la mujer."

La permanència d'aquests usos s'ha d'emmarcar, actualment, en l'auto-medicació, ja tradicional, ja moderna -com l'ús de certs fàrmacs, que s'han popularitzat-, que és dóna quan es presenten dolències lleus o conegudes. En el cas de malalties més greus o d'etiologia desconeguda es pot recórrer a l'endeví o, en última instància, i si les condicions ho permeten, es poden dirigir a algun especialista de la medicina oficial.

Una conducta és classificada com a normal o com a malalta quan es definida d'aquesta manera per la seva cultura i, en aquest sentit, la malaltia pot ser més - un fet cultural que no biològic-objectiu (vegi's LISON, 1974: 190). Això xoca amb l'etnocentrisme occidental - que es manifesta en la "lògica científica" enfront de qualsevol altre sistema de pensament i, per tant, adme

tre només com a vàlida la medecina moderna (vegi's LEVI STRAUSS, 1964). Encara que actualment, la crisi socio-econòmica de la societat occidental ha fet variar aquesta orientació a nivell pràctic, però amb unes evidents repercussions a nivell teòric-polític:

"Rehabilitar a los "curanderos", a la herbolaria, a los shamanes politizados, no es una anécdota cultural, se constituye en una necesidad del sistema a nivel de Estado; va emergiendo como una de las únicas formas eficaces de "atender". (MENENDEZ, 1979: 155).

Entre els indis del Perú, doncs, s'ha de tenir en compte l'estreta inter-dependència que hi ha entre naturalesa espiritualitzada i home sacralitzat, sense que hi hagi unes fronteres precises entre els diferents elements que componen la unitat total del Cosmos. Des d'aquesta perspectiva, les causes que poden influir en les enfermetats són, molt variades: esperits o déus entotjats, procedents de la terra (muntanyes, rius, cases..) que penetren en l'individu per fer-li mal; esperits dels morts o dels "gentils". el Supay (diable) amb diferents personificacions; els malefics o bruixeries, induïts generalment per persones enemigues; certes emocions intenses com la còlera o grans esglais, que fan que els esperits d'un s'escapin del cos; agents físics com el fred, la calor, els vents o els llamps; alguns animals, especialment reptils o batracis; alguns fenòmens astro-lògics com la lluna plena o els eclipses; i finalment, els traumatismes físics i el trastorn d'algunes funcions corporals.

La curació de les enfermetats originades per alguna d'aquestes causes, va íntimament lligada a la seva concepció màgica i, per tant, a la pràctica ritual de l'endevinació. "La coca, la chica, el trago y la comida tienen un papel disuasivo en este contexto de creencias

relacionado con la Tierra, vista como un elemento activo del Bien y del Mal, y en suma, de la enfermedad" - (ESTEVA, 1970: 6).

3.- US RITUAL.

El principal aspecte d'aquest ús ritual és el de la pràctica de l'endevinació, que es relaciona sobretot amb dos esferes bàsiques de la vida, i que en les dures condicions existencials de les comunitats indígenes poden generar una forma d'ansietat: la salut i les activitats econòmiques. Veurem també en aquest apartat el ritual associat a les festivitats agrícoles i a altres moments de la vida social.

L'endeví, que combina l'ús de la coca amb l'utilització d'animals i despachos (5) és anomenat pago. El pago que interpreta amb coca per a curar és conegut també amb el nom de pampamisa. En general, la majoria de pagos són gent molt coneguda del poble, més aviat vells i molt pobres (ESTEVA, 1970: 36-38; CONTRERAS, 1972: 413) que d'alguna manera han estat escollits per complir aquest paper. Segons la tradició hi ha tres formes principals d'arribar a endeví: per successió, rebent-ho del pare o parent més pròxim en determinades circumstàncies; per elecció, quan els altres pagos, per les raons que sigui, escolleixen la persona que -normalment prèvia consulta amb els notables de la comunitat els sembla més adequada; i també per auto-denominació, malgrat ser un cas més difícil. Ara bé tant en aquest últim com en el segon cas, una cosa que pot ser decisiva és que aquella persona presente alguna "anormalitat", física o -millor- psíquica, o li hagi ocorregut algun fet extraordinari, com per exemple quedar viu després d'haver estat ferit per un llam.

Les fulles de coca es portaran embolicades amb un drap blanc, juntament amb la sillada, una moneda que ajudarà a fer més eficaç la lectura de les fulles de coca. En síntesi, una cerimònia d'endevinació es desenvoluparia de la manera següent: Quan el consultant arriba, després d'haver ofert el farcell al pago i asseguts els dos a terra, l'hi explica el seu cas. Quan ja coneix alguns detalls, el pago comença invocant els apus ("esperíts de los cerros") o bufant en direcció a ells mentre mastega les fulles que l'hi han semblat més bones. Alguns també resen oracions catòliques o tenen una creu de plata, la qual cosa ens parlaria una vegada més de la síntesi entre tradició catòlica i tradició popular indígena. Després el pago agafa un grapat de fulles de coca i les va deixant caure a poc a poc. Per la manera en què cauen, pels grups que formen, etc. va pronosticant mentre continua preguntant al malalt i l'hi demana la confirmació de les coses que ell va dient. Això es pot repetir tres o quatre vegades, o més si així ho demana el malalt. Finalment, el pago indica un tractament a seguir.

Si s'ha de fer una curació, acompanya a aquest ritual la localització topogràfica del mal en el cos del malalt, com en una espècie de verificació del que li ha indicat la fulla. Després, amb l'intervenció d'un conjunt d'herbes moltes, chicha, les diferents parts d'un animal i fum de tabac, es fan una sèrie d'actuacions amb les que es creu que el mal ha passat a l'animal (normalment un cuy o gos acabat de nèixer) que s'utilitza viu però que mor escorxat i després s'enterra o es crema amb els demés elements utilitzats pel pago. (vegi's ESTEVA, 1970: 23 i ss; CONTRERAS, 1972:414).

Endevinació i curació són les dues cares d'una mateixa activitat global amb la clara funció social de retornar un equilibri i una seguretat perduda als indivi-

dues d'aquesta societat. Tant en els casos de curació - com en els d'endevinació d'altres aspectes (saber on són uns animals o objectes perduts, principalment, i també qüestions de negocis, amoroses, etc.) la cosa important és disposar, a nivell simbòlic, d'un instrument que garanteixi conèixer d'on ve el mal i ens ofereixi possibilitats d'arranjar-lo, amb la qual cosa queda salvaguardada la seguretat en el propi sistema. En cas d'errors això és pot atribuir al pago en concret, a la fulla que s'ha fet servir o a la falta d'alguna condició, però mantenint sempre la creença general (vegi's CONTRERAS, 1972: 416-418; LISON, 1974: 181-183).

Els ritus agraris es centren en la celebració dels agnis i les minkas. El primer d'ells designa l'ajuda en forma de treball que uns individus de la comunitat -moltes vegades amb les seves famílies- fan respecte a d'altres, i que ha d'ésser tornada d'una manera equivalent, també en treball generalment, encara que de vegades es pot fer convidant a menjar o beure. Es una col.laboració de reciprocitat simètrica que tendeix a crear i mantenir una xarxa de solidaritat i dependència dins la comunitat.

Una altra forma d'organització del treball és el minka que no es dona entre iguals, ja que mentre un ofereix el seu treball (el camperol més pobre), l'altre té l'obligació moral de tornar-lo-hi, però no en forma de treball, sinó en certes formes de protecció, recomanacions, o bé diners o productes (vegi's ESTEVA, 1972).

Tant en l'inici dels agnis com de les minkas, es realitza un acte ritual que pot ser més o menys complex i que:

"... representa un sincretismo funcional de lo sagrado -las ofrendas a los espíritus- y de lo secular: el trabajo de la tierra. Se trata de ritos económicos que incluyen el ofrecimiento de la coca y de trago y chicha, a los espíritus de la tierra y de los cerros, a los apus y a los auhquis, así como rezos a Dios y a santos católicos. Además en algunas minkas se cantan canciones a la flor de la papa y a los símbolos de la fertilidad"
(ESTEVA, 1972: 371).

En els dos casos la coca que s'utilitza va a càrrec de l'amfitrió, igual que tots els demés productes que es gastaran. La qual cosa representa unes despeses que, juntament amb la quantitat d'aynis que hom pot tornar, forçosament limitada, són dues maneres de controlar els aynis que un pot convocar. En altres treballs que han perdut gairebé totalment el seu caràcter ritual o festiu, com la faena (6), la coca tampoc no hi és absent, almenys com a energètic.

Finalment, en tota festa, com a acte de ritualització social que és, hi trobem la presència de la coca. Així, quan es troben dos amics, un senyal inequívoc d'amistad i reconeixement és l'oferiment mutu de coca. En les comunitats tradicionals també actúa com a signe de prestigi social i en ocasions, "de compromís" o una festa familiar important, l'amfitrió queda molt bé oferint coca als parents o visitants.

En les festes que marquen el cicle vital, la presència de la coca es troba moltes vegades associada a la de la chicha i també a la del tabac. Aquests eren elements importants en la intervenció del fetiller, quan naixia un nen. D'altra banda, en algunes comunitats l'alcohol es presenta associat a ritus d'iniciació. En els enterros l'ús de la coca és molt corrent, tant a la

vetlla del mort, com quan es va al cementiri. Un cop allà es reparteix entre tots els acompanyants, per a evitar un "mal viento", doncs aquesta és una ocasió propícia perquè agafi, degut a que "el ojo está débil de llorar". Igualment se'n posa sota el cap del mort junt amb trago o chicha, perquè tingui un bon viatge.

Totes les festes locals, regionals, les que són comuns a tota l'església catòlica, els carnivals, etc., - malgrat la seva advocació religiosa són ocasió de grans disbauxes -cosa comuna a d'altres zones culturals- en les que hi ha abundància d'alcohol, coca i tabac. Això no és mal vist, doncs en elles s'hi dóna el fenomen de la "llicència permesa", tan extés per totes les cultures de la terra, incloses les més complexes, i en totes les quals hi trobem alguna droga que hi juga un paper important. La síntesi de les dues principals cultures - que han anat conformant la societat peruana moderna i que tan bé expressen aquestes festes, es manifesta també per la presència operant i simbòlica de les respectives "drogues socials": la coca i l'alcohol.

2.2.3.- El Peiot: al.lucinògens i cultura.

2.2.3.1.- El peiot: una història sagrada. El Peiot és una planta suculenta, bulbosa, petita, glauca, amb rebrots laterals que fa flors roses o blanques. Es nadiu de Mèxic i del S,O, dels Estats Units. Té propietats narcòtiques a causa del seu contingut en mescalina i és ingerit i àdhuc venerat per diversos pobles indígenes en ritus religiosos (Gran Enciclopèdia Catalana, Vol, 11: 406, Barcelona, 1978). Encara que l'escueta de definició que acabem de veure ens serveixi per entrar en matèria, no és massa el que ens diu sobre aquest cactus anomenat botànicament lophophora williamsii. El seu hà-

bitat són els deserts de la Meseta del Nord mexicana, - entre la Sierra Madre Oriental i la Sierra Madre occidental, amb els límits aproximats del Ríó Bravo al Nord i el Tròpic de Càncer al Sud.

FIGURA nùm. 3

Lophophora williamsii.

És una planta que no es distingeix precisament per la seva espectacularitat ja que -d'uns 20 cmts. de llarg com a màxim- està gairebé tota ensorrada, sobresortint-li només com unes "corones" verdes, sense espines i amb unes puntes cotonoses, i moltes vegades no creix sola o en grups aïllats sinó en companyia d'altres plantes com l'euphorbia o la yuca o cactus més prepotents i punxeguts que ella, i que la poden amagar a la vista dels inexperts. Segons FURST (1980: 23), el nom de peyote, que vé del nàhuatl peyótl, és el que s'utilitza en aquesta llengua per a designar a altres plantes no relacionades amb el peiot, però que també tenen propietats medicinals. Per tant, el nom aborígen correcte de la planta, des del punt de vista dels huixols, seria el de hícuri (o jícouri o jocolí). En altres tribus reb noms diferents: Houatasi (Cosa), Wokowi (Comantxes), Ho (Mescaleros), Señi (Kiowa), etc. (FIZ, 1977: 168).

En aquesta planta s'hi troben més de trenta alcaloides, pertanyents bàsicament als grups de les feniletilamines i les isoquinolines, i molts d'ells són biodinàmicament actius -encara que el més important i que ha adquirit més fama és la mescalina. Els efectes d'aquesta, com es veurà, no són els mateixos del peiot, sinó - que deriven de la interacció de tots aquests alcaloides, entre aquests efectes s'hi inclouen:

"... no sólo imágenes brillantes coloridas y aureas débilmente resplandecientes que parecen rodear a los objetos del mundo natural, sino también sensaciones auditivas, gustativas, olfativas y táctiles, junto con sensaciones de falta de peso, macroscopia y alteración de la percepción del tiempo y del espacio." (FURST, 1980: 200-201).

Les seves propietats estimulants són ben conegudes entre els seus tradicionals usuaris -com les de la coca ho eren entre els quitxua i els aimarà- que se'n menjen, per exemple, per a poder fer llargues caminades sense cansar-se, per pujar als arbres o per a practicar certs esports (sobretot les carreres). S'utilitza també, com a preservatiu contra les picades de víbores, les cremades, en parts, ferides, càncer o contra la caspa, i la seva eficàcia farmacològica s'ha comprovat actualment - en el laboratori: la peiocactina té una acció antibiòtica contra un tipus d'estafilococcus resistents a la penicilina, la lophophorina és un estimulament respiratori, - etc. D'altra banda, BERGMAN, que ha treballat durant - uns quants anys entre 125.000 navajos de les reserves - dels Estats Units comunicà (1971) que té un sol informe on es constata una ingestió de peiot seguida de manifestacions psicòtiques agudes, desencadenada, però, per - l'alcohol. I insisteix en la importància de la ritualització i de la presència dels experts per tal de protegir-se de possibles problemes entre els consumidors.

Les formes tradicionals de prendre'l són: fresc - que té un gust amarg-, sigui sencer o a trocos; tallant el cap del cactus en rodanxes i deixant-les assecar, - d'aquí el seu nom de "botones de mescal"; o bé es pot prendre en una infusió amb aigua. Un cop molt és més fàcil d'ingerir i de vegades, barrejant-lo amb tabac o marihuana, es pren fumat, amb la qual cosa es debiliten els seus efectes però s'eviten algunes molesties estomacals (vegi's LA BARRE, 1974; FURST, 1980; BENG; 1981). Es clar que la decadència de la vida tradicional ha representat alguns canvis, tal com ens relata FIZ (1977: 172).

"Algunos cara a efectos de evitarse el penoso viaje han empezado a cultivar la planta. Pero en algunos casos sucede algo peor, pues LUMHOLTZ observó que el peyott es sustituido por "una especie de cáñamo llamado mariguana o rosa de María (Cannabis sativa) terrible narcótico, cuyas hojas acostumbran a fumar en México los criminales y otra gente depravada".

La gran elaboració cultural dels indígenes entorn el peiot, i el que aquest sigui el centre d'un culte ancestral són fets que poden indicar-nos quelcom sobre la seva antiguetat. Encara que els seus orígens històrics no se saben amb certesa, i és fàcil suposar que van ser varis grups els que van començar el seu ús de forma independent, la representació del cactus es troba en ceràmiques de Mèxic Occidental datades entre el 100 a.C. i el 200 d.C. Sembla que tribus com els olmeques i els mixteques són els que van ensenyar el culte del peiot als asteques que, a l'arribada dels espanyols, havien format un imperi que dominava totes les altres tribus de la zona.

Els conqueridors hispànics es van fixar aviat en aquell cactus amb una forta rel que menjaven els indíge

nes enmig d'endevinacions i altres rituals "estravagants", i els inquisidors no varen tardar en motejar-lo de "raíz diabólica". Les primeres prescripcions es poden trobar ja al segle XVI, intervenint-hi no només la Inquisició local, sinó també la de Cartagena i la de Lima. A diferència de la coca, en aquest cas podem observar que, en no haver-hi una possibilitat d'explo-tació del producte per part dels colonitzadors, les -prohibicions van augmentant sense paliatius -prova d'altra banda, de la seva poca eficàcia- fins que l'any 1720 el seu mínim consum era considerat ja un gran delicte. Es clar que això últim potser es podria relacionar di-rectament amb algun tipus de manipulació política de la planta: FLAGER (1980: 84-86) ens parla del "inciden-te del peyote" a Taos (1719-1720), quan un indi que es-tava en contra dels espanyols en va donar a dos més, -que van ser els que van dirigir una reunió nocturna "sub-versiva" amb tota la gent del poble i que després va te-nir les seves repercussions.

El que va aconseguir tot això va ser la cristianit-zació d'alguns aspectes del seu culte, però poca cosa -més, ja que tots els antics poders sobrenaturals i tera-pèutics del peiot es van conservar intactes. A això hi va contribuir l'aïllament en que estaven els pobles en els quals l'ús de la planta era més important, com els huixols. La seva situació geogràfica, emmig de l'escar-pada Sierra Madre Occidental, va dificultar el seu con-trol, tant per part dels colonitzadors -malgrat l'exis-tència d'algunes missions que no van tenir cap èxit-, com per part de les autoritats federals mexicanes des-prés de la independència.

"Este aislamiento de la corriente principal sociológica y re-ligiosa del México posthispanico explica en gran medida por qué los diez mil huicholes preservaron mucho más de su he-rencia religiosa pre-europea de lo que lo hicieron otros indios mesoamericanos." (FURST, 1980: 202).

El coneixement del peiot s'ha d'inscriure dins l'ampli coneixement que els indis americans tenien de les plantes al·lucinògenes (de les quals se n'han identificat prop d'un centenar en estudis etnobotànics) i la gran ritualització que d'elles se'n feia, que forma part d'aquest coneixement. Si el culte al cactus el trobem també als Andes (cactus san_Pedro), el del peiot està més directament relacionat amb el complex al·lucinogènic mesoamericà, del qual en formen part també alguns bolets com l'amanita o el psilocybe. Aquí tenim una mostra més d'una de les principals característiques de la cultura i el pensament primitiu: el seu gran coneixement del medi, condició "sine qua non" per a la supervivència.

"No los guiaba un sentimiento utilitario y práctico, que también existía en ellos -aprovecharon las cactáceas comestibles hicieron cuerdas y tejidos de los ágaves- sino un deseo de conocer por el conocimiento mismo, una curiosidad de investigadores de la naturaleza que los llevó a descubrir i valorar en la flora americana propiedades que sólo han sido descubiertas y valoradas hasta nuestros días."

(BENITEZ, 1976: 61).

Encara que aquest autor accentua precisament dos aspectes que des de la perspectiva de la concepció del món indígena es consideraven com un tot global, hem de pensar que, efectivament, els indis havien ordenat i sistematitzat el seu coneixement de totes les plantes del desert -partint sobretot dels seus efectes- en el marc d'una tradició científica d'una gran qualitat (vegi's LEVI-STRAUSS, 1964). De fet, la tasca dels primers "etno-botànics" espanyols del segle XVI va consistir sobretot en transcriure per a la cultura occidental alguns d'aquests coneixements que, si les coses no canvien molt, estan en perill de desaparèixer, tal com planteja REICHEL-DOLMATOFF (1978: 12):

"El derrumbamiento de los sistemas simbólicos indígenas, la muerte de la vieja generación de indios que todavía aman su modo de vida tradicional, y la rápida aculturación en todos los aspectos de la cultura aboriginal, están conduciendo actualmente a la irreparable pérdida de un vasto cúmulo de conocimientos acerca de las propiedades y aplicaciones de las plantas, adquirido por los amerindios a lo largo de miles de años. Es probable que buena parte de este saber sea de gran valor para la civilización moderna, que ya tiene una considerable deuda en este aspecto con los indios americanos. Yerbas medicinales, venenos, anticonceptivos, alucinógenos y otras muchas drogas forman parte de la cultura india, pero este caudal de información se perderá si no se hacen pronto esfuerzos para salvarlo."

Una part d'aquest vast cúmul de coneixements es refereix al peiot. I precisament un dels deutes de la cultura occidental amb els indis és el d'haver pogut aprofundir en el coneixement de totes aquestes substàncies que hem agrupat sota l'etiqueta d'al·lucinògens, un pas important del qual el va constituir el "descobrim^{en}t" del peiot, i l'aïllament d'alguns dels seus alcaloides, com la mescalina.

LA MESCALINA

En la cultura popular occidental actual s'associa el peiot a la mescalina malgrat que, com acabem de veure, són dues coses diferents. La mescalina sintètica es presenta en vidres blancs de 0,5 ctms., i la seva dosi oral es calcula entre 300 i 600 mgr. D'alguna manera, la mescalina seria un al·lucinògen menys "salvatge" que el peiot; si bé es cert que amb la mescalina s'eviten les incomoditats del consum del cactus -sobretot per part dels "estrangers"- com són alguns mareigos, nausees i suors, provocats per les altres substàncies del

mateix, també s'eviten tots els altres tipus d'efectes que aquestes substàncies aporten, que pel que sembla són força importants. BENG (1981: 103) afirma que: "... para aquellos que conocen el peyote ésta última (la mescalina) no puede apenas compararsele."

Des de que el pioner Louis LEWIN va portar el cactus sagrat a Europa a finals del segle passat i es va aïllar, primer, i sintetitzar, després, la mescalina (1919) hi ha hagut un gran corrent d'estudiosos i científics europeus i nordamericans interessats per aquest alcaloide, i la llibertat d'investigació, en aquest sentit, va permetre que s'avancés en les seves possibles aplicacions mèdiques, psiquiàtriques i psicològiques, i en altres contextos -pensi's en l'obra divulgadora de HUXLEY (1971) o en l'obra de WATTS (1979)-; juntament amb la LSD 25 i la psilocibina van ser el centre d'un moviment científic-filosòfic que tindria una gran incidència en la contracultura americana. Es clar que tot això es va acabar -o almenys es va complicar molt- amb la prohibició de la mescalina, l'any 1966, als EEUU (i, per tant, tard o d'hora, a tot el "món civilitzat"), responent a l'ona d'obscurantisme polític-religiós que ha significat, en general, la política dominant sobre drogues a Occident en el present segle (7).

L'ESGLÉSIA NATIVA AMERICANA

El culte al peiot no ha quedat circumscrit a la seva zona d'origen sinó que, a partir més o menys de 1840, hi ha altres indis -els "apaches mescaleros"- que el comencen a adoptar. Alguns d'aquests indis de les terres frontereres de Mèxic i EEUU practicaven l'ús ritual d'una substància molt tòxica, el "coralillo" ("sophora secundiflora") la flor de la qual -malgrat no tenir mescalina ni alcaloides semblants en tota la planta- era -

anomenada "haba de mescal", fins que es van convertir - al peiotisme. Posteriorment ho anirien fent gent d'altres tribus americanes (comanches, kiowas, cheyennes, crows, sioux, etc.) fins arribar a les planures del Canadà. L'any 1918 es va fundar la "Native American Church" que va aglutinar als practicants d'aquest culte peindigenista, església que a la segona meitat dels anys setanta es calculava que tenia uns 250.000 adeptes - (BENG, 1981: 101-102).

Aquest culte s'ha de relacionar amb els fenòmens - de des-estructuració de les societats tradicionals indígenes a la segona meitat del segle XIX, amb la violenta aculturació que va suposar el seu intent d'aniquilament per part dels grups dominants blancs, amb les querelles internes derivades d'aquesta situació,.... situació a la que també hi va contribuir la droga social d'Occident, l'alcohol, que tal com ens recorda LANTERNARI - (1965) va ser un dels elements actius de la desintegració social i cultural d'aquells pobles. En certa manera el peiot va contrarrestar aquesta situació, actuant com a vincle de vertebració comuna per a totes aquelles tribus. I dic en certa manera perquè, almenys en algunes reserves d'indis "mescaleros", amb tota l'angoixa opressiva que crea l'estar en aquella situació, les tensions provocades per l'alcoholisme i tenint en compte que entre ells hi havia un gran nombre de xamans, la mateixa pràctica del peiot es va haver d'abandonar donat que generava encara més problemes:

"... al usar otras personas el peyote en las ceremonias, se vulgarizaron sus efectos psicológicos y fisiológicos, desapareciendo así el caracter singular y extraordinario de las experiencias del chamán. Las reuniones de peyote se convirtieron en ocasión de rivalidad y brujería chamanística. Empezaron a producirse disturbios en lugar de la cohesión que podría haber resultado de la experiencia compartida."
(BOYER et al., a HARNER, 1976: 67).

L'Església Nativa Americana -els membres de la qual tenen prohibit l'alcohol- a la que, a més d'indígenes - s'hi van adherir també alguns antropòlegs (el més conegut dels quals és SLOTKIN -"The Peyote Religion" 1956-) i lluitadors pels drets civils, ha tingut un paper en la lluita per les pràctiques d'aquests drets als EEUU, sobretot a través de la lluita contra el prohibicionisme d'unues lleis "... científicamente absurdas y constitucionalmente cuestionables" (FURST, 1980: 199), que pretenien impedir la plena utilització legal del seu sacrament. Com a moviment de salvació i revitalització milenarista -amb molts aspectes que l'assimilen també a moviments de reivindicació de les minories ètniques-, la que avui dia es considera per a molts americans com una respectable organització cristiana -exemple de sincretisme cultural com els que vèiem en el cas de la coca-, ha jugat també un paper de reintegració social -per més que moltes vegades conflictiva- d'aquests grups indis al sí de la moderna societat nordamericana.

2.2.3.2.- La caça ritual del "cèrvol" i la visió del món huitxol.

ELS ORIGENS MITICS DEL PEIOT I LA SEVA BUSCA RITUAL (8)

"Temps era temps.... una vegada els "peyoteros" estaven asseguts al voltant del foc queixant-se dels diversos mals que patien i li van preguntar al Gran Xaman, el Foc, quina era la causa dels seus sofriments; aquest els va dir que era perquè no havien anat a caçar el cèrvol diví (peiot) a Wirikuta com avans havien fet els seus ancestres i així no podien fruir dels poders curatius de la seva carn. Aleshores van decidir prendre arcs i fletxes i seguir a Tatewarí (El Foc, "Nuestro abuelo") per tal de "trobar les seves vides" a

la llunyana terra del Cèrvol-Peiot-Blat de Moro. A aquests ancestres -déus masculins- se'ls va unir, a Tateimatineri ("Sitio donde Moran Nuestras Madres"), on hi ha els pous d'aigüa sagrada del desert, la "Diosa Madre", déua de l'aigüa, la pluja, i la fertilitat". I així, a imitació d'aquests ancestres els huitxols han anat repetint cada any la peregrinació.

Els huitxols han de recórrer uns 450 Kms. des de les seves muntanyes fins a la zona on es troba el peiot cosa que abans sempre es feia a peu o en mules, i que ara es pot fer també en cotxe, sempre que s'observin totes les prescripcions rituals al llarg del camí. Cada un d'ells coneix perfectament aquesta tradició mítica i els punts bàsics de la ruta ritual, ja que de petits se'ls ha explicat cerimoniosament. Encara que no és una obligació estricta el fer la peregrinació, es considera que un huitxol l'ha de fer almenys un cop a la vida, i més vegades si és un xaman, cosa força extesa entre els homes -i també algunes dones- d'aquella societat, encara que no tots ells tinguin els mateixos poders ni les mateixes especialitzacions; tampoc el ritual és sempre el mateix: dins uns esquemes bàsics, aquesta cultura deixa un ampli marge per a la idiosincràcia personal.

Encara que el cicle complet de les festes del peiot dura vuit mesos, la peregrinació propiament dita dura -molt menys, sobretot a l'actualitat que en una setmana es pot realitzar. Un primer pas indispensable és el de la purificació sexual que s'aconsegueix amb una confessió pública de tots els "afers" d'aquest tipus que s'han tingut des de l'adolescència, cosa que cap dels afectats es pot prendre malament i acostuma a anar acompanyada de comentaris jocosos. Convertits ja en els esperits -dels primers ancestres (el xaman que fa de guia és Tatewari i a cada ú se li adjudica un paper determinat) poden atravesar el pas perillós entre el món profà i el

món intemporal del Mite, cosa que els neòfits, que fan la peregrinació per primera vegada, han de fer amb els ulls tapats:

"Que en la actualidad este extraordinario paso simbólico se encontrara localizado a unos cuantos metros de una carretera densamente transitada en las afueras de la ciudad de Zacatecas, era algo que no parecía importar gran cosa a los huicholes quienes siempre, durante toda la marcha sagrada, actuaban como si el siglo XX i todos sus portentos tecnológicos no existieran, aun cuando ellos mismos viajaban en un vehículo de motor y no a pie!. En realidad, para nosotros nada ilustra con tanto dramatismo la cualidad intemporal de toda la experiencia del peyote que ese ritual de pasar a través de un umbral peligroso que existía solo en las emociones de los participantes, pero que para ellos no era menos real a pesar de su invisibilidad física."

(FURST, 1980; 210-211).

En arribar a "Donde Moran Nuestras Madres", és on "neixen" els novicis, que deixen la posició fetal que havien mantingut fins aleshores i se'ls destapa els ulls. Allí beuen i recullen ritualment l'aigüa sagrada que s'emportaran a casa. En l'última etapa, l'entrada a la zona sagrada s'ha de fer a peu. S'entra en fila india, portant tots troços de fusta que han anat recollint per encendre el foc, al voltant del qual resen, canten i es mouen ritualment. Aquí, com en tants altres moments de la peregrinació -i sobretot cap al final- es poden observar canvis repentins d'humor, manifestacions rituals d'alegria i de pena que se succeeixen ràpidament. Finalment, s'inicia la caça: quan es descobreixen els primers peiots, els xamans i els seus ajudant disparen les fletxes deixant-lo rodejat "per tots els cantons del món", i després es "mata el cèrvol" mentre se'l propicia amb oracions.

El xaman talla el peiot deixant-ne un troç d'arrel, per tal que "... el Hermano Mayor pueda crecer nuevamente de sus huesos", i els primers són dividits en cinc parts (les cinc parts del món, els cinc graons místics ...) fins que n'hi ha prou per a tothom. El ritual de la comunió consisteix en que cada un dels participants s'agenolla o s'ajup davant el xaman, que li posa un troç de peiot a la boca, després d'haver-li tocat amb ell el front, els ulls, el coll i el pit (cor). Després, asseguts tots al voltant de les ofrenes, que es cremen cerimonialment, tornen a combregar i es posen a cantar i ballar mentre els novicis s'acaben unes racions especials per a ells. Aleshores és quan comença la collita de debó, i tots s'escampen pel desert per a recol·lectar el peiot, cosa que fan amb un gran compte i respecte i, moltes vegades, sense deixar de menjar-ne durant la collita. Quan el xaman creu que ja n'hi ha prou, es reuneixen i tornen cerimonialment al campament, a l'entrada de la terra sagrada. Allí, al voltant del foc uns poden estar cantant i ballant tota la nit, altres entren en trànsit, altres encara poden restar asseguts hores i hores cantussejant velles històries.... L'endemà, enmig de grans plors i alegries, i de la mateixa forma que ha vien entrat, en fila india, els pelegrins inicien el camí de tornada cap a casa seva:

"Habían encontrado su vida. Habían confirmado las verdades sagradas con sus propios sentidos, la visión íntima que sólo ocurre cuando uno come la carne del divino Venado-Peyote. Ahora en verdad eran vixárika (huicholes)."

(FURST, 1980: 234).

LA VISIO DEL MON DELS HUITXOLS

La mitologia dels huitxols correspon a una visió del món que abans he qualificat d'animista (vegi's pàg. 27) en el sentit que tant l'home com tots els altres

elements del món físic (animats i inanimats) i espiritual (els avant-passats) s'engloben dins una mateixa categoria existencial, havent-hi una gran interdependència entre tots ells. La identificació entre el peiot - (recol.lecció), el cèrvol (caça) i el blat de moro (agricultura) seria una expressió d'aquesta unitat. La supressió de barreres entre un mateix i els objectes "externs" la suspensió dels temps ordinaris, és a dir, el sentit d'unitat, que traspua tota la mitologia i el ritual hui-xol correspon a una de les característiques més importants de l'experiència mística, que tothom que veritablement n'hagi tingut almenys una amb els al.lucinògens podrà certificar (vegi's MEYERHOFF, 1975: 426-431).

D'aquesta manera, l'"actualització" d'aquesta concepció del món que significa la representació ritual és la confirmació de les premises bàsiques de la pròpia cultura. Es per això que REICHEL-DOLMATOFF (1978: 195) afirma que:

"Los trances provocados por drogas y los estados alucinatorios son el meollo de muchas creencias aborígenes y de gran consecuencia en los mitos, en el ritual y en muchos aspectos prácticos de la vida cotidiana (...) todo intento de entendimiento de estas culturas requiere tomar en cuenta esta esfera alucinatoria."

Això no vol dir que, més enllà de les successives transformacions d'imatges que brollen les unes de les altres, i altres efectes generals del peiot que vèiem abans (pàg. 141) les visions que es tenen sota els efectes de la planta siguin les mateixes, per a tothom. El condicionament cultural de les visions és decisiu, i en aquest sentit sí que hi ha alguns temes recurrents a tots els que participen d'una mateixa cultura, tal com afirma BENITEZ (1976: 86):

"Sin excepción, los huicholes cuando están bajo los efectos de los ácidos ven que de los encinos brotan ya formados los violines y los postes que sostienen el calihuey, y que del itari -la estera del chaman- sale el Bisabuelo Tamatz Kallau mari, encarnando la trilogía omnipresente peyote-venado-maíz que rige su vida."

A part d'això, però, consideren que les experiències amb el peiot són molt privades i no les comenten amb persones estranyes si no és a un nivell molt genèric. I tots admeten que és molt diferent l'experiència que pot tenir un xaman, que "viatja a un nivell més alt" en què, a través de la catàrxi, el que busca és el contacte directe amb Tatewarí (el Gran Xaman), que no la que tindrà un qualsevol que moltes vegades, a més, -i sobretot en les etapes d'iniciació- requerirà l'ajuda del xaman per interpretar alguna de les seves visions.

Així doncs, l'ingestió d'al.lucinògens en un context com el que, de forma breu, acabem de veure, té la funció primordial de confirmar unes determinades expectatives culturals i és un mitjà de cohesió i continuïtat -d'integració- que afecta a tots els aspectes de la vida de la comunitat en el sí de la qual es produeix.

2.2.4.- Herbes i bolets a Catalunya.

2.2.4.1.- Catalunya, país micòfil. Es ben coneguda l'afició que hi ha al nostre país pels bolets. Segons la terminologia elaborada pels WASSON els pobles que senten aversió pels bolets s'anomenen micòfobs (per

exemple, anglosaxons i germànics), mentre que els que aprecien els bolets i els utilitzen i, per tant, tenen unes elaboracions culturals entorn d'ells, serien els micòfils: a la Península Ibèrica, els Països Catalans i el País Basc i la resta d'Europa, Itàlia, Hongria, - la Baixa Alemanya, Rússia i alguns Països Eslaus. Vejem de quina manera tan gràfica ens parla FONT I QUER (1981: 8) d'ambdues percepcions d'un mateix fet:

MAPA núm. 2

La micofilia i la micofobia a la Península Ibèrica i les Illes Balears. (Font: FONT I QUER, 1981: 11).

"Lo que el micófilo imagina pringue rezumante en la seta - que se está asando, son repelentes mucosidades para el micófilo. El homgo, o ciertos hongos, le sugieren la idea de sapo y llega a pensar que se forman y nacen en las camas de estos batracios. No sabemos a ciencia cierta cuando aparecieron los primeros micófilos, pero ambas categorías de hombres deben ser antiquísimas".

Hi ha una sèrie d'indicis que permeten afirmar que la micofilia a Catalunya és un fenomen de profunda tradició. Per de prompte, al nostre país estan descrites actualment més de 1.400 espècies, i hi ha més de 250 - noms censats per a designar els bolets, la majoria - dels quals són descriptius d'un o varis aspectes dels exemplars als que es refereixen, i altres ho són de - l'eco-sistema en què es troben. En contrast amb això, a Castella, per exemple, país tradicionalment micòfob, a part de tenir un refrany que diu que "las setas son para los catalanes y las cabras", tenen molt pocs noms específics per als diferents tipus de bolets. El més - conegut seria el "nízcalo" (Lactarius deliciosus, rovelló), tot i que actualment està molt extès el barbarisme "rovellón". El fet que en l'actualitat en molts altres pobles d'Espanya també es coneguin i es menjin - els bolets s'ha d'atribuir principalment a la mobilitat i intercanvis propis de les societats industrials capitalistes i, més en concret, al fenomen de l'emigració. Però tornant a l'aspecte tradicional a Catalunya, hi - ha algun bolet al que se li aplica també, a més d'algun nom descriptiu, noms referits a la seva funció o funcions. Aquest és el cas de l'Amanita muscaria, coneguda popularment com a "mata mosques", "reig bord" (recordeu que un dels bolets més apreciats és el "reig" -amanita cesarea-; també l'únic bolet verinós realment mortal que hi ha en tot Catalunya és una amanita: en aquest cas, la phalloides o "farinera borda"); també anomenat "reig tinyós", "reig vermell", "reig de fageda", "ou de reig bord", "oriol foll",....

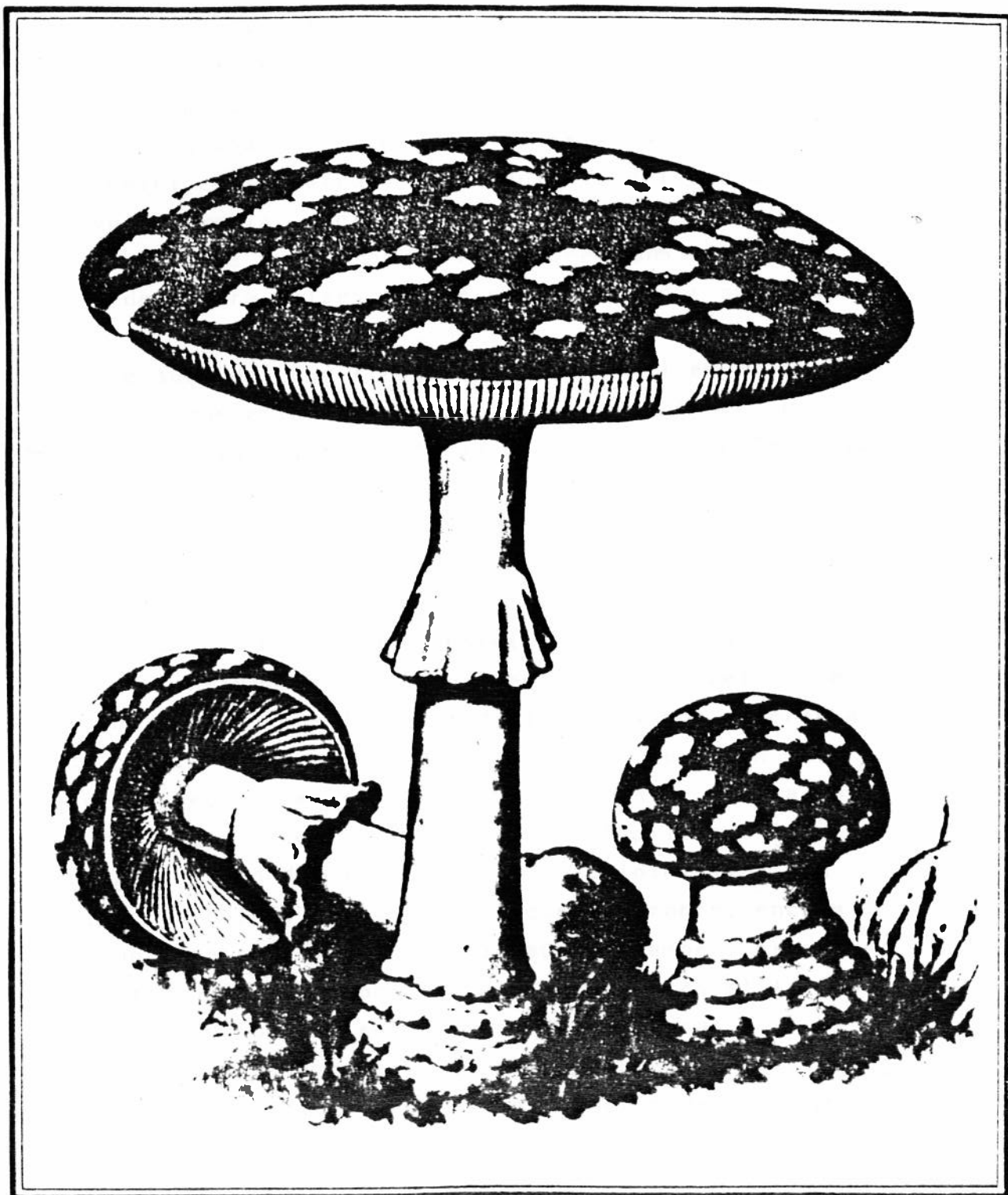

FIGURA núm. 4
"amanita muscaria" (Reig bord)

D'altra banda hi ha una bona quantitat de refranys en relació als bolets, la majoria referits també a aspectes pràctics com certes indicacions sobre la seva situació ("pinatells i rovellons, s'amaguen pels racons", "si trobes una llora, el rovelló és a la vora"...), o prevenint contra alguns inconvenients del seu ús ("qui no vulgui menjar cucs que no menji bolets"). Hi ha altres refranys que també es relacionen amb els bolets, però de manera potser no tan clara. Per dir que una persona "està boja", és a dir, que té un comportament que se surt del que s'espera com a normal en ella, que fa coses que estan completament "fóra de lloc", etc. - es diu que aquell està "tocat del bolet" o bé "està tocat de l'ala".

La primera d'aquestes dites populars porta a referir-nos a un comportament anormal -l'estar boig- relacionat directament amb el bolet. Sembla força clar, per tot el coneixement que actualment tenim ja dels bolets al.lucinògens, que l'esmentada frase es pot referir a uns bolets que produeixen uns efectes que poden fer que una persona es comporti "anormalment". A Catalunya el més segur és que això ho haguem d'aplicar a l'A. muscaria (recordem també el nom d'"oriol foll"), un dels pocs bolets al.lucinògens que es troben, encara que no l'únic, com desseguida veurem. També l'estar "tocat de l'ala" es pot referir als efectes al.lucinògens d'algun bolet, encara que en aquest cas això es podria ampliar també a diferents plantes: un dels efectes de molts al.lucinògens, i en concret de l'A. muscaria, és la sensació de lleugeresa, de volar. Volar és precisament un dels mots més emprats a les diferents descripcions dels "trips", des de les bruixes europees del segle XVI fins als hipis de la darrera fornada. Si tenim en compte que l'ala és un dels símbols més clars del volar, haurem d'admetre que molts dels actuals joves "passotes" que com a tatuatge porten una ala -cosa que

crec que prioritàriament s'ha de relacionar també amb la temàtica que acabem de veure- no fan més que seguir una vella tradició -encara que expressada a través d'una imatge gràfica, tal com correspon a la "nova cultura" (en relació a aquests temes vegi's FERICGLA, 1981; OBIOLS, a FREIXA et al., 1981: 369).

L'A. muscaria és un bolet que es troba a diferents boscos, sobretot en els d'abedolls, fagedes i rouredes, però també en els de pins i abets, i que a Catalunya es localitza principalment al Pirineu i al Montseny. Els seus efectes es poden dividir en tres fases: 1) eufòria general, locuacitat, sensació d'agilitat... 2) és quan es produeixen les al·lucinacions visuals -uns nans, que són els que a les il·lustracions dels contes populars sempre surten al costat de les amanites- i auditives; - i 3) que és quan es "talla" el contacte amb l'exterior, entrant en una espècie d'èxtasi que es pot anar convertint en letargia fins arribar a l'adormiment total. - FONT I QUER (1981: 34) ens diu:

"La toxicidad de la Amanita muscaria recuerda la de los hongos mejicanos alucinantes, que producen la sensación de alivianar al hombre y de llevárselo a un paraíso de bienestar. - Los deseos precedentes de los intoxicados pueden influir en sus propias alucinaciones y ver, por ejemplo, cuanto deseaban saber. Pero el poder gozar de estos bienes es penoso. Requiere cierta habituación hasta esquivar aquellas náuseas, vómitos, etc. de los principiantes; como les ocurre a los que luego - podrán ser excelentes fumadores de tabaco, pero a quienes costó lo suyo llegar a la perfección."

Els tres agents actius fonamentals de l'A. muscaria són l'àcid ibotènic, el muscimol i la muscassona, - aquests dos últims, en part, transformacions de l'anterior, i els quals s'ha detectat a l'orina després d'ingerir el bolet. També té muscarina i bufotenina en po-

ques quantitats (BENG, 1981: 93), aquesta última existent també a les glàndules paròtides del gripau. Per cert que hi ha molts pobles micòfobs que per mitjà del nom, relacionen, l'A. muscaria amb el gripau, com els gallecs ("pa de gripau", "barret de gripau", etc.).

Hi ha diferents formes de prendre l'amanita. La seva decocció per a fer-ne infusió era utilitzada -per notícies que en tenim ja a partir del segle XVIII (GOLD SMITH, 1762, citat a GLOBO, 1979: 26)- pels pastors del Nord de Sibèria, que la barrejaven amb "mirtil negre" (Vaccinium uliginosum) i llorer, per tal d'afavorir l'acció al.lucinògena, al mateix temps que s'eliminaven els efectes tòxics. Es força conegut, sobretot a partir de la divulgació que han tingut les obres de WASSON, que entre els nadius d'aquell mateix poble, de vegades es bevien l'orina dels rens, que eren molt aficionats a cruspir-se aquests bolets, o d'algun company que havia pres previament amanita, els efectes de la qual passaven a l'orina inalterats, podent-se repetir l'operació fins a una cinquena persona, que era quan ja perdia els efectes. La qual cosa demostra que, de forma anàloga a d'altres al.lucinògens (LSD, mescalina o psilocibina), l'amanita fa també de catalitzador, és a dir, es limita a desencadenar una sèrie de reaccions químiques al cervell però no es combina amb altres substàncies. Una altra forma de prendre l'amanita és aquesta explicada per un pastor de Llessui, que sabia diverses fórmules de preparació de diferents herbes i bolets:

"Corta el pie, que desprecia, con un cuchillo. En una olla pone a hervir todos los sombreritos que previamente ha desprovisto de su cutícula. Mantiene la olla hierviendlo hasta que todo su contenido se ha reducido a un residuo de consistencia pastosa, casi sólida. Este resto lo pone a secar "a sol i serena", el tiempo suficiente (dos o tres semanas) para que adquiere la solidez necesaria para que se pueda pulverizar. Y

finalmente lo absorve por la nariz ("esnifa") este polvo."
(GLOBO, 1979: 27).

Es clar que jo sé d'algun "urbanita" que ha intentat seguir aquest sistema i l'únic que ha aconseguit ha estat agafar un bon mal de cap.

Tradicionalment, el bolet mai s'ha pres fresc, i sembla que és perquè hi ha més substàncies tòxiques. Un dels sistemes més habituals de prendre'l és deixant-lo assecar, fins que adquireix una textura cartronosa, i menjar-se'l, simplement, a trossets. En relació a aquesta manera de prendre'l tinc informacions -encara que després no les he pogut verificar "in situ"- referides a un costum de La Garrotxa: segons aquests informants, després d'apats solemnes i, més en concret, d'un àpat de casament, els de la casa repartien trossets d'"oriol foll" a tots els comensals. L'únic que es pot dir aquí és que la Garrotxa està al centre d'una de les regions més micòfiles d'Europa Occidental; la que va del Montseny als Pirineus.

Abans he esmentat l'existència d'altres bolets - al·lucinògens a Catalunya. Les referències són escasses però sabem que es troben bolets de la família de la psilocybe mexicana, encara que amb un contingut de psilocibina més baix, la qual cosa fa també que els seus efectes psicotròpics siguin també més fluixos (vegi's GRACIA, E, 1980: 57-58). També hi ha alguns de la família dels lactarius, o també els "bolets d'oliva" -"rossinyol bord, gírgola d'olivera"- tal com es pot veure per aquesta referència d'en MASSOT (1981):

"... nosaltres mateixos ho hem experimentat, per exemple, - amb uns certs ritus de bruixeria al Pirineu, on de vegades - s'organitzen festes que nosaltres anomenem "akelarres" i que no tenen altre sentit que les que puguin tenir les nostres dis

coteques, o les manifestacions dels focs de Sant Joan, o les ballades de sardanes. Empren moltes vegades plantes al·lucinògenes, tretes d'observar les diverses reaccions del bestiar en prendre-les. Si es vol tenir eufòria, no cal emborratxar-se ni fer coses estranyes que puguin ser perilloses per al propi cos, cal només fer una infusió de "cabra boja", perquè els efectes siguin més saludables i equivalents, fórmula que ens va ser ensenyada per dos pastors prop d'Erill la Vall. Que es vol somniari despert o veure al·lucinacions, no cal anar a drogues fortes i il·legals, tan sols recollint les que hi ha al nostre entorn com són els "bolets d'oliva" o Clitocybe olearia o la "planta del diable" o Datura estramonio es produeixen els mateixos efectes, com hem comprovat a les Garrigues Baixes."

En quant a altres bolets que no són al·lucinògens, però que tenen usos no culinaris, podem esmentar el "bolet d'esca" (Fomes fomentarius), que serveix per encenel·lar el foc quan ja està sec i empapat amb sal nítre o també per tallar les hemorràgies de sang "... machacándolo primero entre dos piedras hasta que lo dejan flexible y después aplicándolo sobre las heridas" (QUER, 1784, citat a FONT I QUER, 1981: 31). Els "pets de llop" (Lycoperdon perlatum), els quals, un cop ja madurs, s'apreten perquè les espores surtin per dalt, i així han tingut diversos usos: s'han utilitzat en cirurgia, a nivell popular era conegut per estroncar la sang de les ferides, a part de que té facultats antibiòtiques, i també s'ha utilitzat per atordir les abelles en el moment de recollir la mel (FONT I QUER, 1981: 36). També els fongs que surten quan el pa es floreix -de la mateixa família dels que se n'extreu la penicilina- han estat aplicats a Catalunya com a antisèptics, aplicant el mateix pa florit directament a les ferides (FERICGLA, 1981).

Finalment, hi ha un bolet que, a tot Espanya en general, va adquirir una gran fama de "curalotodo" durant

els anys cinquanta, el qual es cultiva en un tè negre ensucrat, i se'l coneix amb el nom genèric de bolet. - Sembla que són diferents espècies les que poden formar part d'aquest "bolet del tè", i que contenen una certa quantitat de teomicina, d'on li vindrien les seves propietats. El més interessant, però, és que per tal de que fes efecte aquest bolet no podia ser comprat ni venut, sinó que havia de ser un regal ("champignon de la charité" en diuen els francesos), que es transmetia juntament amb unes instruccions més o menys cabal·lístiques per tal d'assegurar la seva eficàcia (vegi's FONT I QUER, 1981: XCI-XCVIII; vegi's auca pàg.).

No m'extendré sobre l'ús culinari dels bolets, tan extès a Catalunya, però sí crec d'interès assenyalar - que entre diferents regions i àdhuc pobles, el tabú sobre determinats bolets es pot aplicar a molt diverses espècies, la qual cosa demostra que els "sistemes de defensa" contra un ús indiscriminat dels bolets, en un país tan micòfil com aquest, tenen unes elaboracions locals molt específiques, encara que el fet més decisiu és que existeixen a tot arreu. Per altra part, l'aire de festa que envolta una "boletada" i, en general, tota la "cultura del bolet", de tant pes dins la cultura catalana tradicional, sembla que no es pot atribuir directament a la qualitat alimentària dels mateixos, més aviat pobres en calories (9).

Això que acabem de dir, juntament amb altres aspectes, alguns dels quals també han estat considerats aquí, i recolzant-se a més, en les argumentacions de WASSON (1972) sobre la difusió dels cultes relacionats amb l'A. muscaria, porta a FERICGLA (1981) a formular la següent hipòtesi -que crec que en una discussió més aprofundida del tema caldria considerar: l'ús culinari que es dona als bolets i que data aproximadament de l'època de l'Imperi Romà, és una substitució social de prendre A. mus-

caria, fet reprimit per les classes dominants -probablement, xamans amb el poder polític- que veien un possible perill per a ells en la generalització a tota la població de l'experiència transcendent dels al·lucinògens.

Sigui com sigui, la importància de la "cultura boletaire" continua ben viva, i actualment, en alguns aspectes, massificada. En aquest sentit, es mantenen uns mercats especialitzats (Figueres, Granollers, Solsona, La Seu d'Urgell...); un concurs de boletaires -des de fa 25 anys- a Berga, que compta amb una gran assistència popular, i unes institucions en què estudiosos i afeccionats s'han pogut aglutinar i treballar en la temàtica, com són l'Institut Botànic de Barcelona i la Societat Catalana de Micologia.

Aquest persistent interès també s'ha deixat sentir en la versió "moderna", centrada sobretot en la busca dels al·lucinògens autòctons. Es clar que aquest interès, en alguns casos era relatiu, com es pot veure en la descripció que ens fa aquest informant d'algunes "expedicions progres" en busca d'amanita:

"Hi vam anar com tres o quatre vegades, amb un personal que ningú havia anat mai a buscar bolets en sa vida, que estaven fotent porros constantment: és clar, era allò de llevar-se ja a no sé quina hora.... total, que sortiem de Barcelona que ja era migdia. Després, arribar al Montseny i un bon dinar a St. Marçal o així; que baixés el dinar -i mentre tant, tot això, vinga fer porros- i quan ens en donàvem compte, que sortiem per allà, completament despistats buscant pels peus dels arbres que trobàvem més a mà, ja era quasi fosc."

Evidentment, fins que algun d'ells no s'ho va prendre més seriosament i no hi van posar els mitjans, el "bolet sagrat" no es va deixar veure per enlloc.

2.2.4.2.- Les herbes: curació, ritual i efecte.

No m'extendré massa en aquest apartat perquè és un terreny en què, a mida que es va aprofundint, es va veint que és encara molt més el que queda per fer que el que ja s'ha fet. Amb això no vull dir que aquí faci un repàs exhaustiu del que tenim ja elaborat sobre el tema, ni molt menys. Simplement presentaré diversos tipus d'utilitzacions d'algunes herbes que crec que poden il·lustrar, des de la perspectiva de la tradició, alguns dels temes tractats en aquest treball.

No m'endinsaré, tampoc, en un tema que ell sol requeriria tot un tractat, com és el cas del vi. Simplement l'esmento donada la seva importància en el context de la vida tradicional del nostre país, que es tradueix en tota una "cultura del vi", de la qual en són una petita mostra els refranys que he incorporat al capítol en què s'ha tractat l'alcohol. De la mateixa manera que els indis sudamericans han après, a través dels anys, a fer les barrejes pertinents de plantes al·lucinògenes per tal de trobar un producte escaient, així també en el marc d'aquesta cultura del vi trobem elaboracions autòctones a base de diferents embriagants com l'alcohol i la nou moscada, per exemple, en el cas de la ratafia. Una cultura en que el vi, a més d'estar present en tot tipus de celebracions, és també el centre, la motivació -almenys en el seu origen- de determinades festes, com serien totes les relacionades amb les veremes (vegi's VAYREDA, 1980: 290-291).

Les herbes al·lucinògenes no eren desconegudes a la nostra cultura tradicional. Considerant el cànem en aquesta categoria, tenim proves arqueològiques de la seva utilització a la Tarraco dels romans, en diverses pipes trobades a les excavacions de Tarragona, pertanyents als primers segles de la nostra era, (veure fig.5

FONT I QUER, 1981: 129). Unes pipes semblants es poden veure també al Museu d'Empúries (10).

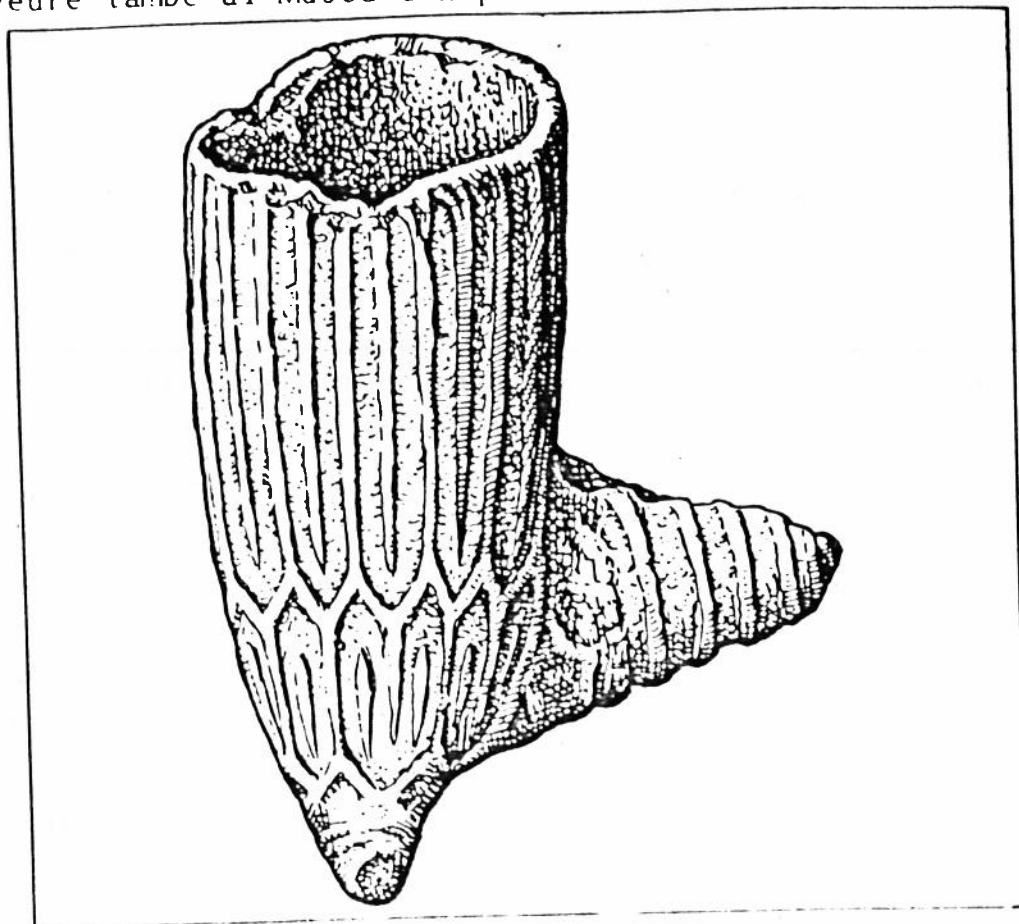

FIGURA núm. 5 PIPA ROMANA PER A FUMAR CÀNEM

El mateix autor ara citat, esmenta també la utilització de les llavors de cànem per a fer-ne una orxata, utilitzada per combatre inflamacions de les vies urinàries, i el tabú que hi havia respecte al cànem comú -en una època, molt cultivat a la Península- referit sobretot a les mares que criaven (11).

Hi ha un grup de quatre plantes al·lucinògenes com són la Belladona, l'Herba queixalera, la Datura i la Mandrágora, que han estat especialment famoses per la seva associació als fenòmens de bruixeria (vegi's CARO, 1979 a). Tenen unes propietats bàsiques molt semblants, degut principalment a alguns dels seus alcaloides (l-hios-

ciamina, atropina,...) que actuen sobre el sistema nerviós vegetatiu, tendint a paraitzar la seva activitat, i s'han utilitzat sobretot com a hipnòtics o sedants - per a diferents tipus de dolències. El nom popular de la Belladona (atropa belladonna) provinent del Pirineu, és el de "tabac bord". Una altra espècie, la atropa baetica o "tabaco gordo", per algun dels usos que se li ha donat, concretament al Nord d'Àfrica, es pot considerar com un predecessor de les amfetamines, ja que la utilitzaven els estudiants per millorar el seu rendiment intel·lectual (12). L'Herba queixalera (Hyoscyamus niger) com es podrà observar té un nom molt descriptiu - d'un dels seus principals usos populars (contra el mal de queixal), encara que és tant o més coneguda pels unguents que es feien les bruixes amb ella ("beleño"). - Amb la Datura stramonium (estramoni, usat contra la tos, l'asma, etc.) continuen vigents els seus usos al·lucinòtoris, tal com es pot deduir per el paràgraf esmentat - anteriorment com per informacions que en - tinc, en concret d'un poble d'Aragó, on el seu ús més o menys massiu, per part de força joves de la població, en el moment en què van "descobrir" què era el que tenien allà, va produir alguns estralls.

Es poden esmentar encara alguns altres al·lucinògens. Per un cantó, un informant m'ha parlat de l'abundància de ipomea existent al Maresme, sobretot cap a l'interior. No sé si això es podria relacionar amb una característica d'aquella zona, (Montnegre, Vallgorguina ...) coneguda tradicionalment com una zona de bruixes: simplement, ho deixo apuntat. Per un altre cantó hi ha la ruda borda (Peganum harmala L.; no confondre amb la ruda, Ruta graveolus, que és una emenogoga i abortiva, entre altres coses). La ruda borda conté tres alcaloides principals: l'harmalina, l'harmalol i l'harmina, - l'últim dels quals és exactament igual a la banisterina del "yagé" (Banisteria caapi), utilitzat pels cashinaua

i altres indis dels Andes (vegi's HARNER, 1976), per la qual cosa algú l'ha anomenat el "yagé català", encara - que no sabem quins usos pot haver tingut a Catalunya, - si és que n'ha tingut algun.

Força importància popular ha tingut, en canvi, un analgèsic i sedant com el cascall o "herba dormidora" - (Papaver somniferum) del qual se'n treu l'opi. Un dels seus noms -"pintacoques"- es refereix a un costum que, almenys fins fa poc temps, es practicava encara a alguns països d'Europa de l'Est, que era que amb les seves llavors s'adornaven productes de pastisseria, escampant-les per sobre d'ells abans de posar-los al forn. El seu ús ha estat força extès al nostre país, sobretot a base d'infusions utilitzades per calmar diferents dolors, per fer adormir als nens, per fer gàrgares, etc. Segons QUER ("Flora española", 1784; citat per FONT I QUER, 1981: 240):

"El jugo lechoso de las adormideras, sacado por incisión en nuestra Península, tiene los mismos caracteres, y causa los mismos fenómenos que el buen opio."

Un sucedani eficaç de l'opi, amb l'avantatge, a més, de no tenir els seus components tòxics, és el lactucari, que s'obté de l'enciam boscà o bord, encara que també es pot obtenir, amb certes condicions, de l'enciam d'hort. Es el suc lletós que surt quan es talla la tija de l'enciam, que es va assecant convertint-se en una massa marronosa.

Pels diferents usos de les plantes en la medicina popular em remeto a una bibliografia bàsica, que seria: el tantes vegades esmentat FONT I QUER (1981); GRiÑO - (1976); PUIGDENGOLAS I MIRANDA (1978) i, en alguns aspectes, AMADES (1953). Molts d'aquests usos s'han transmés de generació en generació per mitjà de refranys i

frases fetes, unes de caire més general, i altres referits més específicament als efectes d'una determinada planta. Se'n poden esmentar alguns exemples més o menys significatius d'uns i altres, tal com es pot veure en el quadre següent:

QUADRE núm. 9
REFRANYS SOBRE PLANTES
REMEIERES

Generals-----

Llimona i all, metges al carall.
Si vols tenir dona sana, dona-li valeriana
L'oli d'oliva, tot mal esquiva.
L'esperit de romaní, el dolor prest fa fugir.
Casa amb ruda al balcó, no hi entra mai el doctor.

Específics-----

Regalícia de falguera, el mal de pit deixa enrera.
Pels cucs els alls; per a dormir, cascalls.
No siguis ruc: per les sangs pren el saüc.
Si la tos et don neguit, eucaliptus ben bullit.
Per la gola, farigola.

(Font: "Cinc mil refranys catalans" Ed. Millà.
Barcelona, 1965).

Un cas que crec interessant esmentar i que, de pas ens permetrà passar a tractar l'aspecte ritual en els usos de moltes d'aquestes plantes és el de les "roses de Jericó", usades per alleugerir els dolors a les dones que van de part, no per aplicació directa, sinó passant-les amb aigua quan senten els primers dolors: quan la rosa s'ha obert és quan surt la criatura. Independentment d'aquest ús han estat objecte d'una certa veneració. Així, per exemple, la nit de Nadal se les posava

amb aigua i se les vetllava mentre es resava el rosari. Si això es feia amb fe, es creia que la rosa s'obria a les dotze en punt. Segons la llegenda, les virtuts de la planta provenen del seu origen:

"Diu que quan la Verge Maria i St. Josep eren a Betlem per empadronar-se se sabé la nova que el rei Herodes havia dictat el decret de persecusió de tots els infants. Quan la Verge Maria rebé la terrible nova, tan forta impressió tingué, que se li estroncà sobtadament la llet dels seus pits virginals.

Més tard, passejant per les riberes del riu Jordà, rebé de St. Josep la bona nova que podien marxar tot seguit cap a Egipte, i en aquell mateix instant li revingué la llet amb tanta de mesura que, encara que l'infant Jesús en mamà, no la pogué pas engollir tota, i de la que va caure en nasqueren les roses de Jericó."

(VILASSALÓ, a Arxiu Tradicions Populars, VI; 373).

El sincretisme cultural que es pot endevinar darrera la seva veneració en un context cristià, i aquesta llegenda del seu origen associat a la divinitat ens mostra un cert paral·lelisme -potser merament formal?- amb el que hem vist abans en el cas de la coca del Perú.

Finalment, considerarem l'ús ritual de moltes plantes en el marc d'una de les festes més complexes, per la seva varietat i quantitat de significats simbòlics, com és la de St. Joan. Aquest dia, i sobretot durant la nit, les bruixes, per exemple, es reuneixen al cim del Pedraforca i van ballant mentres reciten una llista de plantes remeieres; la falguera no només té virtuts curatives, sinó que recollides les seves llavors la matinalda de St. Joan en certes condicions, poden fer rica una persona; el dia de St. Joan, els crios herniats se'ls -pot curar passant-los ritualment pel mig del tronc obert

d'un roure, alzina o figuera; (vegi's AMADES, 1953 i CARO, 1979); també:

"...a primera hora del matí de St. Joan hi havia qui se n'anava a la vinya a l'objecte d'encendre-hi quatre fogueres -una per cada un dels quatre vents- per tal d'allunyar-ne les malúries que podien comprometre la raimada."

(VAYREDA, 1980: 290).

Aquests són només uns pocs exemples entre els molts i molts que podriem esmentari que ens portarien a veure que, de tots els usos que hem parlat fins ara, no se'n pot fer una distinció rígida (si no és merament com a artilugi metodològic) ja que hem de considerar que el que explica el sentit més profund d'aquestes diferents usos -embriagants i curatius, a través de les ritualitzacions que es donen en el marc d'una celebració comunitària- és principalment la seva consideració global, en el marc d'una determinada manera de viure i de percebre la realitat.

NOTES

- (1) Aquí no em refereixo només a grups de joves més o menys marginats, sinó també a molts d'altres: per exemple, els executius que "es veuen obligats" a consumir guísqui a part de la seva feina exterior o amfetamines per mantenir uns ritmes determinats de vida.
- (2) Principals característiques d'aquest síndrome: - "apatia, atribució de més importància al present en relació al futur, preferència més gran per la fantasia que per la racionalitat, pensaments infantils i gust pel relaxament de costums". Sense comentaris (!!!).
- (3) Per confeccionar aquest apartat m'he basat en gran part en els materials treballats a la meva tesina (vegi's ROMANI, 1978: 26-104) malgrat que, naturalment, n'he incorporat de nous.
- (4) Segons informacions del Cap de la Brigada Central d'Estupefaents, els seus funcionaris, durant l'any 1980, van detenir 9.166 "correus" de cocaïna, mentre el nombre de detinguts per aquesta causa s'ha incrementat en 6.000 persones entre 1975 i 1979. Del total de droga decomisada l'any 1980 -el 75% era cànem- el 3% era cocaïna, destinada un 60% a Europa i un 30% al mercat espanyol. "De todas maneras, todos los expertos en drogas coincidían en que los beneficios derivados del trafico de coca habían desplazado considerablemente a los del cannabis" (El País, 29-VII-81).
- (5) Un despacho "... un tributo u ofrecimiento constituido por una serie de elementos de entre los que destacamos: coca, incienso, sebo de vicuña, garban

zos, arroz, cruces de hojalata y un sinfín de elementos de referencia mítica." (CONTRERAS, 1972: 419).

- (6) Faena: treball comunitari, obligatori i gratuït que es fa per a l'ayllu o comunitat, l'hisendat, la parroquia o una altra comunitat.
- (7) "La incomprensible supresión del LSD y otras substancias psicodèlicas ha supuesto un absoluto desastre por las siguientes razones:
- 1) Ha impedido una investigación adecuada sobre estas drogas.
 - 2) Ha creado un lucrativo mercado negro elevando los precios.
 - 3) Ha desconcertado a la policía con una tarea - imposible.
 - 4) Ha creado la falsa ilusión del fruto prohibido.
 - 5) Ha perjudicado seriamente el curso normal de la justicia y ha mandado miles de inocentes a las ya por sí prisiones superllenas, las cuales, como todo el mundo sabe, son escuelas de crimen y sodomía.
 - 6) Ha creado más paranoia que nunca en los consumidores de sustancias psicodèlicas."
- (WATTS, 1979: 28-29).
- (8) Per a la confecció d'aquest apartat m'he basat sobretot en FURST, 1980: 216-235; i en MYERHOFF, 1975: 419-426.
- (9) "100 gr. de rovellons, en total i traduït a calories, en porta 33,6. Si tenim en compte que una persona que faci un treball físic regular desprèn unes 3.000 calories diàries, val a dir que necessitaria menjar 8,9 Kg. de rovellons cada dia. Si ho comparem, per exemple, amb la carn del porc, trobem que amb 740 gr. n'hi prou per a les 3.000 calories" (FERICGLA, 1981: 13).

- (10) Per cert, que a la rotulació de les mateixes hi ha un detall que no s'acaba d'entendre el perquè. Possa: "Pipes modernes....etc." (?)
- (11) A partir d'aquí, i en tot aquest apartat, em basaré principalment en FONT I QUER (1981) mentre no expliciti el contrari, evitant així fer el text - massa farragós amb contínues referències.
- (12) "... el moro que me acompañaba hizome la siguiente confidencia: "Cuando nuestra gente ha de ir a Fez, me dijo, para ser examinada en Dar-es-Salem, la casa del saber, porque ambiciona llegar a ulema, ha de sufrir pruebas muy rigurosas, y debe aguzar extremadamente la memoria. Con objeto de ayudarse y asegurar su triunfo en Fez, los moros se valen de esta planta, el bel.laidor (o b'laidor) y proceden de la manera siguiente: Toman una gallina joven, una pollastra, y le dan de comer, empezando por una y aumentando la ración diariamente, las bayas de este vegetal; si no las come de grado, se las empapuchan. Poco a poco el ave experimenta cambios sensibles. - Se le caen las plumas; la cresta y las barbas pierden el color y luego se ennegrecen; parece como entorpecida al andar; y acaba cayéndose la cresta y casi desplumada...Entonces la matan y la guisan y el estudiante la va comiendo poco a poco, durante varios días. Y - también se pone malo, y anda como loco, y ha de guardar cama, como atontado... Pero transcurridos unos días, en recobrando la salud, su memoria se vuelve prodigiosa, y puede recitar de carrerilla versículos y más versículos del Corán sin tropezar ni siquiera una vez." (FONT I QUER, 1981: 570).

